T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ BİLİM DALI

İSLAM VE FEMİNİZM TEMELİNDE DEVRİM SONRASI İRANLI KADINLAR

Yüksek Lisans Tezi

NERMİN SEKMEN

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ BİLİM DALI

İSLAM VE FEMİNİZM TEMELİNDE DEVRİM SONRASI İRANLI KADINLAR

Yüksek Lisans Tezi

NERMİN SEKMEN

Danışman: Öğr. Göv. Dr. Mutay DEN BUTTER

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508416026 no'lu Nermin SEKMEN'in hazırladığı ***"İslam Ve Feminizm Temelinde Devrim Sonrası İranlı Kadınlar"*** konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 27.06.2019 tarihinde saat 16:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...Kabulü...' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Öğr. Gör. Dr. Mutay DEN BUTTER	Başarılı	
Doç. Dr. Armağan Emre ÇAKIR	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Hande BİLSEL ENGİN	Başarılı	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 04./07./2019 tarih ve 2019/16-16 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Dünya tarihi boyunca, kadınlar birçok yerde birçok koşulda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmışlardır. Bu eşitsizlikler çoğunlukla kadının sadece erkek olarak dünyaya gelmediği için zekasının, bedeninin, toplumsal statüsünün aşağılanması gibi eylemlerle gerçekleşmektedir. Kadınların ikincil plana atılmasını meşrulaştırmaya çalışan, birçok düzen bulunmaktadır. Bu düzenlerden en önemlileri din ve devlet kurumudur. Yüksek lisans tezi çerçevesi içerisinde ele aldığım bu konuda, özellikle Ortadoğu coğrafyasında kadını toplum içerisinde ikinci plana atmayı meşrulaştırmaya çalışan din ve dini devlet kurumunu, İran devrimi temelinde incelemeye çalıştım.

Bu çalışma, bir yıllık araştırma- inceleme ve yazım sürecini içermektedir. Dolayısıyla bu süreçte bana yol gösteren, beni yalnız bırakmayan kişilere teşekkürü bir vazife olarak görmekteyim. Başta tez konumun belirlenmesi ile başlayıp, tezimin kabul edilmesine kadar olan süreçte her alanda desteğini esirmeyen, saygıdeğer tez danışmanım **Dr. Mutay Den Butter'** a teşekkür ediyorum. Ardından tez çalışmam süresince, bana birçok konuda yardımcı olan **İhsan Üngör'e**, **Şahika Sıdıka Şahin'e** ve **Samira Aliyeva**' **ya** teşekkür ediyorum. Tez yazım süresi boyunca, anneme ve babama gösterdikleri sabırdan dolayı teşekkür ediyorum.

Ayrıca, çalışmam boyunca, her zaman bana yardımcı olan, **Ayla Akbulut**'a ve **Mert Akbulut**'a teşekkür ediyorum. Tez yazma süreci boyunca hiçbir konuda benden desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili **Emir Öztürk**'e teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu tez, 1979 İran Devrimi sonrasında, kadınların toplum ve devlet içerisindeki konumuna odaklanmaktadır. İran'da kadınlar, geleneksel İslami bir toplum yapısı içerisinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadırlar. İran'da toplumsal cinsiyet eşitliğinin görece sağlandığı tek zaman dilimi Pehlevi Hanedanlığı zamanında olmuştur. Pehlevi hanedanlığı sırasında, kadınların toplum içerisindeki ikincil konumu yükseltilmeye çalışılmış ve bunun sonucunda kadınlara bazı hak ve özgürlükler verilmiştir. Eğitim, aile, siyasal ve sosyal alanların çoğunu kapsayan bu haklara, İslam'a aykırı olduğu düşüncesiyle en çok din adamları karşı çıkmıştır. Fakat, 1978-1979 yıllarını kapsayan İslam Devrimi hareketine kadınlar çok büyük destek vermişlerdir. Devrim sırasında Ayetullah Humeyni'nin çağrısı üzerine siyah çarşaflarını giyip yollara dökülen kadınlar, devrimin simgesi olmuşlardır. Kadınlar, devrime büyük destek vermelerine rağmen, devrimden sonra İslami rejim tarafından birçok alanda kısıtlanmışlardır. Bu çalışmada İranlı kadınların devrimden sonra kaybettikleri haklar ve devlet tarafından toplum içerisindeki belirlenmiş olan rolleri açıklanmıştır. Birçok kadın, devrimden sonra yapılan haksızlıklara kayıtsız kalmamış ve ülkede pek çok direniş hareketi başlamıştır. Bu hareketler bazen sokaklarda yapılan eylemler olarak , bazense sessiz bireysel eylemler olarak kendilerini göstermişlerdir. 1990'larda ise İran'da İslami feminizm hareketi doğmuş ve kadınlar İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an'ı Kerim'i kendileri yorumlamaya başlamıştır. Böylelikle İran'da, İslam'ın eril bir tahakküm olarak kadınlar üzerinden gerçekleştirilmek istendiği anlaşılmıştır.

İran kadınları hakkında birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise, İranlı kadınların sonucunda zarar göreceklerini bildikleri bir devrime neden ve hangi amaçla destek verdikleri konusuna ışık tutmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Devrimi, İranlı kadınlar, Kadın Hareketleri, Ataerki.

ABSTRACT

This thesis focuses women's position in society and the state, After 1979 Iranian revolution. Women in Iran, within a traditional Islamic society, have been exposed to gender inequality. The only time that gender equality was achieved was during the Pahlavi dynasty. Over the course of the Pahlavi dynasty, the subordinate position of women in society was tried to be raised. As a result, women were granted certain rights and freedoms. These rights, covering most of the areas such as education, social, the political and the family, were most opposed by clergy with the idea that it was against Islam. However, women gave great support to the Islamic revolution movement which covers 1978-1979 period. During the revolution, upon the call of Ayatollah Khomeini, women wearing black sheets and taking to the streets have become the symbol of the revolution. Although women supported the revolution highly, after the revolution, they were restricted in many areas by the Islamic regime.

In this study, the rights lost by Iranian women after the revolution and their roles in society determined by the State are explained. Many women were not indifferent to the injustices inflicted on them after the revolution and many rebellions started. These movements sometimes manifested themselves as actions on the street and sometimes as silent individual actions. In 1990s, the movement of Islamic feminism in Iran was born and women began to interpret the Quran, the main source of Islam, by themselves. Thus, it was understood that Islam was intended to be realized through woman as a masculine domination in Iran.

Many researches and studies have been done on Iranian women. The contribution of this study to the literature is to shed light on the cause and purpose of a revolution that Iranian women knew they would suffer as a result.

Key words: Iran Islamic Revolution, Iranian Women, Women's Movements, Patriarchy.

ŞEKİL LİSTESİ

KISALTMALAR

AIOC	Anglo- İranian Oil Company
AKK	Aileyi Koruma Kanunu
CDHR	İnsan Hakları Savunmacıları Merkezi.
CIA	Central Intelligence Agency
çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
Hz.	Hazreti
İKÖ	İranlı Kadınlar Örgütü
KGM	Kadın Genital Mütilasyonu
NIOC	National Iran Oil Company
s.	sayfa
SAVAK	Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar /Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü
ss.	Sayfa Aralığı
Vb.	ve benzer
WLUML	Women Living Under Muslim Laws.

İçindekiler

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

1979 İran İslam Devrimi Öncesi, Sırası ve Sonrasında, İranlı kadınların en az erkekleri kadar bu devrim içerisinde aktif rol aldıkları bütün kaynaklarda görülmüştür. Bu gerçeğe karşın 1979'dan bugüne kadar, öncelikle anayasada, yasalarda ve tüm sektörlerde kadınların haklarının aşama aşama yok olduğu gözlemlenmektedir. Buna karşın, devrim sonrasında destekledikleri bu yapıdan, en büyük darbeyi almış olanlar kadınlardır. Dolayısıyla, bu çalışmanın ana konusunu oluşturan ve bu çalışmanın bölümlerini belirleyecek konu, İranlı kadınların nasıl kendi gerçekleştirdikleri devrimin hem nesnesi hem de öznesi olabildikleridir.

Çalışmanın birinci bölümünde sosyal inşacı bakış açısı hakkında bilgi verilmiştir. Sosyal inşacı kuram sosyal gerçekliğin, toplum tarafından gerçekleştirildiğini öne süren bir bakış açısıdır. Sosyal gerçeklik, insanların toplumsal hayatta uymaları gereken kurallar, roller vb. toplumsal hayatla ilişkili insanların gerçekleştirdikleri eylemlerin, yine insanlar tarafından ortaya çıkarıldığını öne sürmektedir.

Kadınların İran devrimi ve sonrasında siyasal ve toplumsal konumunu belirleyebilmek için, ilk olarak İran'ın siyasi ve sosyal tarihini bilmek gerekir. Bu çalışma da İran devrimi Pehlevi hanedanlığına karşı gerçekleştiği ve çalışmanın ana konusundan ayrılmamak için İran tarihi Pehlevi döneminden başlanarak, günümüz arasında sınırlandırılmıştır. Bu yüzden ikinci bölümde, İran'ın siyasal ve sosyal tarihi Pehlevi Hanedanlığı döneminden başlanarak anlatılmıştır. Rıza Şah'ın iktidara gelmesi ile başlayan dönemde, ülkede yapılan yenilikler, toplumsal hayattaki değişiklikler ile bir ulus-devlet yaratılmak istenmiştir. Fakat ülkede devletten başka, toplumsal hayatta halk tarafından oldukça söz sahibi olan din adamları tarafından, Rıza Şah'ın yaptığı yenilikler hoş karşılanmamıştır. 1941 yılında İran işgale uğramış ve Rıza Şah sürgüne gönderilmiştir. Yerine ise oğlu Muhammed Rıza Şah geçmiştir. Muhammed Rıza Şah ülkesinin sorunlu olduğu bir dönemde gerek yaşının verdiği tecrübesizlik gerekse o dönemde meclisin güçlenmesi ile beraber yönetimde pek fazla hakimiyet kuramamış ve Muhammed Musaddık tarafından yönetim elinden alınmıştır. Musaddık döneminde milliyetçi unsurlara önem verilmiş ve

İran'ın petrol imtiyazlarını elinde bulunduran İngiltere'den ülkenin petrol hakları geri alınmıştır. Musaddık yabancı devletlerin el birliği ile yönetimden çekilip, yerine Muhammed Rıza Şah yeniden gelmiştir. Böylece Muhammed Rıza Şah, babası Rıza Şah'ın başlattığı reformların devamını getirmeye çalışmıştır. Muhammed Rıza Şah döneminde ise yapılan reformlar toplum tarafından ilk başlarda olumlu sonuç verse de daha sonra İran'da toplumsal ve siyasi anlamda karışıklıklar başlamıştır. İran devrimini oluşturan koşullar, devrimin ideoloğu olarak bilinen Ali Şeriati'nin fikirleri irdelenerek açıklanmaya 'çalışılmıştır. Devrim süreci de İran toplum ve siyasi yapısında büyük önem taşıyan Şiilik inancı çerçevesinde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, ataerki ve din ilişkisi incelenmiş ve bu bağlamda İslam dininde kadının konumunun, ataerkil düşünce sistemi içerisindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple İran kültüründe kadına bakış açısı, sözlü kültürü oluşturan atasözleri ve deyimler vasıtasıyla irdelenmiştir. Bu bölümde anlaşılmıştır ki, İslam dinini kabul eden toplumlarda, geleneksel yapı din ile özdeşleşerek var olan ataerkil sistem devam ettirilmiştir. İran'da da bu durum devam etmiştir. Örneğin Muta nikahı İslam'dan önce İran toplumunda yapılan bir uygulama iken, İslam'ın kabulünden sonra İslam ile özdeşleştirilmiştir.

Dördüncü bölümde, Pehlevi hanedanlığı başlangıç kabul edilerek, 1979 İran İslam Devrimi'nden önceki kadının konumu, tarihsel süreç içerisinde anlatılmıştır. Pehlevi hanedanlığı döneminde kadınlar birçok haklar elde etmiş olsalar da toplumsal konumları hiçbir zaman bir erkekle eşit olmamıştır. Buna rağmen İran tarihinde kadınların en yüksek haklara sahip oldukları dönem Pehlevi hanedanlığı dönemidir. Kadınlara oy hakkı verilmiş, aile içindeki konumu yükseltilmeye çalışılmıştır. Pehlevi döneminde birçok kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Bu kadın hareketleri, dönemlerine ayrılarak incelenmiştir. Tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde, kadınları devrime destek vermelerinin sebepleri ve devrim sırasında kadınların rolü anlatılmıştır.

Beşinci bölümde, devrim sırasında İranlı kadınların tutumlarına yer verilmiştir. Özellikle kadınların devrime destek vermelerindeki sebepler incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple devrimin ideoloğu olarak bilinen Ali Şeriati'nin kadınlar üzerindeki fikirlerine yer verilmiştir.

Altıncı bölümde, devrimden sonra İranlı kadınların toplumsal ve siyasi alanda değişen konumunun sebepleri, Şiilik inancı çerçevesinde incelenmiş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda anayasada, eğitim alanında, sosyal ve kamusal alandaki kadın haklarının, İran kültüründe kadının konumunu değiştirip değiştirmediği incelenmiştir.

Yedinci bölümde ise, feminizm ve İslam'ın bir sentez olarak oluşturduğu İslami feminizm ele alınmıştır. İslami feminizmin oluşum koşulları, feminizm ile olan farkları vb. detaylı şekilde anlatılmıştır. İslami feminizmin İran'da oluşum nedenleri, İranlı kadınların bu alanda yaptıkları çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda, İranlı kadınların hem kendi haklarına sahip çıkmaları hem de sahip oldukları dinlerini kaybetmemek için verdikleri mücadele ele alınmıştır. Bu doğrultuda, kadın hareketleri, toplumsal alanda yapılan sessiz direnişler vb. eylemler anlatılmıştır.

II. Tezin Amacı ve Önemi

1979 İran devrimi sırasında İranlı kadınlar devrimin birer öznesi durumundadırlar. Derimden sonra ise bizzat devrimin kendi yapısı içerisinde kadınlar birer nesne konumuna getirilmişlerdir Dolayısıyla bu çalışma, İranlı kadınların 1979 İran devrimine destek vermelerine rağmen devrimden sonra, devrim tarafından en büyük zararı görmelerinin nedenini anlamayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Pehlevi döneminde kadınların bin bir zorlukla kazandıkları haklarını kaybedeceklerini bile bile İran İslam Devrimine destek vermelerinin sebeplerini keşfetmeyi amaçlamıştır. Devrime destek veren ve devrimin zaferle sonuçlanmasını sağlayan kadınların, devrimden sonra birçok alanda kısıtlanmasını sağlayan nedenler anlaşılmaya çalışılacaktır. Devrimden sonra kaybettikleri haklarını geri kazanmak ve sahip oldukları kültürlerini kaybetmek istemeyen İran kadınlarının İslam ve feminizmin senteziyle oluşturdukları İslami feminizm mücadelesinin sebepleri ve bu bağlamda oluşturulan çalışmalar incelenecektir.

III. Araştırmanın Yöntemi

Tez yöntemi boyunca yapılan çalışmaların en önemlisi literatür taramasıdır. Bu konu üzerine daha önce yapılan çalışmaları içeren başta kitap olmak üzere, belge, makale ve bulunabilen dökümanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu okumalardan elde edilen veriler, tezin şekillenmesinde hipotezin kurulmasında ve tezin içerisindeki bulgular bölümünde referans gösterilerek kaynakça kullanımı sağlanmıştır. Bunun haricinde konuyla ilgili

olarak İran'ı terk etmek zorunda kalan sığınmacılar, tezin katılımcıları haline getirilerek görüşlerine başvurulmuştur. Literatür taramadan ve araştırmacılarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar, tekrar değerlendirildikten sonra günlük basın örnekleriyle geçmiş ve günümüzdeki İran'ın yapısının sosyoloji ve kadın açısından tekrar gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Asıl odaklanılan konunun devrim sonrası İran kadını gerçeği hep göz önünde tutularak, günlük basındaki haberler, titizlikle incelenmiştir. Tüm bunların sonucunda sentezlenen bilgiler, tezin bölümleri içerisinde kullanılmıştır.

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyal İnşacılık

Sosyal İnşacılık (Social Constructivism), sosyal gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiğini öne süren bir bakış açısıdır. Dolayısı ile sosyal inşacılık, toplumsal gerçekliğin maddi temellerden ziyade, kültürel ve sosyal normlar üzerinden insanlar tarafından inşa edildiğini söyler. Sosyal inşacı bakış açısına göre, kültürel, sosyal vb. normlar da insanlar tarafından inşa edilmiş olan kavramlardır. Bu sebeple sosyal inşacılığın cevabını bulmaya çalıştığı ana soru; ‘’ Subjektif anlamların objektif olgular haline gelmesi nasıl mümkündür?’’ olmuştur. Bunun yanında; ‘’Bireyler mi toplumu belirler (aşağıdan yukarıya), yoksa toplum mu bireyleri (yukarıdan aşağıya) belirler?’’ sorusu da sosyal inşacılığın cevabını bulmaya çalıştığı sorulardan biridir.

Sosyal inşacı bakış açısına göre, dünyada insanlar tarafından oluşturulmuş olan birçok gerçeklik vardır. İnsanlar hayatlarında bir gerçeklikten başka bir gerçekliğe geçerler. Gerçekliğin inşası her alanda yayılmıştır, bu yüzden görmezden gelmek ya da insan hayatı üzerindeki, etkisini azaltmak zordur. Zaten bu durum insanlar gündelik hayatlarını devam ettirdikleri müddetçe imkansızdır. Çünkü, insanların gündelik hayatlarındaki rutin olarak yaptıkları birçok önemsiz eylem bile, insanlar tarafından inşa edilmiştir. İnşacı bakış açısı, toplumsal eylemlerin bu eylemleri gerçekleştiren kimseler tarafından birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu söyler. Bu etkileşim ortaya çıkmakla beraber, devamında farklı etkileşim şekillerini de doğuracaktır.

Berger ve Luckmann, *‘’Toplum insani bir üründür. Toplum nesnel bir gerçekliktir. İnsan sosyal bir üründür.*’’ diyerek sosyal inşa sürecindeki diyalektik çözümlemeleri üç anahtar kavram altında açıklamışlardır. Bunlar: dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirmedir.[1]

---

[1] Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası/ Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**. (çev.) Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 2008. s. 92.

1.2. İçselleştirme, Dışsallaştırma, Nesnelleştirme

Dışsallaştırma, gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmesinin ilk sürecidir. Bu süreçte insanlar kendilerine, kendi eylemleri ile toplumsal bir dünya yaratırlar. Yaratılan toplumsal dünyanın işleyişi, insan eylemlerinin sonucudur ve insanlar eylemlerini gerçekleştirdiği süre boyunca toplumsal dünya var olmaya devam edecektir. Dışsallaştırmaya örnek olarak yeni bir arkadaşlık kurma örneği verecek olursak; birbirlerini tanımayan iki insanın, tanıştıktan sonra arkadaş olmaları, onları iki ayrı ‘’ben’’ kategorisi dışında arkadaş kategorisi içerisinde ‘’biz’’ yapar. Oluşan ‘’bizlik’’ önceden var olmayan bir toplumsal gerçekliktir. Bu iki insan, arkadaşlık ilişkisi içerisine girerek kendi toplumsal gerçekliklerini kendileri inşa etmişlerdir. Arkadaşlık kurumu ise, hem insanlar tarafından üretilmiş olan hem de insanların dışında kalan bir kurum olmuştur. Dolayısı ile dışsallaştırma süreci, sosyal inşanın diyalektik sürecinde bir ‘’üretim’’ durumudur.[2]

‘’Nesnelleştirme bireylerin gündelik hayatı, düzenli, önceden tertiplenmiş, kendisini insanlara kabul ettiren, ama görünüşte onlardan bağımsız bir gerçeklik olarak algılama sürecidir.’’[3] Bunun sebebi, insanların sosyal hayatı zaten nesnelleşmiş gibi görmelerinden gelir. Yani insanlar günlük hayatlarındaki kabulleri, kabul edilmiş olan sistemleri vb. kendilerinden önce belirlenmiş ve düzenlenmiş olarak görürler. Berger ve Luckmann’a göre nesnelleştirme, ifadenin en keskin biçimi olan dil ile olmaktadır. Çünkü, *‘’Dil, ileride tartışacağımız başka gerçekliklere atıfta bulunmak için kullanılabilecekse de, o durumda dahi gündelik hayatın ortak duyusal gerçekliğindeki kök - yerlerini (rootage) korur. Dil, bir gösterge sistemi olarak, nesnellik niteliğine sahiptir.’’*[4]

---

[2] Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları / Klasik Geleneğin Genişletilmesi**, (çev.) Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013. s. 383.
[3] Wallace ve Wolf, s. 384.
[4]Berger ve Luckmann, s. 57.

Searle'de dilin sosyal inşa sürecindeki önemini şu sözlerle açıklamıştır:

''Bir olgunun dile bağımlı olabilmesi için iki koşulun üst üste gelmesi yeterlidir. İlki düşünceler gibi zihinsel temsillerin bir olgunun kısmi kurucusu olması ve ikincisi söz konusu bu temsillerin dile bağımlı olmasıdır. ''[5]

İçselleştirme ise, sosyal düzenin inşası sürecinde oluşan diyalektik sürecin üçüncü evresidir. Berger ve Luckmann içselleştirmeyi şöyle ifade eder: *'' Nesnel bir olayın ifadelendirilmiş bir anlam olarak, yani bir diğer kişiye ait olup tam da bu yüzden benim için öznel bakımdan anlamlı hale gelen öznel süreçlerin bir tezahürü olarak dolaysızca kavranması ya da yorumlanması.''*[6] Kısaca içselleştirme, insanın kendi yaşadığı toplumsal dünyayı kavramasında temeldir.

1.3. Asli Sosyalizasyon- Tali Sosyalizasyon

İnsanın sosyal inşa sürecinde, toplumsallaşmanın da büyük önemi vardır. Bireyin kendi kararlarını verebilecek duruma kadar geldiği süreç sosyalizasyon sürecidir. Sosyalizasyon süreci asli ve tali sosyalizasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre, asli sosyalizasyon, bireyin çocukluk döneminde yaşadığı ilk sosyalizasyon sürecidir. Bu süreçte çocuğun, ailesi ve çevresi tarafından şekillendirilmesidir. Asli sosyalizasyon bireyin ilk defa toplumun bir üyesi haline geldiği süreçtir. Birey, içselleştirme süreci ile aile üyelerinin, çevresindeki insanların vb. etkisi altında kalarak, bir sosyalleşme süreci geçirir. Bireyin genel davranış ve düşünme kalıpları bu sosyalizasyon sürecinde öğrenilerek içselleştirilir.

Tali sosyalizasyon ise, asli sosyalizasyonunu tamamlamış olan bireyin, var olan toplumsal hayatta geçirdiği diğer süreçtir. Tali sosyalizasyonda bireyler, çevresi tarafından değil, yaşadığı toplumsal hayatın durum ve sürecine göre, bir nevi kendisini yeniden adapte etmesini ifade eder. Bu süreç, insanların yeni toplumsallaşma süreçlerini içerir. Örneğin, evlenmek, boşanmak ya da emekli olmak, insanların yeni toplumsallaşma süreçlerine girmesini içerir.

---

[5] John R. Searle. **Toplumsal Gerçekliğin İnşası**, (çev.) Muhittin Macit ve Ferruh Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005. s. 87.

[6] Berger ve Luckmann, s. 190.

Berger ve Luckmann sosyalizasyon süreçleri ile ilgili şunları ifade etmişlerdir:

''Herhangi bir bireysel bilinçte fiilen içselleştirilmiş olandan daha fazla bir nesnel gerçeklik daima 'mevcut' tur; zira sosyalizasyonun içeriği, sosyal bilgi dağılımı tarafından belirlenir. Hiçbir birey, kendi toplumunda gerçeklik olarak nesnelleşmiş şeylerin tümünü içselleştiremez; toplum ve toplum dünyası görece basit şeyler olsalardı dahi.''[7]

1.4. Kimlik

Kimlik, sosyolojide her zaman tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konuda birçok kuram oluşturulmuş, birçok çalışma yapılmıştır. Genel tanım olarak kimlik *''... bireyin kendisini ne olarak tanımladığı ve kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu sorularına verdiği cevaptır. Bu soruları kendisine soran bireyin nihai hedefi bir şeye ya da bir gruba ''ait olma''* ihtiyacıdır.''[8]

Berger ve Luckmann, kimliği şöyle ifade etmişlerdir: *''Kimliği sosyal süreçler oluşturur. Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir ve hatta yeniden biçimlendirilir. Kimliğin hem oluşumunu hem de idamesini içeren sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından belirlenir. ''*[9]

'' Kimlik, bir dünya içerisine yerleştirilmediği müddetçe, anlaşılmaz olarak kalır.''[10] Bu yüzden kimlikler, toplumun kendi içerisindeki şartlarına göre bireylerin kendi sosyalizasyon süreçleri ile beraber oluşan benliklerinin, bir yapı içerisine bürünmesidir. Sosyolojik olarak kimlik, bireyin hem kendi iç dünyasında hem de toplumda devam eden sosyal inşa sürecinde meydana çıkmaktadır. Birçok çalışmada kimlik, bireysel ve kolektif olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel kimlik, bireyin kendi iç dünyasında oluşturduğu, kendine has olan kimliğidir. Kolektif kimlik ise, bir grubun ya da toplumun kimliğini ifade etmek için kullanılan kavramdır. *''Birey kendi kimliğini oluştururken kendisini diğer kişilere karşı nasıl konumlandırıyorsa, toplum da aynı şekilde farklı gruplara karşı*

---

[7] Berger ve Luckmann, s. 196.
[8] Emine Alpay, **Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği**, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018. s. 44.
[9] Berger ve Luckmann, s. 250.
[10] Berger ve Luckmann, s. 251.

kendisini konumlandırarak ''kolektif kimlikleri'' oluşturur.''[11] Bireysel kimlik ve kolektif kimlik arasındaki temel fark; bireysel kimliğin, bireyin kendine özgü özelliklerini, kolektif kimliğin ise içinde bulunduğu grubun vb. ortak özelliklerini içeriyor olmasıdır.

Kimlik, bireyin kendini zaman, mekan, yaş vb. değişkenlere bağlı olarak değiştirip dönüştürebildiği bir kavramdır. Bu sebeple, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklamada önemli bir yere sahiptir. Çünkü, her milletin, kültürün, dinin vb. kendine ait kimlikleri bulunmaktadır. Düşünce, meslek, din vb. gibi birçok değişkenler, (ki bu değişkenlerin sınırı yoktur.) bireyleri ya da grupları ''öteki'' olarak kendilerinden ayırmayı sağlar. Değişkenlere bağlı olarak birçok kimlik türü vardır. Fakat burada unutulmaması gereken şey; kimliğin bireyin yaşantısı boyunca değişip dönüşebilen bir süreç olduğudur.

[11] Alpay, s. 45.

2. İRAN'IN TARİHİ, SİYASAL VE SOSYAL YAPISI

İran ya da bilinen eski adıyla Persiya* , Kuzeyinde Ermenistan, Azerbaycan, Türkistan ve Hazar Denizi, batıda Türkiye ve Irak , güneyde Basra ve Umman Körfezleri, Doğusunda ise Pakistan ve Afganistan'ın çevrelediği 1.648,95 km yüzölçümü ile Ortadoğu'nun en büyük devletlerinden biridir. Kurak bir iklime sahip olmasına rağmen, coğrafyasının genişliği itibariyle iklim örtüsü, yükseklik vb. etkenlere dayanarak farklılık göstermiştir. Günümüzde İran, petrol ülkesi olarak bilinse de geçmişte sahip olduğu coğrafi farklılıklar ve İpek yolunun üzerinden geçmesiyle oluşan ekonomik yapısı, tarih boyunca İran toprakları üzerinde birçok devletin kurulmasına yol açmıştır.

"Kesin olmamakla birlikte İran'a ilk göçler M.Ö. 3000 yılında Ayai kavimleri tarafından gerçekleştirilmiştir ve ilk büyük imparatorluk M.Ö. 330 yılında Hehamenişiler tarafından tahsis edilmiştir. Bundan sonra sırası ile Sulikiler, Partlar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Saferiler, Samaniler, Ali Buye, Gazneliler, Selçuklular, HarzemŞahlılar, İlhanlılar, Muzafferiler, Timurlular, Türkmenler, Safeviler, Afşariler, Zendiler, Kaçarlar, Pehlevi Hanedanlığı ve son olarak 1979 yılında Şahlık rejimi yıkılarak yerine İslam Cumhuriyeti kurulmuştur."[12]

İran'ın siyasi- kültürel tarihini ise, hem kurulan bu devletlerin içinde barındırdıkları kültürel değerler, hem de Orta Asya ve Mezopotamya'daki kültürel etkileşimleri oluşturmaktadır. Günümüze kadar Yunanların, Romalıların, Arapların, Moğolların, Türklerin ve Avrupa'dan gelen istilacı devletlerin kültürleri, bugünkü İran kültürü üzerinde derin izler bırakmış ve toplumun gelenek- göreneklerinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu kültürler, İran topraklarında ortaya çıkmış olan Zerdüştlük inancı dışında Semavi dinleri ve Orta Asya dinlerini de İran topraklarında yaşatmıştır. Tüm bu

---

* *"Persiya kelimesi Eski Farsçadaki Parsua, yani günümüzün Fars eyaletinden gelir. İran tanımlaması Yunan tarihçi Erastothenes (MÖ 3. yüzyıl) tarafından kullanılmış olup Eski Farsçadaki ariya(Ari) kelimesinden geliyordu. Bununla birlikte Sasaniler imparatorluğunun merkez kısmına "İranşehr" (İranlıların İmparatorluğu) veya "İranzemin" (İran Toprakları) diyordu. Bunu takip eden dönemlerde ve günümüzde İran kelimesinin kullanımı Sasanilerin bu terimlerine dayanır."*
(Garthwaite Gene R. **İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüz…**, Fethi Aytuna (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018, s. 2.)

[12]Hasan Güler, **Humeyni Sonrası İran Sinemasında Kadın,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006, s. 5.

dinler ve kültürler, İran'ın kültürel yapısının melezleşmesini ve toplumun kolektif hafızasında yer etmesini sağlamıştır.[13]

Yüzyıllar boyunca İran topraklarında, birçok din gerek yeni kurulan devletin baskısı gerekse toplumun kendi kabulü ile devlet ve toplum yapılanmasında büyük rol oynamıştır**.** Yeni Devletlerin kurulmasıyla birlikte İran toplumunun geleneksel yapısı bu dinler ve mezhepleri etrafında şekillenmiştir. Birçok dine ev sahipliği yapan İran toprakları son dönemlerde ise özellikle Şii İslam inancı, toplumsal hayatın inşası sürecinde büyük önem taşımaktadır. Bugün bile İran denildiğinde akla ilk "İslam ya da Şiilik" düşüncesinin gelmesinin sebebi budur. *"Büyük Kiros'tan (MÖ. 558-530) Pehleviler'e (1926- 1979) kadar İran'ın siyasi kültürü hiyerarşik olarak önce Zerdüştçü, ardından İslami bir bağlam içinde kavramlaştırılmıştır."*[14] Bugün İran'da genel olarak hâkim din İslam'dır. İran'ın etnik yapısı çok geniş olmakla beraber en fazla çoğunluk gösteren unsurlar, Farslar, Türkler ve Arap'lardır. Günümüz İran'ında da toplumun birbirleriyle olan kültürel etkileşimlerinde en önemli unsurlarından biri de dindir.

Araştırmamızın konusunu oluşturan İran Devrimi'nden sonra kadının konumunun daha iyi anlaşılabilmesi için, geçmişten günümüze etkileri hala devam eden İran tarih, kültür, din vb. unsurları açıklayarak incelemek gerekmektedir. Bu sebeple, İran kadınının günümüzde toplumsal hayat inşasını ve kimliğini daha iyi analiz edebilmek için, Pehlevi Hanedanlığından itibaren, İran'ın tarihi, kültürü ve toplumsal çeşitliliği bizim için önem arz etmektedir.

2.1. Rıza Şah Dönemi (1921-1941)

Rıza Şah Pehlevi, 1978 yılında İran'da doğmuştur. Küçük yaşta askeri eğitim alarak, orduda yükselmiş ve üst düzey görevlerde bulunmuştur. Kaçar Hanedanlığının otoritesini kaybetmesinden sonra ülke içinde çıkan karışıklıklardan faydalanarak 1921 yılında, kendi komutasındaki 2500 Kazak askerinin yardımıyla Kaçar hükümetine karşı darbe düzenlemiştir.[15] Şahlık tacını ise 1926 yılında takmıştır. Devletin başına geçtiği günden itibaren ilk önceliği orduyu güçlendirmek ve otoritesini sağlamlaştırmak olmakla beraber,

[13] Hamid Dabashi, **İran: Ketlenmiş Halk**, Emine Ayhan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2008, Sf. 34.
[14] Gartwaite, s.8.
[15] Gartwaite. s.206.

modernleşme kapsamında birçok reform başlatmıştır. İlk olarak 1925 yılında askerlik zorunlu hale getirilmiştir. Askerliğin zorunlu olmasıyla beraber, soyadı kullanma uygulaması getirilmiş ve böylece nüfus cüzdanı çıkartılmaya başlanmıştır. [16] Daha sonra ise, "Müslümanların kullandığı ay takvimi yerine ilkbaharın ilk günü 21 Mart'ı başlangıç kabul eden eski Pers Yeni Yılı'na uygun güneş takvimini getirmiştir. Böylece Müslüman takvimine göre 1343 (M.S. 1925) olan yıl yeni İran güneş takviminde 1304 olmuştur."[17] Ulusal bir banka kurulmuş, bütün İran'ı baştanbaşa geçen demiryolu antlaşması imzalanıp inşaatı başlatılırken, karayolları ağı da genişletilmiştir. Bu dönemde sanayileşme teşvik edilip, bir miktar maddi yardımla da desteklenmiştir. Eğitim alanında da reformlar yapılan bu dönemde, eğitim sistemi Fransız modeli üzerinden şekillendirilmiştir. [18] Bu okulların önemi, dini eğitimin dışında, içinde laiklik, modernlik ve devlete bağlılık gibi unsurların da öğretilmesidir. Çünkü İran'da gençler eğitim almak için, özellikle Kum, Necef gibi dini eğitim verilen şehirlere gitmekte ve buralarda öğrenim görmekteydiler. Bu okullar erkek nüfus için okuma- yazma oranında artışı sağlasa da kadınlar için pek olumlu gelişme kaydedememişlerdir. Çünkü, şehirde elit çevrelerde yaşayan kadınlar haricinde, kırsal kesimde yaşayan kadınlar, bu eğitimlere toplumsal vb. koşullardan dolayı ulaşamamışlardır.

Rıza Şah döneminde, 1933 yılından itibaren, Farsça kullanımına verilen önem artmış, Arapça kelimelerinin yerine, Farsça kelimeler kullanılmıştır. Resmi yazışmalarda, daha önce ülkenin adı Persiya iken, Rıza Şah ülkenin adını İran olarak değiştirmiştir. Böylece, bir ulus- devlet inşa etmeye çalışmış ve milliyetçi duygular üzerinden kolektif hafıza oluşturmak istemiştir. Toplumsal alanda da bir dizi reformlar yapılmıştır. Örneğin, 1936'da kıyafet kanunu çıkartılmış, erkeklerin Batı kıyafetleri kullanmaları mecburi kılınmış, ayrıca kadınların kamusal alanda peçe takması yasaklanmıştır.[19] O dönemlerde insanların kıyafetleri, bir yandan da kendi kimliklerinin temsiliydi. Özellikle din adamları ve mollalar İran'da büyük saygı gördüğü için, kıyafet kanunları bir nevi onların kendi özerk yapılarını kaybetmelerine neden olmuştur.

---

[16] Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Dilek Şendil (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008. s. 92.
[17] Abrahamian, s. 110.
[18] Gartwaite, s. 209-210.
[19] Gartwaite, s. 210-211.

Yine Rıza Şah döneminde, *"Evlilik ve boşanma belgeleri de dahil bütün yasal belgeleri kayda geçirme yetkisi din adamlarından alınıp, devletin tayin ettiği noterlere aktarılmıştır. Napoleon' un, İsviçre'nin ve İtalya'nın hukuk kurallarını örnek alan yasalar çıkarılmıştır."*[20] Evlilik ve boşanma gibi işler önceden din adamlarının gelir kaynaklarından birini oluşturmaktaydı. Bu yüzden çıkan bu yasalar din adamlarının hoşuna gitmemiştir. Aynı şekilde yurt dışı ülkelerinden getirilen yasalar da din adamlarını tehdit eden bir unsurdu. Çünkü İran'da şeriat yasaları, şeriat mahkemelerinde din adamları tarafından uygulanmaktaydı. Yine de yeni gelen yasalar, şeriate birçok ayrıcalık tanımış, Rıza Şah bu konuda çok fazla ileriye gidememiştir. Hala boşanma gibi durumlarda, erkekler çok eşli olabilmekte, istedikleri gibi eşlerini boşayabilmekte ve geçici evlilikler yapabilmekteydiler.

Tüm bu kalkınma ve modernleşme politikaları sonucunda Pehlevi hükümeti, din adamlarını (ulemayı) yavaş yavaş siyasetten uzaklaştırmaya, toplumu milliyetçi kimlik duygusuyla besleyerek ulus- devlet yaratmaya ve kendi otoritesinin ağırlığı altında, modernleşmiş bir ülke yaratmaya çalışmıştır. Fakat, *"Yenilikçi Pehlevi hükümeti, yeni orta sınıfın, modern ulus-devletin temellerinin oluşturulması, milliyetçi kimliğin güçlendirilmesi, ulemanın siyasetten uzaklaştırılması, idari reformlar, siyasi merkezileşme gibi talepleri karşılarken; hukuk devleti, medeni hak ve özgürlüklerin hukuki olarak sağlanması gibi isteklerini de bastırmıştır."*[21] Rıza Şah'ın tüm bu reformları yaparken kendisine örnek aldığı kişi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Fakat Rıza Şah'ın yaptığı yenilikler toplumun içinde sindirilememiştir. Bunun sebebi de Atatürk'ün modern ve gelişmiş bir toplum yaratmak için önceliğini, din adamlarının toplum üzerindeki etkisini kaldırmak için tekke ve zaviyeleri kaldırmaya ve din işlerini devlet işlerinden tamamen ayırmaya vermesidir. Rıza Şah ise, din adamlarının devlet ve toplum içindeki önemini çok fazla umursamamakla beraber ulema sınıfına temkinli bir şekilde yaklaşmıştır. Yaptığı reformların çoğu tepeden inme bir biçimde gerçekleştirmiştir. Toplumun bazı belli kesimlerinin yenilikleri içselleştirirken, özellikle kırsal kesimlerde bu yeniliklere insanlar yabancılaşmışlardır. Bu da özellikle kırsal kesimdeki insanların din adamlarının söylemlerini daha çok desteklemelerine sebep olmuştur. Bunların yanı sıra Rıza Şah, örnek aldığı Mustafa Kemal Atatürk gibi, milliyetçilik düşüncesiyle dolu

[20] Abrahamian, s. 116. 116.
[21]Hüseyin Beşeriye, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 23.

olan bir ulus- devlet yaratmak istemiştir. Fakat, Atatürk'ün kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti demokrasi ile yönetilen bir devletti. Monarşi ile yönetilen İran'da ise özellikle yeni eğitimlerin reformlarının sonucunda artan okuyan kesim, monarşi yönetimini eleştirmişlerdir. Sonuç olarak Şah'a karşı hem din adamlarının ve arkasındaki kitlenin hem de modernleşme çabası içindeki bir devletin monarşi ile yönetilmesini eleştiren kesimin iki taraftan Şah'a tepkili olmasına neden olmuştur.

1941 yılında müttefik birlikler[22] İran'a saldırmışlardır. Bu saldırı sonucunda Rıza Şah sürgüne, Britanya'nın sömürgesi altındaki Mauritius'a gönderilmiş, daha sonra ise Güney Afrika'ya gitmiş ve ölene kadar yaşamını burada sürdürmüştür.[23] Rıza Şah'ın devrilmesinin ardından, yönetime oğlu Muhammed Rıza Şah geçmiştir.

2.2. Muhammed Rıza Şah Dönemi (1941-1979)

Muhammed Rıza Şah tahta geçtiğinde henüz çok genç ve siyasi alanda deneyimsizdi. Üstelik babası Rıza Şah'ın ardında bıraktığı ülke, toplumsal ve siyasi açıdan oldukça karışıktır. Ülkede Rıza Şah'ın modernleşme çabaları yavaş yavaş sonuç vermeye başlamış fakat aynı zamanda bu sonuçlar toplumu sınıflara ayırmış ve sınıflar hem kendi aralarında hem de devlet kurumunun kendisiyle çatışmaya başlamıştır. Rıza Şah tarafından uygulanan devletçilik politikaları tacirler, eğitim ve kültür alanında yapılan değişiklikler din adamları, monarşi ile yönetim sonucunda, insan haklarına verilen önemin azalmasıyla aydınlar, devlete yabancılaşmıştır. [24] Bu nedenle Muhammed Rıza Şah tahtta geçtiğinde toplumdaki bu grupların çatışmalarının arasında kalmıştır.

Bu çatışmaların olduğu sırada, İran, 1941 yılında SSCB ve Britanya tarafından işgal edilmiştir. Sonrasında ise 1943 yılında, ABD de işgale katılmıştır.[25] İşgal sürecinde İran, müttefik devletlerin askeri üssüne dönüşmüştür. Bunun yanında Müttefik Birlikler, hem Muhammed Rıza Şah'ın deneyimsizliğinden hem de ülke içindeki toplumsal karışıklardan faydalanarak ülkenin iç ve dış politikalarına karışmaya başlamışlardır. Bu

[22] Britanya İmparatorluğu, ABD ve Sovyetler Birliği.
[23] Abrahamian, s.130.
[24] Katouzian Homa ve Hüseyin Şahidi, *21. Yüzyılda İran*, Güven Pınar (çev.), Ankara: Sitare Yayınları, 2011, s. 26.
[25] Gartwaıte s. 216.

dönemde Muhammed Rıza Şah'ın iktidardaki yetersizliği nedeniyle meclis güçlenmiştir. Aynı yıl daha önce Rıza Şah tarafından kapatılan SSCB destekli Tudeh* partisi yeniden kurulmuştur. Meclisin güçlenmesi ile beraber, milletvekili olarak görev yapan Muhammed Musaddık, darbe yaparak ülke yönetimine el koymuştur.

İran'da Pehlevi saltanatı sırasındaki en çarpıcı olay, 1949'da Muhammed Musaddık 'ın gerçekleştirmiş olduğu darbedir. 1943 yılında milletvekili seçilerek meclise girmeyi başaran Musaddık 1949 yılında ülkedeki muhalif yapıların desteğiyle birlikte Ulusal Cephe'yi kurmuştur. Yalnızca siyasiler değil halk da Musaddık' a oldukça büyük destek vermiştir.

Ulusal cephe hareketi Şah'ın 1951 yılında Muhammed Musaddık' ı başbakan olarak göreve getirmesi sonucunda yönetimde, bir hayli etkinlik kazanmıştır. İlk iş olarak Musaddık İran petrolünü millileştirmek istemiştir. Bunun için de *"orta sınıfın desteğini alarak toplu dilekçeler göndermek ve sokak gösterileri yapmak gibi stratejileri sayesinde Musaddık petrol sanayiinin devleştirilmesi çağrısıyla kitlesel bir hareket başlatmıştır."*[26] Bunun yanında Ulusal Cephe'deki arkadaşlarının yardımıyla, (NIOC) National Iran Oil Company'yi kurmuş ve (AIOC) Anglo- Iranian Oil Company ile şirketi NIOC'ye devretmeleri gerektiği konusunda görüşmelere başlamıştır. Ne yazık ki, AIOC'e destek veren Britanya devleti, şirket çalışanlarını işten çıkartmıştır. Daha sonra ise, bu durumu Birleşmiş Milletler'e şikâyet etmiştir. Bu şikâyet sonucunda Ulusal Güvenlik Konseyi'nde konuşan Musaddık, Britanya ile bütün diplomatik ilişkilerini bitirmiştir. Ayrıca, ülkesindeki bütün Britanya elçiliklerini kapatmıştır.[27] Musaddık 'ın petrolü millileştirmesi kuşkusuz olarak Britanya İmparatorluğu'nun işine gelmemiştir. Çünkü AIOC,*" Britanya donamasının yakıt ihtiyacının yüzde 85'ini karşılıyor ve AIOC' un dünya çapındaki yıllık karının yüzde 75'ini getiriyordu."*[28] Bu yüzden Britanya İmparatorluğu ABD'nin de desteğiyle Musaddık hükümetine askeri darbe yapmış ve

---

* Tudeh partisi, ilk olarak 1920'de İran'ın kuzeyindeki Bender Anzeli'de bir araya gelen sosyal demokratlar tarafından kurulmuştur. Bu komünist parti, 1925'te Rıza Şah'ın iş başına gelmesinin ardından, polisin aşırı baskısı nedeniyle faaliyetlerini askıya almıştır. 1929'da Rıza Şah'ın parlamentodan geçirdiği bir tasarıyla, İran'da komünistlerin bütün faaliyetleri resmen yasaklanmıştır. Rıza Şah'ın yerine oğlu Muhammed Rıza Şah'ın çıkarıldığı o karmaşa döneminde, İranlı komünistler yeniden bir araya gelerek, "Tudeh (Kitleler) Partisi" ni kurmuşlardır. (Adem Yılmaz, **"İran Komünistlerinin Hikayesi: Tudeh"**, 07.05.2018 https://www.gzt.com/mecra/iran-komunistlerinin-hikyesi-tudeh-3346004 (Erişim Tarihi: 02.05.2019)

[26] Abrahamian, s. 154.

[27] Abrahamian, s. 155.

[28] Abrahamian, s. 161.

yönetimi tekrardan Muhammed Rıza Şah'a devretmiştir. Bu darbe sonucunda Ulusal Cephe hareketi ve Tudeh partisi dağıtılmış, üyelerinin birçoğu hapse atılmışlardır. Musaddık döneminin İran tarihi için şöyle bir önemi vardır. Pehlevi rejimi demek İranlılar için "Batı yanlısı kapitalist bir rejim" demekti. Musaddık' ın devrilmesiyle birlikte aslında milliyetçi ve sosyalist düşünceler de devrilmiştir. Darbeyle birlikte İran toplumunda da kökten dincilik hareketi bu yıllarda doğmuştur. Bu yüzden 1979 İran Devrimi'nin temelleri aslında bu yıllarda oluşmaya başlamıştır.

Muhammed Rıza Şah, tekrar devletin başına geçtiğinde, toplum tarafından meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü, Amerika destekli bir darbe ile ülkenin başına geçmesi, Britanya ve Amerika'nın İran üzerindeki yaptırımlarını sevmeyen halk tarafından olumsuz karşılanmıştır. Devletin başında olduğu süre boyunca, bu durum yakasını bırakmamıştır.[29] Saltanatın başına yeniden geçtiğinde ilk iş olarak orduyu ve bürokrasiyi sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu sebeple, kendisine karşı yeniden darbe yapılmasını önlemek amacıyla "SAVAK" adında bir istihbarat servisi kurmuştur.

Petrolün kamulaştırılmasıyla birlikte İran'da petrol gelirleri artmış ve Şah da bu petrol gelirlerinin büyük kısmını askeri yatırımlara harcamıştır.* Daha sonra ise ülke genelinde babasının yarıda bıraktığı reformların devamını getirmeye ve toplumsal refah seviyesini arttırmaya çalışmıştır. Bunu da 1963 yılında "Beyaz Devrim" adını verdiği bir dizi uygulamayla gerçekleştirmiştir. Beyaz devrimin en bilinen uygulaması Toprak reformu olmuştur. Bu reform büyük arazilerin devlet tarafından satın alınıp, özellikle kırsal kesimlerde arazisi olmayan insanlara toprağı işletmek maksadıyla dağıtılmasını kapsamaktaydı. Böylece halk kendi toprağını kendisi işleyecekti. Fakat bu reformun da kendi içinde getirdiği olumsuzluklar vardı. Bu reform ile ayanlar ya da büyük toprak ağalarının kırsal kesimdeki halk tarafından meşruiyeti azalmıştır. Aynı şekilde dini kurumlara bağışlanan topraklar, bu kurumların büyük gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Bu reformla birlikte Muhammed Rıza Şah, kırsal kesimdeki halk için faydalı bir uygulama getirmiş olsa da bir yandan da ayanların, toprak ağalarının ve dini kurumların

---

[29] Gartwaıte, s. 222.

* *"Bu yatırımlar o kadar büyümüştür ki '1975'te şahın emrinde Basra Körfezi'nin en geniş donanması, Batı Asya'daki en büyük hava kuvvetleri ve dünyanın en büyük beşinci ordusu vardı. Ordusu 1 .000 modern tank, 400 helikopter, 28 hoverkraft,1 00 uzun menzilli tank, 2.500 Maverick füze, 173 adet F4, 141adet FS, 10 adet F14 savaş uçağı ve 10 adet Boeing 707 nakliye uçağı ile donatılmıştı."* (Abrahamian, s. 165.)

hoşuna gitmeyecek bir uygulamayı gerçekleştirmiştir. Bu sırada, *"Barış yanlısı ve tutucu bir lider olan Ayetullah Burucerdi' nin ölümünden yaklaşık iki yıl sonra, Haziran 1963'te Ayetullah Humeyni İran Şii cemaatinin tartışmasız lideri oldu."*[30] Humeyni Şii cemaatinin başına geçtiği gibi doğrudan Pehlevi hükümetine karşı bir isyan başlatmıştır. Fakat bu isyan bastırılmış, bir nevi 1979 Devrimi'nin provasını Ayetullah Humeyni, 1963'te yapmıştır.

Kırsal kesimdeki uygulamalar devam ederken, şehirler geliştirilmekte, sanayileşmede de büyük adımlar atılmaktaydı. Örneğin, petro -kimya ve petrol tesisleri kurulmuştur. Liman ve demiryolu bölgeleri geliştirilmiştir. Ayrıca İran'daki yollar yeniden yapılandırılmış ve ulaşım hizmetleri arttırılmıştır. Toplumsal alandaki gelişmeler ise, özellikle eğitim ve aile kurumları üzerinden yapılmaktaydı. 1967 yılında çıkarılan Aileyi Koruma yasası ile boşanma ve poligami gibi konularda, devlet kadınlara daha fazla hak tanımış ve erkekleri kısıtlanmıştır. Kadınların evlenme yaşı on beşe çıkartılmış ve devlet kurumlarında peçe kullanımı onaylanmamıştır.[31] Aynı zamanda kadınlara oy hakkı verilmiştir. Fakat kadınların oy kullanabiliyor olmaları din adamlarının pek hoşuna gitmemiştir. *"Medeni kanunun bu şekilde laikleşmesi şeriata indirilen bir darbe olarak ulemanın sert muhalefetine çarpmıştır. İçlerinde Humeyni'nin de bulunduğu pek çok molla, kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkmıştır."*[32]

Muhammed Rıza Şah'ın gelişmek ve modernleşmek amacıyla yaptığı bu uygulamalar, olumsuz olarak devletin kendisine geri dönmüştür. Bu dönemde eğitim-öğretimin artması sonucunda bir aydın kesim oluşmuştur. Bu aydın kesimin bir kısmı, eğitimlerini ilerletmek ya da İran'da bulabileceklerinden daha iyi bir iş bulmak için, yurt dışına gitmişlerdir. Öyle ki, *"1970'lerde New York'ta İranlı doktorların sayısı Tahran dışındaki şehirlerdekilerden daha çoktu. "Beyin göçü kavramı" ilk olarak İran'la ilişkilendirilmişti."*[33]

İran'da kalan okumuş aydın kesim ise özellikle de siyasi olarak ülkede herhangi bir gelişme olmamasına ve vatandaşlık hakkı olarak seçime gitseler dahi saltanat her zaman

[30] Dabashi, s. 146.
[31] Abrahamian, s.176-178.
[32] Gartwaıte, s. 229.
[33] Abrahamian, s.186.

Şah'ta olacağı için, siyasetten dışlanmış hissetmekteydiler. 1963'te yapılan toprak reformu ise, ilk başlarda işe yarasa da *"siyasal bakımdan kolaylıkla serseri mayına dönüşebilecek çok sayıda bağımsız çiftçi ve topraksız rençper üretmiştir."*[34] Şehirlerde sanayileşme arttıkça, şehirlere göçler artmış doğal olarak gecekondulaşma ve çarpık kentleşme de bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu değişimlerin sonucunda, İran'da varlığı çokça hissedilen sınıflar derin bir toplumsal tabakalaşmayı[*] da beraberinde getirmiştir. 1970'lerde, En tepede Pehlevi ailesi ve onların yakınları olmakla beraber, Orta tabaka mülk sahibi olanlar ve aylıklı orta sınıf olarak ikiye ayrılmıştır. *"Mülk sahibi orta sınıftaki 1 milyondan fazla aile, çalışan nüfusun yüzde 13'ünü oluşturuyordu. Aylıklı orta sınıf, 700.000 kişiden- çalışan nüfusun yüzde 9'undan fazlasını oluşturuyordu. İşgücünün yüzde 30'undan fazlasını oluşturan kentli işçi sınıfının nüfusu 1.300.000 kadardı. İşgücünün yüzde 40 kadarını ise kırsal nüfus oluşturuyordu."*[35] Ayrıca Şah, kadınlar konusunda bir dizi yenilikler yapmıştır. Okuma yazma orduları kurmuş ve bu orduları kırsal kesimlere göndermiştir. Kadın İşleri Bakanlığı kurduktan sonra bu ordulara kadın öğretmenleri de eklemiştir.

1975 yılında Aileyi Koruma yasası yeniden düzenlenmiş ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesini önlemek amacıyla önceden kızlar için on beş olan evlenme yaşını on sekize yükseltmiştir. Ayrıca kadınlara kürtaj izi vermiştir.[36] Kadınlara karşı verilen bu imtiyazlar din adamlarının hoşuna gitmemiş ve bunların şeriata ters düştüğünü iddia etmişlerdir. Çünkü, kadınlar artık eşlerine boşanma davası açabilecek, erkekler de istedikleri gibi hiçbir sebep göstermeden eşlerini boşayamayacaklardı. Ayrıca erkekler ikinci bir eş almak istediklerinde, bu ilk eşin yazılı izni olmadan gerçekleşemeyecekti. Önceden kadınlar işe girmek için kocalarının iznini almak zorunda olsa da artık kadınlar herhangi bir yerde işe girmek için eşlerinin iznine gerek duymayacaklardı. Bu gibi konular ulemayı rahatsız etmiştir. Fakat, Şah bu konularda geri adım atmamıştır.

---

[34] Abrahamian, s.183.

[*] "*Tabakalaşma, insan grupları arasında, toplumsal süreçlerle ilişkilerin maksat dışı sonuçlarından kaynaklanan sistematik eşitsizliktir. Toplumsal tabakalaşma, Weber' in daha geleneksel statüye dayalı toplumun sınırlayıcı örnekleri ve başarıya daha fazla önem verilen, ekonomik farklılıkların en önemlisi olduğu ve eşitsizlikte kişisel öğelerin daha geri planda kaldığı, kutuplaşmış ama daha akışkan toplumla (tipik Batı toplumu) başlar.* "
(Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 710.)

[35] Abrahamian, s. 178- 182.

[36] Abrahamian, s. 199

Din adamları özellikle hem Cuma vaazlarında hem de o sıralarda yurt dışında sürgünde olan Ayetullah Humeyni'nin İran'a el altından gönderdiği kendi ses kayıtları ile insanları devlete karşı kışkırtmaktaydı. Bu kışkırtmalara kulak veren ve destekleyenler, Mücahidin-i Halk (Halkın Mücahitleri) adında bir gerilla örgütü bile kurmuşlardır. Aslında bu gerilla örgütü, 1953 yılında Musaddık 'ın devrilmesinden bu yana gizliden gizliye faaliyetlerini sürdürmekteydiler. 1971 yılında ise Tudeh ve Ulusal Cephe'nin eski üyeleri Fedaiyan-i Halk (Halkın Fedaileri) adı altında örgütlenmişlerdir.

Bu gerilla örgütü, yönetici sınıfın huzurunu bozmuş ve halkın sözcüsü olarak görülmüşlerdir. Ayrıca halkın birçok kesimi tarafından kahraman olarak nitelendirilmişlerdir.[37] *"İzleyen yıllarda Fedailer ile Mücahitler daha küçük çaplı Marksist ve İslamcı gruplarla birlikte bir dizi cüretkâr saldırı, bombalama, suikast eylemlerine ve kraliyet ailesinin üyelerini kaçırma girişimlerine imza attılar."*[38] Siahkal İsyanı da bu girişimlerden bir tanesidir. Burada dikkat çeken husus, birisi İslamcı diğeri ise Marksist ve liberal düşünceli iki örgütün Şahlık yönetimine karşı birleşerek ortaklaşa eylem yapmalarıdır. Normal şartlarda iki örgüt düşünce yapıları itibari ile birbirine düşman olabilecekken, Şahlık rejiminin ortadan kalkması için bir arada hareket etmişlerdir. Hatta 1970'lerde solu temsil eden Marksist düşünce yapısı aslında dini bir düşünce hareketinin temelini oluşturmaktadır. Şah ise özellikle bu eylemlerden sonra düşüncelerini değiştirmiş ve 1975 yılında Diriliş Partisini (Hizb-i Restehiz) kurmuş ve İran'ın bundan sonra tek partili bir sistemle yönetileceğini duyurmuştur.

Özellikle din adamlarına karşı önceden herhangi bir çatışma tutumu sergilemeyen Şah, 1975 yılından sonra din adamlarına ve Tudeh örgütüne karşı açıkça savaş ilan etmiştir. Bu partiye üye olmayanlar, Şah hükümeti tarafından "gizli komünist" olarak yaftalanmıştır. Muhammed Rıza Şah, üye olmayanları vatan hainliği ile suçlamıştır. Böylece üye olmayanlar hapise girmek veya sürgüne gönderilme cezaları ile karşı karşıya kalmışlardır.[39] Diriliş partisi üyeleri, Ruhaniler sınıfını da "Orta çağdan kalma kara irticacılar" diyerek tanımlamıştır."[40] Böylece Muhammed Rıza Şah, İran toplumunda kutsal kabul edilen bir sınıfı karalamış oluyordu. Bu tavrı ile sadece din adamlarının değil,

---

[37] Dabashi, s.147.
[38] Abrahamian, s. 194.
[39] Abrahamian, s.196.
[40] Abrahamian, s. 199.

din adamlarına siyasi olarak destek vermese de sadece inançları gereği onlara saygı duyan insanların da nefretini kazanmıştır. Bunu yaparak da zaten yukarıda bahsettiğimiz toplumsal sorunlar, halkı kendinden uzaklaştırmışken, ulemayı tehdit etmesi ve bir nefret söylemi yaratması geleneksel toplum ile arasında kapatılmayacak bir uçurum yaratmıştır. Kısacası Şahlık rejimini istemeyen insanların tepkisini bitirmek için kurduğu Diriliş Partisi aslında, Şah'ın kendi halkıyla olan ilişkisini tamamen bitirmiştir. Bu sırada devrimin ideoloğu olarak görülen Ali Şeriati' de kendine özgü bir biçimde yazdığı eserlerle özellikle aydın kesimi devrime teşvik etmiştir.

2.3. Ali Şeriati

Ali Şeriati, Horasan'da bir ulema ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası İran'ın Meşhed şehrinde Kur'an öğretmenliği yapmıştır. Şeriati de Meşhed' de eğitim gördükten sonra devlet bursuyla Fransa'ya Sorbonne Üniversitesi'nde öğrenim görmeye gitmiştir. Fransa'da İranlı Öğrenciler Konfederasyonunun çıkarttığı yayınlarda, makaleler yazmıştır. Bu konfederasyon, Tudeh ve Ulusal Cephe'nin üyeleri tarafından oluşturulmuştur.[41] Ali Şeriati, Che Guevera, Frantz Fanon ve Jean- Paul Sartre'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu düşünceler çerçevesinde İran'a dönmüş ve fikirlerini çevresine yaymaya başlamıştır. [42]

Ali Şeriati, *"toplumda din âlimlerinin varlığını zaruri görmekle birlikte resmi olarak ruhanilerden oluşturulacak bir sınıfı toplumun salahı açısından uygun bulmamış demokrasiden ziyade eşitliğe ve ıslah olmaya daha çok önem vermiştir."*[43] Şeriati, bir yandan İslam'a sosyalist bir yorum getirirken bir yandan da Batı Devletleri'nin sömürgeci ve kapitalist sistemlerini eleştirir. *"Sosyalizmin yanı sıra egzistansiyalizme*[*] *de yakınlık duyan Şeriatî, İslamî-Şiî mirasın tüm ideolojik ve fikrî akımlardan üstün ve zengin olduğunu ispat etmek için çabalamıştır."*[44] Bu fikirleri onu sadece İran'da değil genel olarak Müslüman dünyasında da önemli bir İslamcı düşünür haline getirmiştir. Ali

---

[41] Abrahamian, s. 188.
[42] Dabashi, s. 164.
[43] Asiye Tığlı, .(2015). **"Minimum Din Maksimum Demokrasi.": Müslüman Entelektüellerin Bakışıyla İran'daki Siyasal İslam Tecrübesinin Kısa Bir Tahlili**, Alternatif Politika, Cilt 7, Sayı. 3, 2015, ss. 369- 398.,s. 378.
[*] Varoluşçuluk akımı.
[44] Tığlı, s. 375.

Şeriati'nin sosyalist İslamcı fikirlerinin Müslüman dünyasında çok fazla yankı bulmasındaki sebep, gençleri kendi tarafına çekebilmeyi başarmış olmasıdır. Şiilikte çok önemli kabul edilen insanları günümüz dünyasındaki birer devrimciye benzetmiş ve insanlara olmaya çalışmak isteyecekleri, birer rol model teşkil etmiştir. Devrimde kullanılan *""Her Yer Kerbela. Her Gün Aşura. Her Ay Muharrem" sloganını bulan da oydu. İmam Hüseyin'i ilk Che Guevara, Hz. Muhammed'in kızı Fatima'yı yıllarca acı çekmiş anne, Hüseyin'in kızı Zeynep'i devrimci mesajı yaşatan örnek kadın olarak anlatmıştı."*[45] Ayetullah Humeyni ve Ali Şeriati temelde aynı şeyi savunuyor olsalar da ikisi farklı kesimlere hitap etmişlerdir. Humeyni, yıllar boyunca gerek sürgündeyken gönderdiği kasetlerle gerekse halka karşı yaptığı konuşmalarla, sade ve herkesin anlayabileceği bir dini düşünceyi geliştirmiştir. Ali Şeriati'nin söylemleri ise entelektüel ve aydın kesimden taraftar bulmuştur. Böylelikle Humeyni, eğitim olarak daha alt seviyede bulunan halka devrim düşüncesini empoze ederken, Ali Şeriati ise aynı eylemi eğitim olarak daha yüksek seviyelerde bulunan, kişilerle gerçekleştirmiştir.[46]

2.4. 1979 - İran Devrimi

Devrim,*" Tüm toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt- üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylar"*[47] olarak tanımlanmıştır. Yani bir olayın devrim sayılabilmesi için, meydana gelen olaylar sonucunda iktidarın yıkılması ve yerine yeni bir iktidarın gelmesi gereklidir. 1979 Devriminin ortaya çıkmasındaki kilit olay *"devlete ait bir gazetede yer alan başyazıda ulemanın "siyah ama kızıl" olarak tanımlanmasıydı."*[48] Şah'ın din adamlarına yönelik böyle bir yazıyı yayınlattırması, özellikle Kum şehrinde dini eğitim gören birçok öğrencinin protestosuna yol açmıştır. Bu protestolar bastırılmaya çalışılırken, birçok öğrenci öldürülmüştür. Din adamları öldürülenler için cenazelerinin kırkıncı gününde büyük bir tören düzenlemişlerdir. Bu törende, sadece din adamları ya da öldürülen insanların yakınları değil, her kesimden insanın Şah'a karşı muhalefeti artmıştır. Çünkü

---

[45]Abrahamian, s. 190.
[46] Hüseyin Asaf, **İran'da Devrim ve Karşı Devrim**, Taha Cevdet (çev.), İstanbul: Pınar Yayınları, 1988, s. 115.
[47] Marshall, s. 353-354.
[48] Gartwaite, s. 233.

ülkede meydana gelen bu olaylar halkın gözünde, herhangi bir isyan ya da devletin sert politikasının sonucu gibi değerlendirilmemiştir. Bu olaylar halkı, sahip oldukları din ile devlet kurumunun kendisi arasında seçim yapmasını gerektiren ikircikli bir durumda bırakmıştır. Devrimin tam anlamıyla başlayıp Şah'ın artık ülkede istenmediği olay ise, petrol şehri olarak bilinen Abadan'da bulunan bir sinemada çıkan yangında 400 kadar kadın ve çocuğun yanarak can vermesidir. Bu olaydan, Şah ulemayı suçlasa da ulema ve halk Şah'ı suçlamış ve ülkede birçok yerde protestolar başlamıştır. Toplumun her kesimi artık Şah'ı ülkede istememiştir. Marksistler, Liberaller, dinci gruplar, Halkın Fedaileri gibi İslamcı örgütler vb. hepsi Şah'ın ülkeden gitmesini istemiştir.

Genel olarak İran devrim hareketi, diğer devletlerin İran'ın iç meselelerine müdahale etmeleri ve ekonominin kötüye gitmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Ayrıca din adamlarının İran'ın modernleştirilme çabalarına karşı çıkması halk tarafından büyük destek görmüş ve hareketin olumlu sonuçlanmasına sebep olmuştur. İran devriminde kullanılan semboller ise Şii tarihinde bulunan önemli olaylar baz alınarak oluşturulmuştur. Şehit Hüseyin, Kerbelâ olayı[*] gibi Şii İslam'a göre önemli olan kişiler ve olaylar bol bol kullanılmıştır. *"Devrimin en güçlü sembolü Hz. Hüseyin; en dikkat çekici sloganı "her yer Kerbelâ, her gün aşura" dır. Şehadetle ilgili Hz. Hüseyin'in adıyla sembolik değeri en üst noktaya çıkan algı, hem devrim sürecinde, hem de daha sonraki İran-Irak savasında temel belirleyicilerden birisi olmuştur."*[49] Zaten devrimden önce Humeyni, "*Şah'ın karşısında direnenleri Peygamber'in ilk destekçilerine ve Kerbela'da şehit düşen sahabelere benzeterek, halkın Şah zulmü karşısında korkmadan, çekinmeden mücadele etmesi gerektiğini ve gerekirse tehlikede olan İslam'ı kurtarmak adına şehit olunabileceği yönünde söylemlerde bulunmuştur."*[50] Böylelikle Humeyni, dini unsurları ve insanların bilinçaltlarında yatan toplumsal değerleri kullanarak, Şah'ı Yezid'e, Şah'ı destekleyenleri Yezid taraftarlarına benzetmiş, devrimi destekleyenleri ise Hz. Hüseyin'in tarafında olan kutsal insanlar olarak nitelendirmiştir. "Şahadet" kültürü

---

[*] Hz. Ali'nin 661 yılında şehit edilmesinden sonra halifelik makamı 20 yıllığına Muaviye'ye geçmiştir. 680 yılında ölen Muaviye'nin ardından halifeliği oğlu Yezid devralmıştır. Fakat halifeliğin Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin'e devredilmesi gerekmekteydi. Hz. Hüseyin arkasında kendisini destekleyen az sayıda insanla Yezid 'in karşısına çıkmaya giderken Yezid tarafından bugünkü Irak'ın Kerbelâ şehrinde bastırılmış ve Hz. Hüseyin ve onu destekleyen insanların hepsi şehit edilmiştir. Bu olay, İslam tarihinde Kerbelâ Olayı olarak geçer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, **Kerbela'da Neler Oldu?**, 15.12.2011 http://diyanethaber.blogspot.com/2011/12/kerbelada-neler-oldu.html (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

[49] Onat, Hasan (2013). "İran İslam Devrimi ve Şiilik". Mezhep Araştırmaları, VI/2, ss. 223-256 Sf. 232-233

[50] Balkan, Serkan. Tiryaki, Fatih. İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 2, 2014, ss.85-113 Sf. 105

de devrim sırasında Humeyni tarafından oldukça kullanılmıştır. Çünkü şahadet insanların ölümden korkmamasını sağlamakla beraber, dini bir amaç uğruna ölmeyi de kutsal sayar.

1978 yılının aralık ayında, protestolara daha fazla dayanamayan Muhammed Rıza Şah ailesiyle birlikte ülkeden gitmiştir. Ordu'nun da Şah'a olan desteği gittikten sonra Humeyni 1 Şubat 1979'da sürgünde olduğu Paris'ten İran'a dönmüştür. Böylelikle Şahlık rejimi tamamen yıkılmış ve İran'da 2500 yıllık monarşi sona ermiştir. *"1979 İran devrimi sırasında İran'ın toplam nüfusu otuz beş milyondu ve bu nüfusun beş milyonu Tahran'da yaşamaktaydı."*[51] Humeyni ülkeye döndükten 2 ay sonra 1 Nisan 1979'da halk referanduma gitmiş ve *"oyların yüzde 99'u İslam Cumhuriyeti'ne evet demiştir."*[52] Böylelikle İran devrimi, modernleşme çabalarına karşı çıkanların, monarşi ile yönetim sonucu siyasal alanda etkin olamayan , "*ülkenin ürettiği artı-değerden yeteri pay almayanların, artan yabancı egemenliğin ve onların yarattığı kültürel yozlaşmaya tepki duyanların, köyden kente göç eden ve gettolarda yaşamaya zorlanan kitlelerin Şah karşıtlığı gibi politik oluşumda birleşmesi ve etkin bir örgütlenme sonucunda"*[53] başarıya ulaşmıştır.

2.5. Şiilik ve İmamet İnancı

İran İslam Devleti, dini hareketli bir devrim sonucunda oluşmasının yanı sıra, Anayasası da İslam'ın Şiilik inancı baz alınarak oluşturulmuştur. 1979 Devrimi'nde İran'da *"nüfusun neredeyse yüzde doksanını Şiiler oluştururken, nüfusun yüzde dokuzunu Sünniler, kalan yüzde birlik kısmını ise Zerdüşt, Yahudi, Hristiyan ve Bahailer oluşturmaktaydı."*[54]. İran İslam Cumhuriyeti'nin On ikinci maddesine göre,*" İran'ın resmi dini İslam ve Ca'feri-i İsna-aşeri*[*] *mezhebidir ve bu madde sonsuza değin değiştirilemez."*[55]

Şiilik, genel anlamda Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halifeliğin (imamlığın), onun damadı olan Hz. Ali'ye ve onun çocuklarına geçmesi gerektiğine olan inançtır. Şiilik

---

[51] Dabashi, s. 164.
[52] Abrahamian, s. 213.
[53] Güler, s.14.
[54] Dabashi, s.164.
[*] On İki İmam Mezhebi.
[55] Hüseyin Hatemi, **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980, s. 28.

tarihinin oluşumunun arka planında, Hz. Hüseyin'in Yezid tarafından vahşice katledildiği Kerbelâ Olayı büyük önem taşımaktadır. İran resmi olarak Şiiliği Safevi Devleti zamanında kabul etmiştir. Bugün dünyada Bahreyn'in %80'ini, Irak'ın %65'ini, Azerbaycan'ın %90'ını Şiiler oluşturmaktadır.[56] Bugün Şiiliğin üç farklı kolu vardır. Bunlar; Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye- İsnâ-aşeriyye' dir. İran'ın resmi mezhebi olan İmâmiyye ise, *"Mezhebin siyaset ve imamet görüşü on iki imam düşüncesi etrafında şekillendiğinden İsnâ-aşeriyye, akaid ve fıkıhta Ca'fer es- Sâdık'ın görüşlerini esas aldıklarından Ca'feriyye adlarıyla da anılırlar."*[57]

Ca'feriyye mezhebinin temelinde, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den sonra Allah tarafından devlet başkanlığına getirildiği inancı vardır. Buna göre Hz. Ali ve sırasıyla onun oğullarını on iki imam öğretisi olarak kabul etmişlerdir. Bu öğretiye göre on ikinci imam olan *"İmam-ı Veli Asr bir gün tekrar gelecek ve ümmete imamlık edecektir. Beklenen imamın olmadığı döneme ise gaybet dönemi denmektedir."*[58] Gaybet döneminde ise kayıp olan on ikinci imam olan Mehdi'nin yerine naiplik yapması için dini otorite olarak Ayetullahlar kabul edilmiştir. İmamlar peygamberler gibi kutsal sayıldıkları için, Ayetullahların da peygamberlerin sahip oldukları özelliklerle donatıldıklarına inanılmıştır. Bu inanca göre Ayetullahlar tıpkı temsil ettikleri imamlar ve imamların da temsil ettikleri peygamberler gibi günahsızlardır. Onların şeriatın uygulayıcıları ve koruyucuları olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden Ayetullahlar Şii inancında kutsal insanlar kabul edilmişlerdir. Bu kutsallaştırma öyle bir raddeye gelmiştir ki, onların söylediği her şey, Allah'ın emri olarak kabul edilmiştir. Onlara karşı gelmek ise, Allah'a karşı gelmek, şirk koşmak anlamına gelmiştir. Ayetullahlar aynı zamanda, *"Şiilikte çok önemli bir makam olan "Merci-i Taklid" konumundadırlar. Yani bunlar görüş ve fiillerinin "taklid" edilmesi gereken en üstün "ruhani mercî" konumundaki Şiî din büyükleridirler."*[59]

Ayetullah Humeyni 1979 devriminden sonra on ikinci imamdan başka kimseye verilmeyen imamlık ünvanını almış ve böylece İran İslam Cumhuriyeti'nin de ilk dini

---

[56] https://odatv.com/hangi-mezhebin-nufusu-ne-kadar-1505171200.html (Erişim Tarihi: 04.05.2019)
[57] https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/01/15/sia-mezhebi-nedir-sia-mezhebinin-uc-buyuk-firkasi-hangileridir-sia-mezhebine-gunumuzde-nasil-bakiliyor 15.01.2019. (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
[58] Serhan Taflıoğlu, **İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşrutiyet Kaynağı "Velayet- i Fakih"**. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, No:3, 2013. ss. 95-112. s. 105.
[59] Selim Özarslan, **Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları**, Kelam Araştırmaları 3:1. 2005, ss. 41-60. s.56-57.

lideri olmuştur. Böylece İran'da dini ve siyasi otoritenin tek sahibi olmuştur. Humeyni'nin sahip olduğu bu otoriteye dini özellik kazandıran Velayet-i Fakih (Rehberlik) kurumudur. Bu kurum, *"Şii inancına göre halkına rehberlik etmek üzere on ikinci imam gelinceye kadar onu temsilen ulemadan yetkin birinin görevi ifa etmesi esasına dayanır."*[60] Kısacası, Velayet-i Fakih Kurumu Humeyni'nin ta kendisidir. Rehberlik Kurumu, İran İslam Devleti'nin anayasal rejiminde en üst pozisyonda, hatta cumhurbaşkanından bile daha üst bir mevkidedir. İran'daki siyasi, sosyal vb. tüm sistemlerin kontrolü bir nevi onun elindedir.

Devrim sonrasında halktan yüzde doksanın üzerinde oy alan Humeyni, İran'ın yeni siyasi ve dini lideri olmuştur. Böylece İran'da 2500 yıllık monarşinin ardından teokratik bir yönetime geçilmiştir. Fakat, Mokhtarpour' a göre ise seçimlerde" *İslam Cumhuriyetini kabul ediyor musunuz? sorusuna elli küsur yıllık bir Pehlevi diktatörlüğünün ardından kim olsa Şah karşısındaki (hangi rejim olursa olsun) ona verecekti."*[61] İran Devrimi'ne destek veren birçok kişi Şahlık rejiminin bitmesini istese de yerine geçecek olan hükümet hakkında çok az bilgiye sahiptir. Devrim sırasında devrime destek veren birçok kişi, aslında Humeyni'ye destek vermemiş sadece Şah'ın ülkeden gitmesini istemişlerdir. Devrimden çok kısa bir süre sonra yapılan anayasada ise, teokratik yönetime karşı çıkanlar, ülkedeki karışıklıklar vb. sebepler nedeniyle yönetim hakkında fikirlerini söylememişlerdir. Ayetullah Humeyni devrimden iki ay sonra geçici bir hükümetin kurulması gerektiğini söylemiş ve bu görevi Mehdi Bazergan'a vermiştir. Kurulan bu hükümette Bazergan'a göre; *"değişik ideolojilere mensup tüm parti ve örgütlere adil bir şekilde yer verilmiştir. Buna göre geçici hükümette İslamcıların oranı yaklaşık %27 ve diğer grupların toplam oranı %73'tür."*[62] Daha sonra ise İran İslam Cumhuriyeti Anayasası oluşturulmuştur.

---

[60] Alireza Makhtarpour, **İran Devlet Modeli**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 107.
[61] Makhtarpour, s.78.
[62] Mahktarpour, s. 77.

2.6. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası

İran İslam Cumhuriyeti, yönetim biçiminin teokratik niteliğini kuşkusuz Anayasasının İslam hukuk gerekliliklerine göre hazırlanmasından almıştır. Anayasanın ikinci maddesi *"Tek İlah'a (La ilahe illallah) ve egemenlik ile yasama yetkisinin O'na mahsus bulunduğuna ve O'nun emrine uyma gerekliliğine…"*[63] diyerek başlar.

İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasına göre, en yetkili makam Rehberliktir. Rehber, Şura-i Nigehban (Denetim Şurası)ın üyelerini atama yetkisine sahiptir. Ülkenin en yüksek yargı erki kendisidir. Aynı zamanda Silahlı kuvvetlerin başında olmakla beraber, ülkede savaş, barış ya da seferberlik ilanı kararını kendisi verir. Aynı şekilde cezaevlerindeki mahkumlara af çıkarma yetkisi ondadır. Cumhurbaşkanını kendisi seçmez fakat Cumhurbaşkanının adaylığını Şura-i Nigehban ile kendisi onaylar. Rehberlik görevinin herhangi bir süresi yoktur. Cumhurbaşkanı ise dört yılda bir art arda ancak iki kez seçilmek suretiyle halk tarafından seçilir. Fakat Cumhurbaşkanı adaylığına Rehber ve Şura-i Nigehban'ın onayıyla başvurabilir. Rehberliğin dışında kalan konularla ilgilenir ve yürütmenin başında olarak bulunur. Cumhurbaşkanı Şura-i Milli (Danışma) Meclisi'ne başbakan aday gösterir ve meclis tarafından kabul edilirse başbakanı atar.

Ülkede yasama gücü, Şura-i Milli Meclisinin elindedir. Fakat asla resmi dinin (İslam'ın) kurallarına ve anayasaya karşı koyamaz. Şura-i Milli Meclisi üyeleri doğrudan halk tarafından dört yılda bir seçilirler. Sayıları 270 kişidir ve ülke nüfusunun artması durumunda, her on yılda bir, yüz elli bin kişiye bir temsilci düşmek kaydıyla sayıları artabilir. Bu meclisin üyeleri ülkenin bütün işleri için, araştırma ve soruşturma hakkına sahiptirler. Bunun yanında Şura-i Milli Meclisinin kararlarını onaylayan Şura-i Nigehban (Denetim Şurası ya da Anayasayı Koruyucular Kurulu) bulunmaktadır. Bu şura on iki kişiden oluşmakta olup, İslam bilginlerinden oluşan altısını Rehber kendisi atar. Müslüman hukukçulardan oluşan diğer altısı da meclis tarafından oylama ile seçilir. Bu kurulun üyeleri altı yılda bir seçilirler ve görevleri meclisin kararlarını onaylamaktır. Yürütme gücü, Cumhurbaşkanlığı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu ve Ordu ve İnkılab Muhafızları Kolu (Sipah-i Pasdaran-ı İnkılab)'ın sorumluluğundadır. Yargı gücü ise iki

---

[63] Hatemi, s. 21-22.

önemli koldan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, yargı gücünün en yüksek makamı sayılan ve direkt Rehber tarafından (müçtehid* olmak kaydıyla) seçilip beş yılda bir atanan, Ülke Yüksek Divanı Başkanıdır. Diğeri ise Cumhurbaşkanının önermesi sonrasında meclisin onaylaması ile seçilen Adalet bakanıdır.

2.7. İran'da Dini ve Etnik Yapı

İran, günümüzde dünyadaki tek Şii devleti olmakla beraber, içinde birçok din ve mezhep gruplarını da bulundurmaktadır. Bununla beraber İran anayasasının 13. Maddesine göre, yalnızca Zerdüşti, Musevi, Hristiyan İranlılar, devletçe tanınmış ve dini merasimlerini gerçekleştirme iznine sahip azınlıklardır.[64] Yine anayasanın 14. Maddesine göre, "İran İslam Cumhuriyeti ve Müslümanlar, gayrimüslimlere İslam'ın *"… iyi ahlak kuralları, dürüstlük ve adalet ile muamele ve onların insan haklarına riayet etmekle ödevlidirler. Bu madde İslam ve İran İslam Cumhuriyeti aleyhine düzen ve girişimde bulunmayanlar hakkında geçerlidir."*[65] Zerdüştlük* ve Bahailik** İran'da doğan dinler olmasına rağmen Zerdüştlük bir din olarak İran İslam Cumhuriyeti tarafından tanınsa da Bahailik tanınmamıştır. Bunun sebeplerinden biri, Bahailiğin On sekizinci yüzyılda Bahailiği kuran Bahaullaha da dahil olmak üzere tüm peygamberleri kabul etmeleridir. İslam'a göre ise Hz. Muhammed son peygamberdir ve başka peygamber gelmeyecektir. Bu yüzden İran'da Bahailik resmi din olarak tanınmamıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasının altmış dördüncü maddesine göre, azınlıklar mecliste *"Zerdüşti ve Museviler birer temsilci, Asuri ve Keldani Hristiyanlar birlikte*

---

* "*Kur'an'ın sırlarını hakkıyla bilen, içtihat yapabilen, İslâmî ilimlerin bütün hükümlerinde otorite olan her fıkıh bilginidir.* " Mehmet Kırkıncı, **Müçtehid Kimdir?**, 13.05.2006 https://sorularlaislamiyet.com/muctehit-kimdir (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

[64] Hatemi, s. 29. (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 13. Madde.)

[65] Hatemi, s. 30. (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 14. Madde.

* İranlı Zerdüşt tarafından kurulan tek tanrılı inanç sistemi. İnanılan tek tanrıya verdikleri Ahura Mazda adıyla bağlantılı olarak Mazdeizm de denir. Sonraki dönemlerde ise daha çok Mecusilik adıyla anılmıştır. Zerdüşçülük'ün kutsal kitabı, hikmet ve bilgi anlamına gelen Avesta'dır. Günümüzde Parsilik olarak adlandırılan Zerdüştçülük, güçlü monoteist bir karakter taşımaktadır. Bu dinde "ateş" Tanrı'yı simgelemektedir.
Ahmet Özalp, **Zerdüştlük**, https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/zerdustluk (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

** "Bahailik, Tanrının tezahürlerinin peygamberler (bu peygamberler Bahailiğin kurucusu Bahaullaha'ı da içerir.) vasıtasıyla olmak üzere olduğunu kabul ederler… Her kıtada ibadet evleri inşa etmişlerdir. Demokratik olarak seçilmiş dokuz üyeden oluşan bir yüce yönetim yapısı vardır. Evrensel Adalet evi olarak bilinen bu yapının merkezi, İsrail Hayfadır." (Metin Erendor, **İran'da Türk Kimliği**, İstanbul: Kamer Yayınları, 2018, s. 344) Bahailiğin öğretileri arasında dünya barışı ve kadın- erkek eşitliği konuları önemlidir.

birer temsilci ve güneydeki ve kuzeydeki Ermeni Hristiyanlar bir temsilci seçerler ve azınlıklardan her birinin nüfusun artışı dolayısı ile on yılda bir yüz elli bin kişi için bir fazla temsilciye sahip olurlar."[66] Bu azınlıkların dini dillerini öğrenmeleri konusunda ise mecliste Yahudileri temsil eden Manuşer Elyas, *"ülkedeki pek çok sinagogun dini liderlerinin, hükümetin de her türlü olanağı tanıdığı İbranice eğitim veren Yahudi özel okullarına destek verdiklerini söylüyor."* [67]

İran'da etnik yapıya gelecek olursak, *"Fars %51, Azeri %24, Gileki ve Mazanderani %8, Kürt %7, Arap %3, Lur %2, Beluci % 2,Türkmen % 2, diğer % 1."*[68]dir. Fakat Sarkaya' ya göre; *"İran'daki etnik grupların ve milliyetlerin nüfusları ile ilgili olarak elde bulunan verilerin sağlığı kuşkuludur. Nüfus sayımlarında etnik soru sorulmamakta, veriler bazı araştırmalara dayalı olarak değerlendirilmektedir."*[69] Ülkenin dili, Farsça 'dır ve bunun yanında diğer dillerin okullarda ikinci dil olarak öğretilmesi ya da Basın ve Kitle İletişim araçlarında kullanılmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir. İran'daki halkın konuştukları dil açısından oranı ise şöyledir: *"%50,2 Farsça, %20,6 Azerice, %2,3 Belucice, %3,7 Arapça, %1 Türkmence, %0,6 Ermenice, %0,4 Aşurice, %4,6 Buhtarice, %5,6 Kelikelice ve %4,9 diğer diller…"*[70]

---

[66] Hatemi, s. 48. (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 64. Madde.)
[67] Me'mun Kewan, **İran Yahudileri**, Şahin Bal (çev.) İstanbul: Mana Yayınları, 2017. s. 50.
[68] Sami Oğuz ve Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 25.
[69] Yalçın Sarıkaya, **"Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum Ve Kültür"**, Dış Politika Araştırmaları Merkezi Rapor No: 2 // Kasım 2012. s. 37.
[70] Kewaan, s.14.

3. ATAERKİL DÜZLEMDE KADIN

3.1. Ataerkillik

Ataerkillik, (patriarki ya da patriarka) kavramı, *"başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal terimleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bugün ise genel olarak erkek tahakkümünü yansıtan daha genel bir anlamla yüklüdür."*[71] Genel olarak ataerkillik, kadın ve erkek cinsi arasında, erkek cinsinin üstünlüğünü belirtmek için, cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet kavramları üzerinden yapılan ayrımların genel zihniyetine verilen addır. Cinsiyet kavramı, biyolojik olarak erkek ve kadın arasındaki farklılıkları anlatırken, toplumsal cinsiyet ise, *"erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır."*[72] Dolayısıyla, insanın biyolojik özelliklerini ifade eden cinsiyet kavramı ile, yaşadığı toplumun kültür, din vb. özelliklerini içselleştirerek davranışlarına yansıyan, toplumsal cinsiyet kavramı ayrıdır. Fatmagül Berktay'a göre ise *"toplumsal cinsiyet, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen "cinsiyet konumu" ya da "cins kimliği" dir."*[73] Bu yüzden toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet kavramından ayrı olarak ele alınmalıdır. Toplumsal cinsiyetin ortaya çıkışı da hemen hemen cinsiyetlerin ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Kültürün, tarihi, coğrafyanın vb. şartlarıyla ilintili olarak değişime uğramıştır.

Ataerkilliğin ortaya ilk çıkışını Berktay'a göre , *"Erkeğin üremede oynadığı rolün, "tanrının dünyayı yaratma" eyleminin fani düzlemdeki yansıması olarak görülmesi; erkek tanrı ile ölümlü erkek arasında kurulan bu bağlantı…"*[74] oluşturmaktadır. Bu bağlantı sayesinde erkek kendisi kadın üzerinde temel iktidar sahibi olarak görmüş ve bunu biyolojik cinsiyet farklılıkları üzerinden de meşrulaştırmaya çalışmıştır. Fakat burada ilginç olan şudur ki, erkek kendini kadın üzerinde iktidar sahibi olarak görürken aslında kendi meşruiyetini de yine kadın üzerinden sağlamaktadır. Bu yüzden kadını bir yandan kendince aşağılarken, bir yandan da ona ihtiyaç duymaktadır. Konthy, bu durumu şöyle açıklamaktadır; *"Erkek, kadını hem kendi iktidarını kanıtlayabildiği bir nüfuz alanı, hem*

---

[71] Marshall, s. 47.
[72] Marshall, s. 98.
[73] Fatmagül Berktay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, Sf. 16
[74] Berktay, s.10

de hayallerinin izdüşümleri (projeksiyonları) için kullanabildiği beyaz bir perde olarak değerlendiriyor. Her iki olayda da kadın bir öteki ve bir özne olarak inkâr ve imha ediliyor."[75] Ataerkillik kavramı, her ne kadar cinsiyet temelinde oluşan bir kavram olsa da bir yandan da siyasi bir anlam taşır. *"Babanın hakimiyeti"*[76] anlamına gelen ataerkillik kavramı devletlerin kendi siyasi yapılarını da temsil eder. Ataerkillik bugün bile birçok devlet yapısında görülmektedir. Özellikle monarşi ile yönetilen devlet yapıları ataerkil bir yönetim olarak nitelendirilir. Çünkü ailenin başındaki "baba" figürü ile devletin başındaki "lider" figürü temelde aynı şekilde, 'eril bir tahakküm' den yola çıkarak düzeni devam ettirirler.

Ataerkil düzenlerde devlet ve toplum yapılarında kadınlar ve çocuklar genelde aynı düzlemde tutulmaktadırlar. Çünkü, çocuk büyüyünceye kadar, aynı kadın gibi toplumsal hayatın gerekliliği olan ekonomik, politik vb. faaliyetlerden dışlanmaktadır. Ataerkil bir düzende büyüyen bir çocuk ise aynı annesi ve babasının onu yetiştirdiği gibi, öğrendiği toplumsal cinsiyet rolleri ile kendi çocuğunu yetiştirecektir.

Birçok cinsiyet çalışmasında kadın tanımlanmaya çalışılmış ve toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların farklılıkları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Freud'un *"kadın aslında erkek gibidir, yalnız penisi yoktur, bu yüzden doğal olarak kendini eksik hisseder ve bütün ruhsal yaşamı bu eksikliğin verdiği sıkıntıdan kaynaklanıyor."*[77] sözü de ataerkil düzenin meşrulaştırılma çabasından başka bir şey değildir. Kadının toplumsal hayatta yaşadığı sıkıntıların sebebi, yine kadının kendi cinsiyetinin eksik oluşu fikrine dayandırılmıştır. Halbuki kadının kendisini bir insan olarak eksik hissetmesinin sebebi, toplumsal hayatta kendisine biçilen rollerden kaynaklanmaktadır. Bu roller, kadınların yaradılışları ile ilgili bir sorunları olduğunu değil, tam tersine toplumsal cinsiyet rollerinin özellikle erkekler tarafından oluşturulmasından dolayı, ataerkil zihniyet yapısının sorunlu olduğunu gösterir. Freud'un kurmuş olduğu bu mantık çerçevesinde, erkek cinsiyetinin tarih boyunca kadın üzerindeki eril iktidar kurma çabası da erkeklerin çocuk doğurmak gibi kadın cinsiyetine ait özelliklerin eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir.

---

[75] Oliver Kontny, **Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine**, Doğu Batı Dergisi, Sayı 20, 2002, ss. 117-135, s. 129.
[76] Marshall, s. 47.
[77] Kontny, s. 125.

Bu ve bunun gibi birçok örnekte toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın 'cinsiyetinin' sahip olduğu özelliklere dayandırılarak meşrulaştırılmak istenmiştir. Bu yüzden kadın, toplumsal eşitsizlik konusundaki en büyük darbeyi de kendi bedeni üzerinden almıştır. Çünkü kadının birçok ataerkil düzendeki (aile içi ya da devlet düzeni içinde) temel görevi, neslin devamını sağlamak olmuştur. Dolayısıyla kadın, birçok ataerkil düzende bedensel arzu simgesi haline gelmiştir. Bugün bile kadının kapitalist düzenlerde 'cinsel' meta unsuru haline getirilmesinin temel sebebi budur.

Ataerkil düzende beden, *"sadece fiziksel olarak değil, sosyal bir tasarım ve kurgu olarak da toplumsal politikaların nesnesidir."*[78] Kadın bedeni ise tıpkı kadının kendisi gibi erkeğin boyunduruğu altında olan ve bir nevi onun kurallarını temsil eden bir imgedir. Bu yüzden kadın bedeni, sahip olduğu kendi "cinsel kimliğinin' yanında, toplum içinde ona atfedilen 'cinsel kimliğinin' gerektirdiği rol ile yaşamak zorunda bırakılmıştır. Özellikle doğu toplumlarında kadınlar, dünyaya geldikten sonra aileleri tarafından toplumsal roller çerçevesinde büyütülürken, cinsellikleri üzerinden de ailelerini temsil eder olmuşlardır.

Kısacası kadın, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana, konumu ve değeri sürekli değişen bir varlıktır. Çoğu dönemde kadının temel vasfı 'annelik' olarak görülmüştür. Kocasının eşyası ya da malı olarak, onun istediklerini yapması kadının toplumsal hayattaki rollerinden biri olmuştur. Sadece annelik durumunun kadını evde tutmaya yetmediği zamanlarda ise, cinsellik kelimesinin tek karşılığının 'kadın bedeni' olduğunu zanneden sapık zihniyetler tarafından, kadın evde tutulmaya çalışılmıştır. Ataerkil toplumlarda kadın bedeni aynı zamanda hem hayal edilen hem de aşağılanan bir imgedir. Dolayısıyla kadını sadece beden olarak tezahür eden toplumlarda, kadının kendi aklı ile hareket edebilmesi, erkeğin korumasına ihtiyacı olmadan yaşayabilmesi her yönden engellenmeye çalışılmıştır. Bu engeller, bazen karşı çıkılamaz baba figürü, gelenek-görenekler, bazense toplumun kabul ettiği din ya da devletin ta kendisi olmuştur. Ataerkil zihniyet bu engellerin toplamıdır. Ataerkillik tıpkı monarşi ile yönetilen toplumlarda devletin başındaki ismin değişse bile, yönetim şeklinin aynı yerden devam etmesi gibidir.

[78] Mustafa Sözen, **Türk ve İran Kültüründe Bedenin Yeniden Sunumu ve Bunun Sinemadaki Yansımaları**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi. Sayı 20. Sf. 111-133., 2008, s. 113.

İnsanlık tarihinden bu yana her dönem şeklini değiştirmiş, fakat kadınlara uygulanan eşitsizlikler ve haksızlıklar boyutunda, uygulamaları her dönem devam etmiştir.

3.2. **İslam'da Kadın**

"Din, kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo- dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler(örneğin ritüeller) kümesidir." [79] İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar din, farklı toplumlarda farklı inançlar olarak süregelmiştir. Bu dinlerin bazıları zaman içerisinde kaybolsa da günümüzde birçok din devamlılığını sürdürmekte ve ilerleyen zaman ve toplumsal koşullarla birlikte yeni dinler de ortaya çıkmaktadır. İnsanların davranışlarını, yaşam tarzlarını ve toplumsal hayattaki duruşlarını belirleyen dinler, kimi zamanda ideolojik bir söylem olarak tarihte birçok savaşın ana sebebidir. Berktay ;*" - dinsel ideolojinin, farklı tarihsel/toplumsal koşullarda farklı biçimlerde eklemlenebileceğini ve dolayısıyla değişik uygulamalara yol açabileceğini göz ardı etmeksizin - dini, bir baskı ve iktidar söylemi"*[80] olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bir iktidar söylemi olarak din, birçok toplumda, kadınlara yapılan baskı ve eziyetlerin ana sebebini oluşturmuştur.

İslam dini, yapısı itibari ile ataerkil düşünce yapısını destekleyen bir dindir. Çünkü İslam, toplumsal hayatta kadın ve erkeğe, cinsiyetine yönelik görevler vererek bu görevleri kutsal atfetmiştir. Sancar, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"İslam ideolojisi cinsiyete dayalı iş bölümünü biyolojik determinizm ile savunan ve bunu daha da ileri götürerek "ilahi yaratılış"a dayandıran bir yaklaşıma sahiptir. Böylece İslam, kadının anne ve eş olarak geleneksel rolünü mutlak, değişmez olarak ele almaktadır."*[81]

İslam dininin kadın ve erkeğin eşit olduğu ya da kadına büyük değer atfettiği düşüncesi Kur'an'da Ahzab Suresinin 35. Ayetinde, Allah'ın yasaklarının ikisine de eşit şekilde uygulanmasından gelir.[*] İslam'da kadın ve erkek eşit derecede Allah'ın yasaklarına uymakla görevlidirler. Bu açıdan kadın ve erkek arasında hiçbir fark yoktur. İslami

---

[79] Marshall, s.156
[80] Berktay, s. 9
[81] Serpil Sancar, **Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi,** Ankara: Nika Yayınevi, 2016, s. 40.
[*] Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı en çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır. (Ahzab Suresi. 35. Ayet.)

görevleri bakımından eşit tutulan kadın ve erkek toplumsal hayatta ise, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmüşlerdir. Kadın ve erkeğin birbirlerini tamamlamaları açısından İslam dini, evliliği ve aileyi kutsayan bir yapıya sahiptir. İslam'da kadın ve erkeğin bekar kalması hoş karşılanmaz. Bu yüzden İslam dininde cinsellik önemli bir yere sahiptir. *"İslam meşru evlilik bağı çerçevesi içinde cinselliği yalnızca tanımakla kalmaz, onu ayrıca insan varoluşunun sadece üremeye yönelik değil aynı zaman da duygusal yücelmeye ve hazza yönelik hayati ve müspet bir alanı olarak da görür."*[82]

Cinselliğe önem veren İslam dininin içerisindeki ataerkil düşünce de burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü İslam'da evliliklerde erkeğe cinsel özgürlükler ve çok eşlilik tanınmışken, kadının ise cinselliği yok sayılmıştır. Kur'an 'da geçen Nisa Suresi 3. Ayette "*Eğer kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."*[83]denmiştir. Bu ayetin açıklamasında ise erkeklerin çok evlilik yapma gereklilikleri açıklanmış ve erkeğin poligamisi meşru kabul edilmiştir. Erkeğin çok eşlilik yapmasını gerektirecek olan sebepler ise şöyle açıklanmıştır:

1) İslam'a göre zina kesin olarak haramdır. Şu hâlde zinaya giden yolları tıkamak gerekir.
2) Erkeğin güçlü ve yeterli, kadının ise zayıf ve isteksiz olması veya doğurgan olmaması halinde, savaş vb. sebeplerle erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi zaruri olabilir. [84]

İslam dininde kadınlara cinsellik konusunda edilgen bir rol düşmektedir. Erkek birçok gerekçeden birini kullanarak evlenebilir ya da cariye sahibi olabilirken, kadın ise tek eşli bir canlıdır. İslam'da evlilik dışı cinsel ilişkinin önüne geçilmek için erkeklere çok eşlilik izni verilmiştir. Halbuki, Müslüman toplumlarda kadın- erkek cinselliği bağlamında, *"Erkeklerin bir nefsi olmasına karşılık, kadınların dokuz nefsi olduğu söylenir."*[85]

---

[82] Aynur İlyasoğlu, **Örtülü Kimlik- İslamcı Kadın kimliğinin Oluşum Öğeleri**, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s.77
[83] Nisa Suresi. 3. Ayet.
[84] **Kur'an'ı Kerim Açıklamalı Meali**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2014, s. 72.
[85]Ayesha M. İmam, Müslüman Dinsel Sağ ("Köktendinciler") ve Cinsellik, **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**, Pınar İlkkaracan (drl.), Ebru Salman (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2018, s. 79

İslam'a göre kadın ve erkek işledikleri sevap ve günahlar doğrultusunda eşit tutulur. Toplumsal hayatta da kadın ve erkek birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülür. Bu tamamlayıcılık doğrultusunda ise toplumsal hayatın birçok alanında kadın erkekten daha aşağıda görülmüş ve kadının yaşam hakkı üzerinde erkek söz sahibi olmuştur. Erkeğin yaşam biçimine çok fazla karışılmazken, kadınların hakları olabildiğince sınırlandırılmıştır. Şahitlik durumlarında bir erkeğin yerine iki kadının sayılması, miras davalarında kadına az pay düşmesi ve kadının toplumdaki temel rolünün annelik olarak görülmesi bunlara örnektir. Ayrıca, evlilik ve boşanma yasaları kadınla erkeğe farklı haklar vermektedir.

3.3. **İslam Toplumlarında Kadın**

Toplumların kendi yapılanmalarında birtakım kurallar bütünü vardır. Gelenek[*] adı verilen bu yazısız kurallar zamanın değişmesine göre şekil alarak dönüşürler ve toplumda uygulanmaya devam ederler. İslam dinini kabul eden toplumlar da geleneklerini İslam dininin kuralları ile birleştirerek uygulamaya devam etmişlerdir. Özellikle Ortadoğu toplumlarında, din gelenek ile bütünleşmiş bir yapıdadır. Bu sebeple bu çalışmada "İslam'da Kadın" konusu ile "İslam Toplumlarında Kadın" konusu ayrı başlıklar altında açıklanmıştır.

İslam toplumlarında, peygamberin ölümünden sonra İslam yorumcuları tarafından kadın konusu özellikle ele alınmıştır. İslam toplumlarında kadın, cinselliğin simgesi olarak görülür ve bu cinsellik sadece kadının ailesi tarafından değil, toplum tarafından da denetlenebilir. Bu yüzden, kadın ilk adet görmesiyle beraber ailesinin, evlendiğinde de kocası ve onun ailesinin saygınlığının sembolü haline gelir. Bu sembollerden en önemlisi, şu an bile birçok toplumda işleyişi devam eden 'bekaret' kavramıdır. Bu kavram, kadınların evlenmeden önce başka bir erkekle cinsel birliktelik yaşamaması durumudur. Kadınlar, cinsellikleri üzerinden ailelerinin, daha sonra ise evlendikleri erkeklerin onurunu ve "namusunu" temsil ederler. Namus kavramı, kelime anlamı olarak; bir toplum içinde toplumsal değerlere ve kurallara bağlılık"[86] olarak geçer. Fakat İslam toplumlarında günümüzde bile namus deyince akla, bu tanımın anlamı değil, kadın

---

[*] *"Belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşılayan, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi. "*(Marshall, s. 258.)

[86] https://kelimeler.gen.tr/namus-nedir-ne-demek-228382 (Erişim Tarihi: 08.05.2019).

cinselliği gelir. Burada dikkat çeken husus, İslami düzen içerisinde toplumsal kuralları, tıpkı ataerkil düzenlerde olduğu gibi, erkeklerin koymasıdır. Bu zihniyet yapısı içerisinde erkekler, hem kadınları kendilerinden daha aşağıda görmekte, hem de onları kendi benliklerinden ayrı görmemektedirler. Bunu da kadınların bedenleri üzerinde sahip olduklarını düşündükleri haklar ile yapmaktadırlar. İslami toplumlarda kadın, tapulu bir mal gibi evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra ise kocasının sorumluluğu altındadır.

Bugün birçok İslam toplumunda din adı altında kadın cinselliğini engellemek için birçok baskı aracı kullanılmaktadır. Örneğin, Mısır, Sudan, Somali vb. Müslüman ülkelerde günümüzde bile hala Kadın Genital Mütilasyonu (KGM) yapılmaktadır. *"KGM, kadın genital organlarının kesilmesini içeren birçok farklı geleneksel uygulamaya verilen kolektif isimdir. Kızlara, 4-8 yaşları arasında, kendilerinden kadın olarak beklenilen toplumsal rolün ayırdına varılabilecekleri yaşta uygulanır."*[87]Böylelikle, küçük yaştan itibaren kadınların cinselliğinin önüne geçilmiş olur. Bu uygulamayı yapan Müslüman ülkeler, kültürel bir olgu olmasına rağmen KGM' yi İslam ile ilişkilendirirler. [88]

Müslüman toplumlarda, kadına karşı şiddet kadının erkeğe (aile reisine) , dolayısıyla toplumun kurallarına uyması için kullanılan bir yöntemdir. Bu şiddet sadece fiziksel olarak değil, sözlü ve cinsel olarak da gerçekleşmektedir. Kadınlar kocaları tarafından tecavüz,[89] taciz vb. cinsel şiddet görmektelerdir. Örneğin Ayetullah Humeyni kadın ve cinsellik konusundan bahsederken; *"Kadın kocasının izni olmadan evini terk etmemeli, kocasının istediği her zevke kendini bırakmalıdır. Bu konuda dini engel yoktur. Eğer kadın kocasına itaat etmiyorsa günahkardır ve yeme, giyinme ve barınma hakkı yoktur demiş ve çok eşliliği ve "Muta Nikahını" onayladığını bildirmiştir."*[90] İslam'ın ataerkilliği de İslam dininin kendisinden ziyade, Humeyni örneğinde görüldüğü gibi,

---

[87] Nahid Toubia, Kadın Genital Mütilasyonu Nedir?, **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**, Pınar İlkkaracan (drl.), Ebru Salman (çev.)İstanbul: İletişim Yayınları,6. Baskı, 2018, s. 265.

[88] *"Birleşmiş Milletler' in (BM) tahminlerine göre dünyada bugün hayatta olan 200 milyon kız çocuğu ve kadın farklı yöntemlerle "sünnet edilmiş", genital sakatlamaya maruz kalmış bulunuyor."*
Eva Ontiveros, **Kadın Sünnetine Karşı Sıfır Tolerans Günü: 'Kadın sünneti' nedir, hangi ülkelerde yaygın, neden durdurulamıyor?**, 06.02.2019. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47137898 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)

[89] Tecavüz, bir kişinin rızası dışında gerçekleştirdiği cinsel deneyimdir. Dolayısıyla bir kadın kocası tarafından istemediği halde cinsel ilişkiye zorlanıyorsa bunun adı taciz, istemediği halde cinsel ilişkiye giriyorsa da bunun adı tecavüzdür.

[90] Haideh Moghissi, **Feminism and Islamic Fundamentalism: The Limits of Postmodern Analysis**. Zed Books, 1999,s. 20-23... Aktaran: Zeynep Meral Tulunay, **İran ve Mısır'da Kadın Hareketleri**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 19.

İslam dinini yorumlayan insanların kendi bakış açılarını topluma din adı altında kabul ettirmelerinden gelir. Örneğin Molla Sadra (Sadr-ul Müteellihin Şirazi), kendisi bir filozof ve din alimi olmasına rağmen;

"kadının ilahi ve beşerî bir ruh taşıyıp taşımadığı konusunda tereddüde düşer. Bu nedenle kadınları, hayvanlar güruhuna dahil ederek tasnif eder. Hayvanları meziyetlerine göre sınıflandırırken, onlardan bir kısmının yemek, binek, süs ve bir kısmının yük taşımak için olduğunu belirttikten sonra ; '... ve bazıları da (yani bazı hayvanlar da) nikah içindir' der. Ve 'Allah size kendi cinsinizden eşler var etti…' ayetiyle (16-72. ayet) sözlerini delillendirmeye çalışır."[91]

Fakat daha ilginci ise Şirazi' nin eserlerinin sarihi (yorumcusu) olarak bilinen Hacı Molla Hadi Sebzevari'nin kadınlar için söyledikleridir. Sebzevari,

"Kadınların hayvanlarla birlikte sınıflandırılması ince bir imadır. Çünkü onların cüz'i şeyleri idrak edememeleri ve yine dünyevi şeylere fazla ilgi duymaları nedeniyle dilsiz hayvanlar sınıfına dahil edilmişlerdir. Kadınların yaratılışlarıyla şahsiyetleri çoğunlukla hayvanlarınki gibidir. Fakat Allah kadınları, erkeklerin hoşuna gitmesi ve nefret etmeyip onlarla nikahlanması için insan kılığına sokmuştur."[92] Demiştir.

En çarpıcı örnek ise, büyük İslam filozoflarından olan İmam Gazali'nin kadınlar hakkında söylediği sözlerdir. Nasihat-ül Müluk adlı kitabının 'Kadınların sıfatları ve Halleri' adlı yedinci bölümünde kadınlar ile ilgili bir dizi açıklama yapmıştır. Bunlardan en dikkat çekenleri ise, Allah'ın kadınları cezalandıracağı konuları ayrıntılı bir şekilde yazması ve kadınları hayvanlara benzeterek tiplere ayırmasıdır. Gazali'ye göre , "*Havva cennete Allah Teala'nın fermanına uymayarak yasak ağacın meyvesinden yediği için Allah kadınları şu on yedi konuda cezalandırmıştır: Hayız, Doğum, Lohusalıkla kirlenme, Miras paylarının az olması, Boşanmanın kendi rızalarıyla olmamaları, İki kadının şahitliğinin bir erkeğinkine denk kabul edilmesi. Ne yöneticiliğe ne kadılığa ne de hüküm vermeye layık görülmeleri…"* [93]vb. on yedi konuda kadınlar cezalandırılmıştır.

---

[91] Cemile Kadivar, **Zen/ Kadın**, Asiye Tığlı (çev.), İstanbul: Mana Yayınları, 2014, s. 65.
[92] Sadruzzin Şirazi, **el- Hikmet'ül- Mutealiye fi'l Esrafil – Erbaa, el- Cüz'üs-Sani Mine's- Sefer'is-Salis**, Beyrut: Daru'l- İhyai't-Turasi'l- Arabi, 1990, ss. 136-137. Aktaran: Kadivar, s. 64.
[93] İmam Muhammed b. Muhammed Gazzali, **Nasihatü'l Müluk**, Celaleddin Humayi'nin tashihiyle Tahran: İntişarat-ı Encümen-i Asar-ı Milli, 1351, s. 273-275. Aktaran: Kadivar, s. 82-83.

Hatta Gazali yemek tarifi verir gibi Cehennemlik kadının tarifini çıkartmış ve onları özelliklerine göre bazı hayvanlara benzetmiştir. Ki bu konuda Hz. Peygamber'in bile böyle bir sınıflandırması olmamakla birlikte Kur'an-i Kerim'de dahi kadınlar, asla bu şekilde benzetilmeye uğramamışlardır. Gazali'nin sınıflandırdığı kadınlar on gruba ayrılır. *"Bil ki, kadınların huyları on çeşittir ve onlardan her birinin bir benzeri hayvanlarda da bulunur. İlki domuz, ikincisi maymun, diğeri köpek, dördüncüsü yılan, beşincisi at, altıncısı akrep, yedincisi fare, sekizincisi güvercin, dokuzuncusu tavşan ve onuncusu koyun gibidir."*[94]

Bu kadınlara örnek verecek olursak; *"giyinmeye, kuşanmaya meyilli olan kadınlar maymun sıfatlı, kocasına ya da başkalarına karşı kibirlenip böbürlenenler ki, bunlar yılan sıfatlı, dünya hayatına ait nimet bulamadıkları vakit vurmaya, kırmaya meyilli olan kadınlar köpek sıfatlı"*[95]…vb. olarak adlandırılmışlardır. Ama bu sıfatların içerisinde en çarpıcı olan ise onuncu sıfat olan 'koyun sıfatlı kadınlar' dır. Gazali'ye göre *"Koyun huyuna sahip olan kadın, her şeyinden faydalanılan bu hayvan gibi mübarektir. Bu şekilde yararlı olan iyi kadın, ailesine ve komşularına merhamet eder. Ev halkına ve çocuklarına karşı şefkatli davranır ve Allah'a itaat eder. Dindar ve kapalı kadın Allah Teala'nın erkeklere bahşettiği bir nimettir. Ne yazık ki, böyle dindar kadın çok az kimseye nasip olur."*[96]

İslam toplumlarında etkili olan bu insanların düşünceleri, o dönemlerde ve hatta günümüzde kadına bakış açısını "İslam" adı altında değiştirdiğini söylemek mümkündür. Halbuki Kadivar'a göre, *"Kadın, ne İslam'a mal edilen paslı zincirlerle bağlanmış münzevi ve hüviyetsiz bir varlıktır ne de ebleh, çocuk, hasta ve hayvanla yan yana zikredilen ve ona asaleti verilmeyen bir kişiliktir."*[97] Kur'an'da kadın, her ne kadar erkekten toplumsal rolleri bakımından ayrı olarak tutulsa da hiçbir zaman bu şekillerde ifade edilmemiştir. İnsanlığın cennetten kovulmasının sebebi de hiçbir zaman kadın (Hz. Havva) olarak gösterilmemiştir. Bu örnekler sadece büyük İslam düşünürlerinin kadınlar hakkında söylediği sözlerdir.

---

[94] Gazzali, **Nasihatü'l Müluk**, s. 273-275. Aktaran: Kadivar, s. 83.
[95] Ali Eren, **İzdivaç ve Mahremiyetleri**, https://www.fatihcamii.net/izdivac/cehennemlik-kadinlarin-tarifi.html (Erişim Tarihi: 07.05.2019)
[96] Gazzali, **Nasihat'ül Mülk**, s. 273-275. Aktaran: Kadivar. Sf. 83.
[97] Kadivar, s. 88.

Müslüman toplumda kadın- erkek arasındaki eşitlik ya da farklılık bağlamında topluma yerleşen düşünce kalıplarından bazıları şöyledir: "*Kadınlar erkekler tarafından ve erkekler için yaratılmıştır", "Kadınlar korunmaya muhtaçtır", "Erkekler eşlerinin efendisi ve koruyucusudur", "Erkek ve kadının cinselliği birbirinden farklıdır; kadın cinselliği, toplumsal düzen için tehlike teşkil eder"*[98]

Genel olarak İslam toplumlarında kadın "günah" kavramının temsilidir. Günah kavramı ise aynı zamanda kadın bedeninin de temsilidir. Kadınlar sadece erkek olarak dünyaya gelmedikleri için, toplum tarafından denetlenmiş ve kısıtlanmışlardır. Bu yüzden kadının günah kavramıyla ilişkilendirildiği İslami toplumlarda kadın bedeni bir tabu olarak görülmektedir. Berktay'a göre, "*kadının bedenle ve bedensel arzuyla özdeşleştirilerek "fitne" yaratma özelliğinin bulunduğunun varsayılması, onun toplumsal olarak denetlenmesinin ve bu denetimin en somut göstergesi olan örtünmeye zorlanmasının "meşru" gerekçesini meydana getirir."*[99]

3.4. **İran Kültüründe Kadın Yorumları**

Kültür, *"insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terimdir."*[100] İran ataerkil bir toplum yapısı içerdiğinden dolayı İran kültüründe de kadının konumu erkekten aşağıda görülmüştür. Kadivar'a göre ise tarih boyunca İran'da*; "İkinci derecede varlık olan kadın, geride bırakılarak, deyim yerindeyse "erkekzede" olmuş ve kendisinin zayıf olduğunu itiraf ve kabul edecek bir şekilde eğitime tabii tutulmuştur."*[101] Bu şekilde kadınlar tarih yazımının dışında tutulmuşlardır. Tabii bu durumda tam tersi şekilde yetişen erkeklerde tarihin ve tarih yazımının içinde faal bir şekilde yer almışlardır. Sadece İran tarihinde olmamak kaydıyla, birçok ülkenin kültür tarihi de erkek egemenliğinin sonucunda oluşturulmuştur. Erkek hükmeden, öldüren, fetheden figür olarak dünya tarihinin her sayfasında karşımıza çıkmaktadır. Kadının tarihteki rolü ise erkeğin tam tersi olarak görülmektedir. Çünkü, oluşan ya da oluşturulan

---

[98] Ziba Mir- Hosseini, Gerçekleştirilmemiş Bir Proje: İran'daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı, **İslami Feminizmler**, Zahra Ali (drl.), Öykü Elitez (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.121.
[99] Berktay, s. 11.
[100] Marshall, s. 442.
[101] Kadivar, s. 147.

bu kültür sayesinde kadın hiçbir zaman en az erkekler kadar akıllı ve güç sahibi olarak görülmemiştir.

İran tarihi yazımlarında, kadınlar ile ilgili bilgiler her zaman çok az olmuştur. Çünkü tarih yazımı genelde erkekler tekelinde olmakla birlikte, kadınlar İran tarihinin içinde yeni sayılabilecek tarihten itibaren faal olarak yer almaya başlamışlardır. Bir toplumun kadın kavramını nasıl tanımladığını ve toplumda nerede konumlandırdığını bilmek için, o toplumun kendi yazılı ya da yazısız kültürel pratiklerine bakmak gerekir. İran kültürüne baktığımızda ise, yazılı kaynaklarından birçoğunda kadınlar ya âşık olunan ya da güçsüz varlıklar olarak gösterilmişlerdir. İran kültür ve edebiyatında ataerkil düşünce sistemi içerisinde, güçlü ve akıllı olmak gibi özellikler erkekle özdeşleştirilmiştir. Kadına ise zayıf ve güçsüz olmak yakıştırılmıştır. Dolayısıyla, akıllı ve güçlü kadınlar erkeğe benzetilmiş, güçsüz görülen erkekler ise kadına benzetilmiştir. Kadına benzetilmek birçok ataerkil toplum yapısında olduğu gibi, karşındakini aşağılamak, hakaret etmek anlamına gelmektedir.

İslam toplumlarındaki ataerkil kadın yorumu, İran'da da geçerlidir. Ailede babanın rolü evin reisi olmak, kadının görevi ise çocuklarını büyütmek üzere belirlenmiştir. Ailedeki otoriteyi sağlayan erkeğin kendini meşrulaştırmak için söylediği beyitlerden bazıları şunlardır:

"Eksiktir kadın dinden akıldan, Alemde misli yok bu nakısadan

Kadınlar tam değil yaradılıştan, Onlara 'kötü arzu' denmesi bundan

'Kimsenin karısı olmasın kötü' dedi biri, 'Kadın dünyada hiç olmasın' dedi diğeri."[102]

Erkekleri yüceltip, kadınları hor görmeyi meşrulaştıran *"Koca, kadının küçük tanrısıdır."*[103] kalıplaşmış cümlesi de bunlardan biridir.

İran'da kullanılan atasözleri ve deyimlerin kadın ve erkeklerle ilgili geçen sözlerden bazıları şunlardır :

[102] Kadivar, s. 39.
[103] Kadivar, s. 39.

“Kadınların lafına bakarak iş yapma, Ölü bil mümkünse yüzüne bakma

Kadınların dini ve aklı noksan iken, Erkekler neden arkalarından gider.

Kadın yaratıldı derler sol taraftan, Kimse hayır beklemesin sol olandan

Kadınlar ağaç gibi yeşili canlı, Ama zehiri içinde saklı

Fazilet ve hüner erkeğin mayasıdır.

Erkek sözünün eridir.

Nerde erkek varsa ordadır mana, Kadın kısmınınsa işi gücü ayna.”[104]

Bunlar gibi birçok şiirde, halkın diline yerleşmiş deyimlerde vb. kadınlar eksik akıllı, kötü niyetli, zayıf ve güçsüz varlıklar olarak , erkekler ise doğru karar veren, iyi ve güçlü karakter sahipleri olarak gösterilmiştir. Bu örneklerden farklı olarak, topluma yerleşmiş olan düşünce kalıplarından bir tanesi de şu şekildedir: *“İslami otoritelerden ve dini rehberlerden nakledilen meşhur bir ifadeye göre kadın, ancak üç durumda evden çıkabilir. Birincisi annesinin karnından doğarken, ikincisi babasının evinden kocasının evine giderken üçüncüsü de kabristana defnedilirken…”*[105]

[104] Kadivar, s. 150-153.
[105] Kadivar, s. 66.

4. 1979 İSLAM DEVRİMİNDEN ÖNCE KADINLAR

İran'da kadınlar 1979 İran devrimi öncesinde gerek din gerekse devlet adamları tarafından, üzerine karar verilebilecek, toplumda neyi yapıp neyi yapmayacakları sınırlandırılabilecek bir nesne durumunda olmuşlardır. Buna rağmen kadınlar, toplumsal hayatta meydana gelen hiçbir olaya, değişikliğe vb. kayıtsız kalmamışlardır. *"İranlı kadınların eşit hak arayışı ve sosyo-politik güçlenme konusundaki kolektif eylemleri, on dokuzuncu yüzyılın sonuna ve yirminci yüzyılın başlarına dayanmaktadır."*[106] Bu tarihlere bakıldığında İranlı kadınlar, kullanabildikleri tüm imkanlarla (gazete, dergi, eylemler…vb.) seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu bölümde Rıza Pehlevi' nin iktidara gelmesinden itibaren 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar olan süreçte (1925-1979) kadınların konumu, toplumsal hayattaki rolleri, eşit hak arayışları vb. incelenecektir.

4.1. Tütün İsyanı

İran tarihinde kadınların milliyetçi duygularla yaptıkları ilk eylem 1891 yılındaki Tütün protestosudur. Bu protesto, *"1890 senesinin mart ayında ülke için oldukça önem arz eden tütünün üretim, satış ve ihracat tekelinin İngiliz Binbaşı Talbot'a elli seneliğine, yıllık 15.000 sterlin ve senelik net karın dörtte biri karşılığında verilmesinin sonrasında ortaya çıkmıştır."*[107] Ekonomik olarak bunalımda olan halk, tütün gelirlerinin İngilizlere verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Öyle ki *"dönemin önemli din adamlarından olan 'Müçtehit Hacı Mirza Hasan Şirazi' bir fetva ile tütün kullanımını her ne şekilde olursa olsun yasak ilan etmiştir."*[108] Dükkanlar kapatılmış, halk sokağa çıkıp eylem yapmıştır. Bu eylemlerde kadınlar da faal bir şekilde yer almışlardır. Hatta, *"1890'lı yıllarda Şah'ın eşinin bile tütün içmeyi bıraktığı hatırlanır."*[109] Tütün İsyanındaki protestolardan ayrı olarak, Saray'da çalışan kadınlarla ilgili Kadivar şöyle bir anekdot geçer: *"Şah kendi hareminde nargile içmek için emir verdiği vakit kadınlar, 'Ne biz içeriz ne de sizin için*

---

[106] Nayereh Tohidi, **The Women's Movement and Feminism in Iran: A Global Perspective**, s. 1. https://www.academia.edu/22239547/The_Womens_Movement_and_Feminism_in_Iran_A_Glocal_Perspective (Erişim Tarihi: 18.05.2019)

[107] Tolga H. Gürakar, Bir Toplumsal Hareketin Anatomisi: İran Yeşil Hareketi. s. 10. https://www.academia.edu/7396178/B%C4%B0R_TOPLUMSAL_HAREKET%C4%B0N_ANATOM%C4%B0S%C4%B0_%C4%B0RAN_YE%C5%9E%C4%B0L_HAREKET%C4%B0 (Erişim Tarihi: 24.04. 2019)

[108] Mokhtarpour, s.26.

[109] Mustafa Caner, **Amerikan Medyasında İran'da Kadın Hareketleri**. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 1, 2016, Sf. 75-95. s. 86

getiririz. Çünkü tütün haramdır.' diyerek itiraz etmişlerdi…Nihayetinde bu olay sarayda kadınların Şah'ın nargilesine ambargo koymaları olarak tarih kayıtlarına geçti."[110]

Tütün isyanı İran tarihinde kadınların milliyetçi düşünce ile yaptıkları ilk isyandır. Tütün İsyanına bugünkü tarihten bakıldığında önemi, 1979 devriminde kadınların yaptıkları eylemlerle aynı niteliği taşıyor olmasıdır. Kadınlar her ne kadar toplumda ikinci sınıf muamele görmüş olsalar da ülkeleri ile ilgili meselelerde sessiz kalmamışlardır.

4.2. Rıza Şah Dönemi (1925-1941)

20. Yüzyılın başında kadınların en çok dile getirdikleri ortak sorunları, evlenme, boşanma ve eğitim konularıydı. O zamanlar toplum İslam anayasası ile yönetilmese bile, Şeriat kuralları toplum üzerinde bir baskı mekanizmasıydı. "*20. yüzyılın başında kadınların kendilerini üç çeşit kimlikle tanımladıklarını görüyoruz: Haheran – i vatani (vatanperver kız kardeşler), haheran – i dini (dindar kız kardeşler) ve haheran – i nevi (hemcins kız kardeşler)."* [111] Bu üç kimlik aslında İran toplumunu ve toplumsal değerler sistemini oluşturmaktadır. Kadınlar kendilerini sahip oldukları İranlı kimlikleri ya da dinleri ile tanımlamışlardır. Birbirlerine kız kardeş diyerek hitap etmeleri ise, onların İranlı ya da İslamcı kimliklerinin çözüm bulamadığı sorunlarını, birbirlerine ifade etmelerini sağlamıştır.

Rıza Şah 1925 yılında İran'ın yönetimine geçtiğinde kafasında modern bir devlet kurma fikri vardır. Kendisine örnek aldığı Mustafa Kemal Atatürk gibi, ülkesini milliyetçilik, çağdaşlık vb. özellikler temelinde geliştirmek istemiştir. Rıza Şah döneminde kadınlar bu gelişimin içine dahil olmakla beraber, İran'ın gelişiminin yüzü olmak gibi ayrı bir sorumluluk da üzerlerine yüklenmiştir.

Rıza Şah döneminde kadınlar için yapılan üç önemli değişiklik vardır. Bunlardan ilki evlilik yaşının değiştirilmesidir. *"Medeni Kanun'da, 1925-1932 yılları arasında yapılan değişikliklerle evlenme yaşı kızlar için 15'e erkekler için 18'e yükseltildi. Evliliklerin resmi makamlara tescili zorunlu hale getirildi."*[112] Böylece, çocuk yaşta

---

[110] Kadivar, s. 157.
[111] Afsaneh Najmabadi, Güç ve Fail: Rıza Şah Dönemi Kadın Aktivizmini Yeniden Ele Almak, **Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet**, Touraj Atabaki (drl.), Serhan Afacan (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 206-207.
[112] Sancar, s. 199.

evlendirilmelerin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca, evliliklerin resmi makamlarca onaylanmasının zorunlu hale gelmesi, İran'da yaygın bir evlilik türü olan muta nikahını da zorlaştırmaktaydı. Böylece bu kanun, küçük yaştaki kız çocuklarının, aileleri vb. büyükleri tarafından para karşılığında erkeklerle evlendirilmesini önlemeyi amaçlıyordu.

İkinci değişiklik ise, 1936 tarihinde kadınlar için *Keşf-i Hicab*[*] kanunu yürürlüğe girmesidir. Bu kanun, kadınların başlarını ve yüzlerini örten bütün giysiler için geçerlidir. Ayrıca bu kanunla çador adı verilen tek parça halindeki siyah renkli kıyafeti de kapsamaktaydı. Dolayısıyla hicap yasağı, başörtüsünü kaldırmakla kalmayan, kadınların giyim şekillerini de düzenleyen bir kanundur. Rıza Şah'tan önce de İran'da kadının başörtüsü, nasıl giyinmesi gerektiği vb. düşünceler her zaman tartışma konusu olmuştur. Sadece din adamları ya da erkekler tarafından değil kadınlar arasında da hicap, ayrışmalar yaratmıştır. Örneğin, *"1912 yılından 1916 yılına kadar yayımlanan Şukufeh adlı kadın dergisinin sayfalarında Şahnaz Azadve Şems Kasmai gibi yazarlar örtünün kaldırılmasını desteklemeleriyle meşhurken derginin sahibi ve editörü olan Mozayyenü'l – Saltaneh dahil diğer bazıları da buna karşı çıkmaktaydı."*[113]

Kılık kıyafet kanununun yürürlüğe girmesinden sonra devlet tarafından yayınlanan gazete ve dergilerde hicapsız kadınların fotoğrafları yayınlanmıştır. *"Aynı şekilde, yabancı uyruklu kadın resimlerinin bolca basımı, haklarında magazin haberlerini yapılması ve makyaj malzemelerinin özgür kadın imajıyla sunulması göze çarpan uygulamalar arasındaydı."*[114] Çadorla evden çıkma yasağı geldikten sonra kadınların bazıları çador yerine başörtüleri ile sokağa çıkmaya başlamış fakat, *"polise kadınların başındaki örtüleri zorla alma emri verilmişti. Kadınların önemli bir bölümü ise Çadorla dahi evden çıkmaya hazır olmadıkları için evde kalmayı tercih etmişlerdi."*[115] Böylece birçok kadın, yıllardır kendi kimliklerinin bir parçası olarak giydikleri kıyafetlerini, devletin istediği gibi düzenlemediği için evlerinden çıkamamışlardır. Ayrıca başörtü yasağı, kadınların dini inanç özgürlüklerine de yapılmış olan bir saldırıdır.

---

[*] *"Aslında irfânî bir terim olan ve "perdenin kalkması ve manevi bir aydınlanmayı" tanımlayan* ***keşf-i hicab*** *terimi,* ***İran****'da 8 Ocak 1936 (17 Dey 1314) tarihinden itibaren bambaşka bir olgu için kullanıldı: Kadınlara çador, peçe, başörtüsü yasağının ve bu sefer perdenin değil de örtünün kalkmasının adı "keşf-i hicab"dı."*
Zeynep Özel, **Keşf-i Hicab: İran'ın yakın tarihinde örtü yasağı,** 24.12.2018. (Erişim Tarihi: 13.02.2019) https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/kesf-i-hicab-iran-in-yakin-tarihinde-ortu-yasagi-h25660.html

[113] Najmabadi, s. 209

[114] Kadivar, s. 162.

[115] Kadivar, s.162-163.

"Kıyafet kanununun yürürlüğe girdiği ilk günlerde Rıza Şah, kadınları rahatsız etmemeleri, kadınların peçesiz sinemalara girmesine, lokantalarda yemek yemelerine, sokakta akraba olmadıkları erkeklerle konuşmalarına, hatta arabaların körüklerini örtmeleri koşuluyla onlarla birlikte aynı faytona binmelerine göz yummaları için polise talimat vermişti. 1930'ların ortalarında hemen hepsi Tahran'da olmak üzere en az dört bin kadın halka açık alanlarda peçesiz ya da hiç olmazsa çador diye bilinen yerleri süpüren çarşaf giymek zorunda kalmadan dolaşabiliyordu."[116]

İran geleneksel toplum yapısına sahip bir ülke olduğu için, kıyafet kanunu toplumda hemen benimsenmemiştir. *"Bu dört bin kişinin çoğu yüksek tabakadan gelen ailelerin Batı eğitimi almış kızları, Avrupa'dan yeni dönen İranlıların yabancı eşleri ve dinsel azınlıkların orta sınıf kadınlarıydı."*[117] Geleneksel kesimlerde bu kanunun kabul edilmesi zaman almıştır. Kırsal kesimlerde yaşayan ve kentlerdeki yaşlı kadınlar arasında ise bu kanun hiç kabul görmemiştir. Devlet kontrolünün zor olduğu kırsal kesimlerde kadınlar bu kanundan çok etkilenmese de kentlerde yaşayan yaşlı kadınlar, mecburen evlerinden çıkmamışlardır. Yine de kadınların bir kesimi bu kanunu desteklemişlerdir. İran'da Rıza Şah döneminde kadın hakları mücadelesini destekleyenler genelde üst sınıfa mensup olan ve iyi eğitim almış olan kadınlardır.

Ayrıca, *"1979 yılına kadar, bu yasanın yürürlüğe girme yıldönümü resmen İran'da Kadın Kurtuluş Günü olarak kutlandı."*[118] Kadınlar için yapılan değişikliklerden üçüncüsü ise, kadınların eğitim olanaklarının arttırılmasıdır. Kadınlar Rıza Şah döneminde hukuk ve tıp fakültelerine gidebilmişlerdir.

Rıza Şah'ın İran'ı daha modern hale getirmek için yaptığı bu değişiklikler, özellikle de kılık kıyafet kanunu tepeden inme bir şekilde ve baskı yoluyla olmuştur. Kılık kıyafet kanununun getirilmesinden birkaç yıl öncesinde devlet, baskıcı bir tutumla kadınların başörtülerini denetlemiştir. Ayrıca, *"1932 yılında bile hükümet bi-çadori 'ye yani çarşafın başka bir giysiyle değiştirilmesine karşı olmuştu."*[119] Hükümet çarşafın yerine yine kadınların kapalı olacağı başka bir kıyafete bile karşıyken, 1936'da başörtüsünün

[116] H. Filmer, (J. Childs), **The Pageant of Persia** Londra, 1936, s.378. Aktaran: Abrahamian, s. 111.
[117] Abrahamian, s. 111.
[118] Homa Hoodfar, **The Women's Movement in Iran: Women at the Crossroads of Secularization and Islamization**, France: Women Living Under Muslim Laws (WLUML), Winter, 1999. s. 14.
[119] Najmabadi, s.211

kaldırılması tamamen bir zıtlık içermektedir. Afzal Vaziri 1930 yılında *Şafak – ı Sorh* dergisinde yazdığı bir makalesinde bu konudan bahseder:

"*Polis aşırı bir ciddiyetle kızların okula çarşafsız gitmesini engelliyor. Eğitim Genel İdaresi bu onu da fazlasıyla titiz. Öyle ki yedi ya da sekiz yaşında bir kız çocuğu okula çarşafsız gitse okul müdiresi Eğitim Genel İdaresi'nin emriyle onu dışarı atacaktır… İnsanlar seçimlerinde özgür bırakılmalıdır.; bi- çadori emri de vermeyin çarşaflarını çıkaran kadınlara engel de olmayın… hükümet yalnızca düzene sahip çıkmak ve kadınları erkeklerin tacizlerinden korumakla meşgul olmalıdır. Yine hükümet kamusal alanlarda ve otobüslerde erkeklerin kadınlara karşı yükümlülüklerini yazıp göstermeli ve buna ilk olarak da polis uymalı, sonrasındaysa bu düzenlemelerin takipçisi olmalıdır.*"[120]

Böylece 1930'larda okullarda kızların başörtüsü takmasını denetleyen devlet, 1936'dan sonra ise tam tersi biçimde yine kızların başörtüsünü denetlemiştir. Kadının başörtüsünü çıkarmakla, kıyafetlerini değiştirmekle onu modernleştireceğini, özgür bırakacağını zanneden devlet, aslında tam tersi bir durumu kendi eliyle yaratmıştır. Şöyle ki, başörtüsünü çıkartmak istemeyen kadınlar, polisler tarafından uyarılıyor, okullara alınmıyor, özel ve kamusal alanda iş bulamıyorlardı. Böylece tek çare olarak evde kalan kadın ise, ekonomik olarak kocasına bağlı kalıyordu. Bu durumda Rıza Şah'ın gerçekleştirmek istediği toplumsal değişimin tezat durumunu oluşturuyordu. Böylece; *"Örtünmenin önemini/önemsizliğini eğitim ve sosyalleştirme politikaları ile yaygınlaştıracağına, kadınların çarşaf ve örtülerini makasla keserek veya yırtarak örtünmeyle mücadele etmek Rıza Şah'ın diktatörce modernleşme politikasının önemli bir kanıtı olarak İran tarihine geçmiştir."*[121]

Eğitim - öğretimde kadınların sayısının arttırılması çalışmaları çok fazla sonuç vermemiştir. "*Rıza Sah döneminde okullu kız sayısı, 1925'te 3.467'den 1930'da 1.710'a kadar gerilemiştir. 1935'te ise bu rakam tekrar 2.599'a ulaşmıştır"*[122] Daha sonra ise bu sayılarda artış yaşansa, büyük oranlarda değişim yaşanmamıştır. Örneğin, "*Çoğu*

---

[120] Afzal Vaziri,**"Mardha khayli zirangi mi'kunand"(Erkekler Uyanık Geçiniyor)**, Şafak- i Sorh 9 1565 (18 Ağustos 1930), s.3, Aktaran: Najmabadi, s. 211.
[121] Sancar, s. 200.
[122] Haideh Moghissi, **Populism and Feminism in Iran: Women's Struggle in a Male-Defined Revolutionary Movement**, New York: St. MartinS Press,1996, s.49. Aktaran: Tulunay, s. 28.

misyoner okullarında okuyan kız öğrencilerin sayısı 18.000'den azdı. 1941'de devlet dairesindeki 2.336 orta dereceli okuldaki 210.000, 241 ortaöğretim kurumundaki 21.000 öğrenci toplamından yalnızca 4.000'i kızlardan oluşuyordu."[123]

Sonuç olarak Rıza Şah ülkesini modernleştirmeye çalışmış ama bunda başarılı olamamıştır. Bu dönemde kadınlar, özellikle başörtüsü yasağının getirilmesiyle birlikte, değişen İran'ın yüzü yapılmak istenmiştir. Fakat ani bir şekilde yapılan ve baskı yoluyla uygulanmaya çalışılmış bu kanunun, toplum tarafından kabul görmesi uzun zaman almıştır. Rıza Şah 1941 yılında ülkeden gittiğinde de kadınlar yeniden başörtülü olarak sokağa çıkmaya başladılar ve toplum yavaş yavaş eski halini almaya başlamıştır. Eğitim alanında yapılan uygulamalar da özellikle toplumsal baskının hâkim olduğu kırsal kesimlerde çok fazla işe yaramamıştır. İran'ın birçok yerinde, kız çocukları erken yaşta evlendirildiği için, eğitim genelde ikinci plana atılmıştır. Ayrıca Rıza Şah'ın kadın modernleşmesini ve gelişmesini destekliyor olsa da kendisinin üç tane eşi olduğunu da unutmamak gerekir.

4.3. Rıza Şah Dönemi Kadın Hareketleri

Rıza Şah döneminde kadın hareketleri Sadiqeh Dewletabadi, Prenses Firouz gibi kişiler tarafından devam ettirilmiştir. Sediqeh Devletabadi, İran'daki öncü feminist kadınlardan biridir. Din adamlarının muhalefetine karşı 1919 yılında Zaban-e Zanan (Kadınların Sesi) adlı ilk kadın dergisini yayınlamıştır. Dergi 1921 yılında kapatıldıktan sonra Sorbonne Üniversitesi'nde eğitim alanında lisans derecesi almıştır. 1936 yılında İran'da "Kadın Derneği" başkanı olmuştur. 1942 yılında yeniden Zaban-e Zanan dergisini yayınlamaya başlamıştır. 1947'de "Kadınlar Uluslararası Barış ve Özgürlük Birliği" kongresine katılmış ve İranlı kadınlar hakkında bir konuşma yapmıştır. 1962 yılında ölen Devletabadi ölmeden önce; Ölmeden önce, "*Mezarımı örtülü ziyaret eden kadınları asla affetmeyeceğim."* demiştir. İslam Devrimi'nden sonra ise bazı İslamcı kişiler tarafından, kendinin ve kendisini desteklemiş olan babasının ve erkek kardeşinin mezarları yıkılmıştır.[124] Devletabadi, bireysel bir gazeteci, eğitimci ve kız okullarının kurucusu;

---

[123] D. Menashri, **Education and the Making of Modern Iran**, Ithaca: Cornell University Press, 1992, s.110. Aktaran: Abrahamian, s. 111-112.
[124] http://www.iranchamber.com/personalities/sdowlatabadi/sediqeh_dowlatabadi.php (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

İranlı kadınların Avrupa'daki kadınlarla ilgili uluslararası konferanslarda ilk temsilcilerinden biri olarak (örneğin; 1927'de Paris ve 1947'de Cenevre), peçe takmayı bırakan ve modern bir Batı tarzı kıyafet benimseyen ilk kadınlardan biridir. [125] Rıza Şah' dan önce gelen Kaçar Hanedanı'nın Prensesi olan Firouz'da büyük bir kadın hakları destekçisidir. 1940'larda kadınlara oy hakkı verilmesi için, İran parlamentosuna yürümüş ve çarşaf giymeye karşı çıkmıştır. 1943 yılında ise İran Kadın Konseyi'ni kurmuştur.[126]

Rıza Şah döneminde, *"Kadın Dünyası (Alam-e Nesvan), 1921-1936 yılları arasında yayınlanarak dönemin en uzun süreli yayını oldu."*[127] İran edebiyatına Rıza Şah döneminde kadın şairlerin yazdıkları şiirler damgasını vurmuştur. Çünkü Klasik İran Edebiyatı'nda kadınlar, ya aşık olunan ya da ya da kötülük yapan kimseler olarak gösterilmişlerdir. *"Genel olarak Fars edebiyatında kadının iyi bir konumu yoktur. Klasik İran şiirinde kadın, sevgili, aşık ve maşuk olarak tanımlanmış ve genellikle de vefasızlık ve ihanet ile anılmıştır. Divanlarda kadının iyiliğine değinen şair çok nadirdir."*[128] Aslında bu şiirler kadın hakkında İran'ın genel toplum düşüncesinin yansımalarıdır. Bu yansımalar da insanlar tarafından okunup içselleştirilerek toplumda kısır bir döngüye sebep olurlar. Fakat Rıza Şah döneminde Pervin Etesami ve Şems Kesmayi gibi yazarlar şiirlerde süregelen ataerkil geleneği kırmıştır. Örneğin *"Pervin Etesami Meşrutiyet şiirinin erkek egemen dünyasında rüzgâr gibi eserek, (önde gelen devrimcilerin dahil olduğu) ataerkil takıma İran nüfusunun ihmal edilmiş yarısını hatırlatmıştır."*[129] Pervin Etesami 1935 yılında "Divan" adında bir şiir kitabı çıkartmıştır. Fakat şiirleri toplumda *"öyle büyük bir etki yaratmıştır ki, saldırdığı ataerkil kültür bu enfes, güncel ve güçlü şiirleri yazanın aslında bir kadın olduğunu seneler boyunca inkâr etmiştir. Serbest nazımda yazan ilk modernist şair olma ayrıcalığına sahip olan Şems Kesmayi gibi."*[130]

---

[125] Tohidi, s. 3.
[126] **Exiled Iranıan Princess Safiyeh Firouz**, by New York News Service, 25.02.1990. https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1990-03-25-9001240978-story.html (Erişim Tarihi: 21.05.2019)
[127] Tulunay, s. 41.
[128] İsmail Söylemez, **Modern İran Edebiyatında Kadın**, s. 7. (Erişim Tarihi: 23.05.2019) https://www.academia.edu/19679859/Modern_%C4%B0ran_Edebiyat%C4%B1nda_Kad%C4%B1n
[129] Dabashi, s. 116.
[130] Dabashi, s.116.

4.4. Musaddık Dönemi

Rıza Şah'ın yurt dışına gitmesi ve Musaddık' ın başbakan olarak görev yaptığı yıllarda, İran görece özgür bir devlet olmuştur. Bu yıllarda Rıza Şah tarafından kapatılan dernekler ve örgütler yeniden kurulmuştur. *"Musaddık döneminde yeniden kurulan Tudeh 'in yan kolu olarak 1943'te İranlı Kadınlar Teşkilatı(Teşkilat-ı Zanan-ı İran) kurulmuştur. Bu teşkilat, Uyanışımız (Bidare-i Ma) adında bir yayın organı çıkartarak kadın hakları konusunda radikal bir politika izlemiştir."*[131] *"Bu yıllarda kadınların haklarının genişletilmesi amacıyla, Hizb-i Zanan (Kadınlar Partisi), Cemiyet-i Zanan (Kadınlar Derneği) kurulmuştur."*[132] Bazı örgütler ise kadınlar için eşit hak talebi vb. özgürlüklerden ziyade kadının ev içindeki rolünü tamamlayan faaliyetler sürdürmüşlerdir. Örneğin, "*Eski Kadın Merkezi (Kanun Bohavan) iktidar güdümünde, geleneksel sınırlar içinde faaliyetini bu dönemde sürdürdü.*"[133] Kanun Bohavan, Musaddık döneminde, yemek yapmak, örgü örmek gibi, kadının ev içindeki toplumsal rollünü pekiştiren tavırlar sergilemekten öteye gidememiştir.

Musaddık döneminin özelliği, Rıza Şah döneminde gündeme gelmeyen, kadınların siyasal haklarının tartışılması olmuştur. Bu tartışmaların sonucunda da *"1952 yılında, kadına belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanınmış, 1953'te ise, çalışan kadınlara erkeklerle eşit hak tanıyan ve evli kadınlara doğum izni veren Sosyal Sigorta Yasası onaylanmıştır."*[134] Yine de bu yasa kadınlara tam anlamıyla seçme ve seçilme hakkı vermemiştir. Kadınlar yine, hak arayışlarının karşılığını tam anlamıyla alamamışlardır. Bu dönemin en önemli kadın hakları savunucusu Fatma Seyyah' tır. Fatma Seyyah, İran'ın ilk kadın profesörüdür. Aynı zamanda BM'de İran temsilcisidir. Kadın hakları konusunda tartışmalara girmekten çekinmeyen Seyyah, İran'ın Kadınları adlı bir dergi çıkartmıştır. [135]

---

[131] Sancar, s. 202.
[132] Sancar, s. 202.
[133] Sancar, s. 202.
[134] Tulunay, s. 51.
[135] Sancar, s. 202.

4.5. Muhammed Rıza Pehlevi Dönemi

Muhammed Rıza Şah yönetime yeniden geçtiğinde, babasından devraldığı modernleşme çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı da kadınların toplumsal statüsünün yükseltilmesini içermektedir. Muhammed Rıza Şah döneminde kadınlara iki önemli hak verilmiştir. Bunlardan birincisi 1963 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir. Diğeri ise, 1967 yılında çıkarılan Aileyi Koruma Kanunu (AKK) ile kadınların, evlenme, boşanma ve çocuk velayeti gibi konularda, tamamen olmasa da söz sahibi olmalarıdır.

Muhammed Rıza Şah döneminde kadınların eğitim- öğretim alanında daha etkin bir yapıda oldukları belirlenmiştir. *"Üniversiteli kız öğrenci sayısı 1956'da 801'den, 1959'da 1.912'ye ulaşmıştır. 1978'e gelindiğinde ise, üniversitedeki kız öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının %30,9'una ulaşmıştır. Erişkin eğitim sınıflarının sayısı 1946'da 469'dan 1956'da 24.718'e çıkarılmıştır."* [136] Eğitim - öğretimde yaşanan bu artış, kadınları iş alanındaki istihdamına yansımıştır.

1963 yılında, İranlı kadınlara yıllardır kazanmak için uğraştıkları seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Seçme ve Seçilme Hakkının verilmesi İran kadınları için çok önemli bir durumdu. Çünkü, eski seçim yasasına göre oy verme hakkı olmayanlar; *"...kadınlar, azınlıklar, yasal koruma altında olanlar, hileli iflas edenler, dilencilik gibi itibarsız mesleklere sahip olanlar, katiller, hırsızlar ve İslam Yasalarına göre cezalandırılabilen öbür suçlulardı."*[137] Kadınlar İran vatandaşı olmalarına rağmen, Seçilme ve Seçilme hakkı konusunda katiller, hırsız vb. suçlularla eş tutuluyorlardı. Seçme ve seçilme hakkı tanındıktan sonra kadınlar, ilk oylarını 1963 referandumunda kullanmışlardır. Bu referandum Muhammed Rıza Şah'ın Beyaz Devrim adını verdiği bir dizi uygulamaları içermektedir. Referandumun kabulünde kadınların oy kullanmasının etkisi büyüktür. 1963 genel seçimlerinde ise meclise 6 kadın milletvekili seçilmiştir.[138]

---

[136] Ruth Frances Woodsmall, **Women and the New East**, Washington : Middle East Institute, 1960, s. 53-54. Aktaran: Tulunay, s. 28.

[137] Pahlavi, Muhammed Rıza, (1967). **The White Revolution of Iran**, Kayhan Press. S.92. Aktaran: Elif Çevik, **Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979),** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 64.

[138] Sancar, S. s. 208.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra, "*Siyasi görevlere aday olanların başvurularını inceleyen bütün yerel jürilere bir kadın temsilci bulundurma zorunluluğu getirildi. Devrimden önceki seçimlerde, güçlü bir kampanya sayesinde, yirmi kadın meclise girebildiler, üç yüz kadın da yerel meclislere ya da belediye meclislerine seçildiler."*[139] 1963 reformlarının bir kısmı, eğitim alanında yapılacak olan yenilikleri kapsamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda devlet, bilgi ordusu adını verdiği öğretmenleri, okuma- yazma oranının düşük olduğu yerlere göndermiştir. *"Okur yazar ordusu, kırsal kesimin %80'e varan cahilliğini azaltma kampanyasının bir parçasıydı. Bu ordunun üyeleri, en az bir lise diploması olan askerlik çağına gelmiş kişilerdi. 1963 ile 1978 yılları arasında "bilgi askerleri" denen bu kişiler köylerde hizmet verdiler."* [140] Bilgi ordusu ilk başta sadece erkeklerden oluşsa da daha sonra kırsal kesimlere gönüllü kadın öğretmenler de gönderilmiştir. Çünkü bazı bölgelerde, öğretmen erkek olduğu için anne-babalar kızlarını okula göndermeyi reddediyorlardı. Kırsal bölgelere kadın öğretmenlerin gönderilmesiyle, kızlarının eğitime engel teşkil eden aile ve toplum baskısı faktörlerinin de ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

1967 yılında çıkartılan Aileyi Koruma Kanunu, 1975 yılında yeniden düzenlenmiş ve kadınların aile içinde ve toplumsal hayattaki konumlarını değiştirmeye çalışmıştır. Aileyi Koruma Yasası ile beraber, kadınlara boşanma hakkı tanınmıştır. Ailede boşanmanın gerçekleşmesinden sonra ise, kadınlara velayet ve nafaka hakkı tanınmıştır. Kadınlar için çok önemli bir konu olan, erkeğin çok eşliliği sınırlandırılmıştır. Erkek, ancak karısı kısır ya da evlilik kurumuna zarar verecek kadar hastaysa, ilk eşin izni ile ikinci bir eş alabilmektedir. Ayrıca Aileyi Koruma Kanunu, kadınlara evli olması halinde kocanın izniyle, evli olmayanlara ise hamile kaldıktan belli bir süreye kadar kürtaj hakkı vermiştir. [141] Bu yasalar, İran tarihinde kadınlar için geçerli olmuş olan en eşitlikçi yasalardır. Kadınlar daha önce, şeriat yasalarınca kabul edilebilecek olan birkaç nedenden hariç, boşanma talebinde bulunamıyorlardı. Buna karşın erkekler, hiçbir neden göstermeden dahi eşlerinden boşanma hakkına sahiptiler. Boşanmanın gerçekleştiği takdirde ise çocuk velayeti anneye değil, babaya verilmekteydi. Erkekler istedikleri takdirde, ilk eşin rızasını almadan birden çok kadınla evlenebiliyorlardı. Bu yüzden bu yasalar İranlı kadınların aile

[139] Farah Pehlevi, **Anılar**, Rukiye Öke (çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, s. 416.
[140] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015, s. 329.
[141] Pehlevi, s. 416.

yaşantılarındaki statüleri için oldukça olumlu gelişmelerdir. Yine de bu yasalar, tam anlamıyla kadın- erkek eşitliğini sağlayan yasalar değillerdir.

Aileyi koruma kanunundan başka kadınlar için çıkarılan yasalardan biri, kadının iş hayatındaki karşılaştıkları engeller ile ilgili olmuştur. Kadının iş hayatında karşılaştıkları engellerin kaldırılması için cinsiyet ayrımı yapan yasalar gözden geçirilmiştir. Çalışma ücretlerinin kadın ve erkeğe eşit olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Doğum yapan kadınlara, üç yıl boyunca yarı zamanlı çalışma izni verilmiştir. Doğum izni kullanan kadınların bu sürede maaşlarını almaya devam etmelerine karar verilmiştir.[142] Böylece çocuklarına bakmak için çalışmayı bırakan kadınların önüne geçilmek istenmiştir. 1975 yılında Aileyi Koruma Yasası'nın yeniden düzenlenmesinden sonra kadın ve erkekler için evlenme yaşı yeniden düzenlenmiştir. Evlenme yaşı kızlar için 18'e, erkekler için ise, 20'ye yükseltilmiştir. Bunun sebebini ise Sancar, şöyle açıklamıştır:

"Daha önce yürürlükte olan yasaya göre kızlar 15, erkekler ise 18 yaşında evlenebiliyorlardı; bu sınırlar mahkeme kararıyla kızlar için 13 veya 14'e erkekler için 15'e kadar indirilebiliyordu. İran'da kız çocuklarının çok erken evlendirildiği bilinen bir gerçekti. 1971 yılında evli kadınların %37'si, 13 yaşından küçükken, %57'si 14-18 yaşları arasında ilk evliliklerini yaptıkları, ancak kadınların %6'sının 18 yaşından daha büyük iken evlendikleri saptanmıştır."[143]

Devlet, her ne kadar din adamlarının kıydığı nikahları geçerli saymayacağını söylemişse de özellikle kırsal kesimlerde nikahlar din adamları tarafından kıyılmaktadır. Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesini normal karşılayan din adamları, devletin yasal kabul ettiği evlenme yaşının altında nikah kıymakta sorun görmemişlerdir. Devlet de özellikle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesini önlemek amacıyla, evlenme yaşını yeniden düzenlenmiş ve yükseltmiştir.

1967 yılında Muhammed Rıza Şah taç giyme töreninde bir ilke imza atarak eşi Farah Pehlevi' ye de taç takmıştır. Şah'ın bu davranışı toplumsal cinsiyet eşitliği ve İran'da

---

142 Pehlevi, s. 416.
143 Sancar, s. 212.

kadının konumunun yükseltilmesi bağlamında, önemli bir olaydır. Farah Pehlevi, kendisini onurlandıran bu davranışla ilgili şöyle söylemiştir:

"Şah başıma tacımı koyduğu zaman, benimle birlikte sanki bütün İranlı kadınları taçlandırıyormuş gibi hissettim. Daha sadece dört yıl önce, yalnız zihinsel engellilerle ilgili yasanın bir maddesinde adımız geçiyordu, biz kadınlar, bizi temsil edenleri seçme gibi en temel hakka bile sahip değildik. Bu taç, yüzyıllarca bir aşağılamayı sona erdiriyordu ve bu tören, bütün yasalardan çok daha kesin bir şekilde, erkek ve kadının eşitliğini doğruluyordu."[144]

Muhammed Rıza Şah, bu gibi örneklerle toplumda kadının konumunu yükseltmeye çalışsa da ataerkil bir zihniyete sahip olan İran kültür- toplumuna bu düşünceyi yerleştirmek pek mümkün olmamıştır. Bunun en büyük nedeni ise, genel olarak devletin kadınlar hakkında aldığı birçok karara İslam'a uygun olmadığı gerekçesiyle itiraz eden dini kurumların varlığıdır.

İran'da eğitim almak isteyen gençler, özellikle kırsal bölgelerdeki tek eğitim kurumu olan dini okullara yöneliyorlardı. Bilgi ordusunun köylere gelişiyle beraber, dini okullara bir alternatif oluşmuş ve din adamları bu değişiklikten hoşlanmamışlardır. Ayrıca, *"Kadınların durumundaki değişiklikler de dini gerekçelerle sorgulanmaktaydı. Şah reformlarının adalet ve eşitlik getirme açısından İslamiyet'le bağdaştığını söyleyerek ulemanın itirazlarına karşı çıkıyor, ulemanın sadece din konularıyla uğraşmasını tavsiye ediyordu."*[145] Yine de din adamlarının sözlerinin daha geçerli olduğu kırsal kesimlerde, kadınların eğitim almalarına dini açıdan uygunsuz olarak bakılmaktaydı. Kadınların temel görevinin ev işi yapıp, çocuk doğurmak olduğunu düşünen din adamlarına göre, okullar birer ahlaksızlık yuvasıydılar. Seçme ve seçilme hakkı 1963 yılında, *"Türk kadınlarının parlamento siyasetine oy verme ve katılma haklarının tanımasından neredeyse 30 yıl sonra, meydana geldi, ancak bunu Müslümanların yolsuzluğu olarak gören İranlı Ayetullah Humeyni de dahil olmak üzere İranlı din adamlarından büyük bir muhalefetle karşılaştı."*[146] Bunun sebebini ise birçok din adamının, karar verme yetisi

---

[144] Pehlevi, s. 157.
[145] Cleveland, s. 332.
[146] Hoodfar, s. 19

gerektiren, siyasal alanda buna dahil olmak üzere birçok konuda, kadınların söz sahibi olmamaları gerektiğine olan inancı oluşturmaktadır.

Farah Pehlevi, Humeyni'nin kadınlara verilen oy hakkı itirazından kitabında şöyle bahsetmiştir:

"Referandumdan kısa bir süre önce, o güne kadar adını hiç duymadığımız Ruhullah Humeyni adında biri, hükümdara yazdığı bir mektupta, gayet saygılı bir ifadeyle, kadınlara tanınan oy kullanma hakkını protesto ettiğini bildirdi. Din adamlarının hemen hemen tamamının hislerine tercüman oluyordu. Kadınların zekasını inkâr eden, onların ülkenin geleceğiyle ilgili düşüncelerini ifade hakkını kabul etmeyen böyle insanlara ne cevap verilebilirdi ki? Biz kadınların keçilerden daha değerli olduğumuzu mu? Artık orta çağda olmadığımızı mı?"[147]

Kadınlar oy hakkına, eğitim ve çalışma alanında birçok fırsat eşitliğine sahip olmuşlardır. Fakat bu yeniliklerden faydalananlar tıpkı Rıza Şah döneminde olduğu gibi kentlerde yaşayan kadınlar olmuşlardır. Kırsal kesimde yaşayan, ailesi ya da İran' da toplumsal baskının temel kaynağını oluşturan din kurumları tarafından denetlenen kadınlar için ise eğitim ordularının köylere gelişi ya da oy kullanmak pek bir anlam ifade etmemiştir. Ayrıca Muhammed Rıza Şah döneminde oy vermek hem erkekler hem de kadınlar tarafından çok önemli görülmemiştir. Çünkü İran'da yönetim şeklinin monarşi olması, kadınların meclise seçilseler bile hiçbir şekilde devletle muhalefet olamayacaklarına anlamına gelmekteydi.

1967 ve 1975 yıllarında düzenlenen Aileyi Koruma Kanunu, kadınlara aile ve toplum yaşamında önemli haklar verse de kadın erkek eşitliğini sağlayamamıştır. Erkeklerin yaptığı çok eşlilik kaldırılmamış, sadece devlet denetiminde sınırlandırılmıştır. Erkekler, eşlerinin izinleriyle yeni bir eş daha alabiliyorlardı. Aynı şekilde Aileyi Koruma Kanunu kapsamında aile nüfus planlaması yasaları da uygulanamıyordu. Aile planlaması hakkında din adamlarından izin alınsa da *"Koşullar, köylüleri bunun tam aksine inanmaya zorluyordu: ne kadar çok çocuğumuz olursa o kadar çok kol gücümüz olur diye*

[147] Pehlevi, s. 128.

düşünüyorlardı. Çok eşlilik tehdidi de aynı şekilde sürüyordu kadınlar, kocaları ikinci bir eş alır korkusuyla her sene doğurmayı sürdürüyorlardı."[148]

Şeriat kanunlardan bazıları ise yasalarda düzenlenmemiş böylece toplumda yerini hala koruyordu. Örneğin, bir erkek karısını zina yaparken yakalarsa ikisini de öldürme yetkisine sahiptir ve bunun hiçbir cezası yoktur. Ayrıca, *"halen yürürlükte olan bir yasa, kadının seyahat edebilmesi için, aynen reşit olmayan bir çocuk gibi kocasının yazılı iznini almasını gerekli kılıyordu. Üniversite öğretim üyesi, avukat veya mühendis bazı hanımların bu yasa yüzünden ne kadar küçük düşürücü ne kadar tuhaf ve komik durumlarla karşılaştıklarını tahmin etmek zor olmasa gerek."*[149]

Kadınlara verilen bu hakların İran'da cinsiyet eşitliğini sağlamak için mi, yoksa İran'ın modern bir devlet haline geldiğini göstermek için mi yapıldığını anlamak ise Muhammed Rıza Şah'ın 1973 yılında Oriana Fallaci ile yaptığı röportajın kadınlar ile ilgili kısmını okuduktan sonra, oldukça zorlaşmaktadır. Bu röportajda Şah, kadın erkek eşitliği konusunda, kadının bir erkeğin hayatında sadece güzel ve çekiciliği varsa önemli olacağını, kanun önünde kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olabileceğini ama yetenek bakımından erkeğin daha üstün olduğunu söylemiştir. [150]

4.6. Muhammed Rıza Şah Döneminde Kadın Hareketleri

Muhammed Rıza Şah devletin başına yeniden geçtiği 1953 yılında, daha önceden açılmış olan bağımsız kadın dernekleri kapatılmıştır. Böylece İran'da kadın haklarının "bağımsız" mücadele çabaları da sona ermiştir. Kapatılan derneklerin yerine yenileri açılsa da yeni örgütlerin kadın hakları bağlamında takındıkları tutum eskiye oranla farklılaşmıştır. Bu dönemde kadın örgütlerinin birçoğu, yardımlaşma faaliyetleri sürdürmüştür. Örneğin, Süreyya Yardım Derneği ve Kadın ve Çocuklara Yardım Derneği, yardımlaşma amacıyla varlıklarını sürdüren kadın derneklerindendir. Başka bir tür ise, "ortak meslek" sahibi olan kadınların bir araya geldiği örgütlenmelerdir. İranlı Kadınların Tıp Birliği ve İranlı hastabakıcılar Birliği bunlara örnektir.[151]

---

[148] Pehlevi, s. 179.
[149] Pehlevi, s. 178.
[150] **L'intervista di Oriana Fallaci a Mohammad Reza Pahlavi,** 15.03.2019. http://www.diruz.it/lintervista-di-oriana-fallaci-a-mohammad-reza-pahlavi/ (Erişim Tarihi: 10.05.2019)
[151] Sancar, S. s. 204.

1956'da İran'daki 14 kadın örgütü birleştirilerek, Kadın Örgütü Federasyonu kurulmuştur. Bu federasyonun başına Muhammed Rıza Şah'ın ikiz kız kardeşi Eşref Pehlevi geçmiştir. Bu federasyon 1959 yılında İranlı Kadınlar Yüksek Konseyi'ne dönüştürülerek, daha merkezi bir yapı halini almıştır. 1966 yılında ise bu dernek, tek bir yapı haline getirilerek, İranlı Kadınlar Örgütü adını almıştır. Bu örgüt, 1979 yılında Rıza Şah hükümeti devrilene kadar, ülkede kadınlar için faaliyetlerini sürdürmüştür. . [152]

İranlı kadınlar Örgütü (İKÖ), *"...birbirine bağlı elli yedi demek, dört yüz şube ve yüz yirmi merkezi bünyesinde toplayan bir ağdı. İki bin uzman ve yedi bin gönüllü bu merkezlerde her yıl, bir milyon civarında kadına, çocuklan himaye, aile planlaması, mesleki eğitim ve hukuki danışmanlık konularında hizmet sunuyorlardı."*[153] Bunlardan başka İKÖ, kadınlara okuma-yazma kampanyaları düzenlemiştir. Köylere gönderilen kadın öğretmenlerin görevlendirilmesinde de büyük payı vardır. İKÖ özellikle kızların eğitim alması için çaba gösteren bir kuruluştur. Bu doğrultuda, üniversitede okuyan ve okumak isteyen kızlara burs sağlamıştır.

İKÖ, İran'daki en büyük kadın örgütü olmuştur. İKÖ'nün devletten destek almasının da bunda büyük bir payı vardır. Çünkü, Muhammed Rıza Şah'ın kardeşi Eşref Pehlevi, örgütün daimî başkanı, karısı Farah Pehlevi' nin annesi ise başkan yardımcısıdır. Böylelikle İKÖ, bağımsız bir kadın örgütü olamamış, devletin koordine ettiği şekilde düzenlemeler yapan yardım derneği özelliğini korumuştur. Bu yüzden kadınlar hakkında bağımsız bir şekilde kararlar alamayan İKÖ, kadınların eğitim almasını her ne kadar desteklediyse de kadının toplumsal rolünün annelik olduğu düşüncesini de değiştirmeye çalışmamıştır. Zaten, İKÖ'de bulunan kadınların birçoğu maddi varlığı ve geliri yüksek olan kadınlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden, hem kırsal kesimlerde devletin kadınlara tanıdığı haklardan mahrum kalan kadınlar hem de kentlerde işçi olarak çalışıp ev

---

[152] Pınar Arıkan Sinkaya, **İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket**, Akademik Ortadoğu, Cilt 5, Sayı 1, 2010, s. 43-67, s.50. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/pinar_arikan_sinkaya.pdf(Erişim Tarihi: 10.01.2019)
[153] Pehlevi, s. 415.

hayatında cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan kadınlar İKÖ'nün birer yardım nesnesi olmaktan öteye gidememişlerdir.[154]

İran'da kurulan kadın örgütlerin yanı sıra, kadın haklarını bireysel olarak destekleyen birçok kadın bulunmaktadır. Örneğin, Muhammed Rıza Şah döneminde İran'ın ilk kadın milletvekili ve ilk kadın bakanı (Milli Eğitim Bakanı) olan Ferruhru Parsha,[*] kadın özgürleşmesini destekleyen öncü kadın isimler arasında yer almaktaydı. Muhammed Rıza Şah döneminde kadın hakları savunucularının önde gelen kadınlarından olan Parsha devrimden sonra, *"İslam Cumhuriyeti tarafından Tanrıya karşı çıkmak ve toplum değerlerini bozmakla suçlandı ve 1979 İslam Cumhuriyeti'nin idam ettiği ilk kadın oldu. Annesi Fakr- Afaq Parsha'da 1921'de kadın dergisi yayınladığı için sürgün cezasına çarptırılmıştır."*[155]

Bu dönemde Şirin Ebadi ve Mehrengiz Kar gibi önemli avukatlar da kadın- erkek eşitliğinin sağlaması için çaba sarf eden isimler arasındadırlar. Sadece kadınlar değil bu dönemde, *"Abdolkerim Lahidji, Abdolfattah Soltani ve Muhamed Dadkhah gibi bazı erkek avukatlar bile, kadın hakları hareketinin İran'daki daha geniş medeni ve insan hakları hareketinin biçimlendirilmesinde ve çerçevelendirilmesinde önemli rol oynadılar."*[156]

İran'da kadın hakları savunucularından biri olan Mahnaz Afkhami de devrimden önce İran hükümetine katılan son iki kadından biridir. İran'daki İslam devriminden önce Afkhami, İran Üniversitesi'nde İngiliz Kadın Edebiyatı dersi verdi; burada Üniversite Kadınlar Birliği'ni kurup yönetti. İran Kadın Örgütü(1970-1979) ve İran Kadın İşleri Bakanı (1975-1978) Genel Sekreteri olarak görev yaptı."[157]

---

[154] Sancar, s. 205-206.

[*] Farah Pehlevi devrim sonrasında Ferruhru Parsha' nın başına gelenlerle ilgili kitabında şöyle bahsetmektedir: *"Bugün onun hatırasını büyük bir heyecan ve üzüntüyle anıyorum. Onun özellikle kadınlar için oynadığı rolü bilen mollalar, kendisini ölüme mahkum etmiş ve burada anlatmaktan utanç duyduğum bir yöntemle – İranlıların böyle bir şeyi yapabilmiş olmasından gerçekten çok utanıyorum- onu kurşuna dizmişlerdi: Kurşunlar altında düşerken giysileri açılabilir ve katillerin nefsini tahrik edebilir diye, idam etmeden önce onu, bir kenevir çuvalın içine sokmuşlar… Aynı şekilde binlerce kadın idam edildi, içlerinden bakire olanlara, infazdan önce tecavüz edildi, çünkü dini metinler bakirelerin doğrudan cennete gideceğini yazar. "* (Pehlevi, s. 180.)

[155] Tulunay,s. 33.

[156] Tohidi, s. 4.

[157] Mahnaz Afkhami, otuz yılı aşkın bir süredir kadın haklarının önde gelen bir savunucusu olmuştur. Kadınları (şu anda yirmi ülkedeki) kültürel olarak uygun bir müfredat geliştirerek ve kullanarak, yirmi dilde kadınları(şu anda yirmi

5. DEVRİM SIRASINDA İRANLI KADINLAR

Muhammed Rıza Şah'ın uygulamaya koyduğu, siyasi ve toplumsal reformlar, 1970'lerin sonuna doğru olumsuz sonuçlar vermiştir. Yapılan toprak reformunun sonucunda köylülere toprak verilmesi, toprak ağaları ile devletin arasını bozmuştur. Nitekim, toprak reformu da çok fazla olumlu sonuç vermemiştir. Eğitim alanında yapılan reformlar sonucunda, eğitimli kimseler, devlet yönetimini eleştirmeye başlamışlardır. Ayrıca kadınlar ile ilgili yapılan reformların birçoğu, ilk olarak din adamlarını ve onların hitap etiği büyük kitleler tarafından eleştirilmiş ve karşı çıkılmıştır.

Din adamları, kadınlara getirilen çarşaf yasağına, kadınlara oy hakkı verilmesine, öğrencilerin üniversitelerde karma eğitim sistemiyle öğrenim görmelerine, Aileyi Koruma Kanunu çerçevesinde aile ile ilgili olarak; boşanma, çocuk velayet, evlenme yaşı gibi konuları düzenlenmesine karşı çıkmışlardır. Din adamları tarafından en çok tepki alan konulardan biriside kadınlara isteğe bağlı olarak, kürtaj hakkı verilmesidir. Din adamları Pehlevi hanedanlığı döneminde kadınlara verilen neredeyse tüm hak ve özgürlükleri eleştirmişlerdir. Kadınlar ise, din adamlarının kadınlar hakkındaki tüm tutucu tavırlarına rağmen, devrim sırasında Ayetullah Humeyni'yi desteklemişlerdir.

5.1. Kadın Eylemleri

İranlı kadınlar, 1979 Devrimi'nde aktif olarak eylemlerde yer almış, yeri geldiğinde silahlı çatışmalara bile katılmışlardır. Bu sebepten dolayı, devrim sırasında Muhammed Rıza'nın ordusu tarafından öldürülen sivillerden birçoğu da kadındır. Protesto eylemlerine katılımın dışında ise kadınlar, evde yaralananları tedavi ederek, protestoculara yemek vererek vb. olarak da pasif olarak devrime katkıda bulunmuşlardır. [158]

Rıza Şah'ın getirdiği çarşaf ve örtünme yasağı, Muhammed Rıza Şah tarafından devam ettirildiği için, Pehlevi Hanedanlığını protesto etmek amacıyla "çarşaf", kadınlar

ülkede) yetiştirme ve karar alma rollerini üstlenme konusunda liderlik etme konusunda eğitmek için güçlendiren uluslararası bir örgüt olan Kadın Öğrenme Ortaklığı'nın (WLP) başkanıdır. https://www.womensmediacenter.com/shesource/expert/mahnaz-afkhami (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

[158] Burcu Tekin, **İran İslam Devrimi Sürecinde Kadının Konumu**, s. 13. https://www.academia.edu/36421253/%C4%B0ran_Devrim_S%C3%BCrecinde_Kad%C4%B1n%C4%B1n_Konumu (Erişim Tarihi: 23.02.2019)

tarafından bir sembol haline dönüştürülmüştür. Farklı görüşte olan; örneğin geleneksel muhafazakâr kadınların yanında, liberal ve sosyalist fikirli kadınlar da başlarını kapatarak protestolara katılmışlardır. Görüş ayrılıklarının yanında, yaşam şartları, sosyal statüleri vb. ayrı olan kadınlar da devrim sırasında bir araya gelmişlerdir.

Devrimin bilinçaltında yatan olaylardan birisi Amerika başkanının İran'a gelmesiyle gerçekleşmiştir. 1979 yılında Amerika Başkanı Jimmy Carter İran'a geldiğinde, Muhammed Rıza Şah ile beraber şampanya içerken ki görüntülerinin televizyona yansıması, İran halkını büyük şoka uğratmıştır. İran'da alkol kullanan insanlar olsa bile, Müslümanlık kimliği ile bilinen ve din adamlarının fetvaları ile sosyal yaşantısını oluşturan İran halkının büyük bölümü, Muhammed Rıza'nın televizyonda şampanya içmesini kınamışlardır. Din adamlarının sürekli genel olarak Batı'yı, özel olarak ise Amerika'yı ve İngiltere'yi eleştirmesine rağmen, Muhammed Rıza'nın televizyonda alkol alışının görülmesi, İran halkını kızdırmıştır. İran Devrimi meydana geldiğinde devrimin en büyük destekçilerinden biri de Şirin Ebadi' dir. Oldukça eğitimli biri olan Ebadi, İran'ın ilk kadın yargıcıdır. İran Uyanıyor adlı kitabında, devrimi desteklemesinin sebeplerini, bir kadın gözüyle değerlendirmiş ve anlatmıştır.

"*Eğitimli ve meslek sahibi bir kadın olarak, gerçek hayattaki şikayetlere karşı mücadelesini din örtüsü altında öne süren bir muhalefeti desteklemek bana hiç çelişkili görünmüyordu. İnançlarımız orta sınıf yaşantımızda gürültüsüz ve özel olmasına rağmen merkezi bir yer işgal ediyordu. Sonuçta benim kiminle daha fazla ortak noktam vardı: Sıradan İranlıların anlayacağı bir tonla konuşan mollaların liderlik ettiği bir muhalefetle mi, yoksa pahalı Fransız şampanyalarının su gibi tüketildiği partilerde memurları Amerikan yıldızlarıyla dans eden Şah'ın yaldızlı saray çevresiyle mi?"*[159]

Genel olarak İranlılar için Batı demek, sahip oldukları kültürün, dinin ve toplumun yozlaşması ve yok olması anlamına gelmektedir. Muhammed Rıza'nın yönetimde takındığı Batı yanlısı tutum, devlet ve toplum arasında büyük bir uçurum oluşturmuştur. Dolayısıyla İranlı kadınların devrim hareketine verdikleri destek, tıpkı daha önce Kaçar hanedanlığı zamanında yapılan Tütün Protestosu gibi milliyetçi bir nitelik taşır.

---

[159] Şirin Ebadi**, İran Uyanıyor**, Zeynep Sönmez (çev.), İstanbul: Timsah Kitap, 2008, s. 42-43.

Ebadi, devrim aylarında, Ayetullah Humeyni bakanları bakanlıklardan çıkarmalarını isteyen bir fetva yayınladığında, mahkemedeki insanlarla birlikte dışarı çıktığını ve sonrasını şöyle anlatır:

"Bakan dışarıdaydı ve daha yaşlı yargıçlardan biri masalardan birinin arkasında oturuyordu. Hayretler içerisinde bize bakıyordu, beni gördüğünde ise dik dik bakmayı kesti. "Siz, siz hepiniz, neden buradasınız?" diye şaşırtıcı ve sert bir şekilde sordu. "İktidara geldiğinde işinizi elinizden alacak insanları desteklediğinizi bilmiyor musunuz?" Hemen cesurca yanıtladım: "Köleleştirilmiş bir hukukçu olmaktansa özgür bir İranlı olmayı tercih ederim."[160]

Devrimin gerçekleşmesini sağlayan, ülke ekonomisinin bozulması, uygulanan reformların olumsuz sonuçlanması vb. nedenlerinin yanı sıra en büyük nedeni, dinin devlet alanından uzaklaştırılmak istenmesidir. İran'daki İslam tarihi boyunca din adamları her zaman siyasette aktif rol oynamışlardır. Şeriat yaslarının geçersiz sayılması, dini eğitim kurumlarının yerine birçok yerde devlet okullarının açılması, dini kurumların gelir kaynaklarının ellerinden alınması vb. sebepler, din adamlarının Muhammed Rıza Şah aleyhine yoğun şekilde propaganda yapmalarını sağlamıştır. Muhammed Rıza'nın kadınlara oy hakkı vermesini eleştiren din adamları, devrim sırasında kadınları siyasi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Bu doğrultuda devrime katılmayı, dinlerine sahip çıkmak olarak gören kadınlar, devrim sırasında büyük faaliyet göstermişlerdir. Din adamlarının yaptıkları propagandaların büyük bölümü, devrimin ideolojik sahibi olarak bilinen Ali Şeriati'nin kadınlar hakkındaki düşüncelerinden oluşmaktadır.

5.2. Ali Şeriati ve Devrimci Kadınlar

Ali Şeriati, "Zen" (Kadın) kitabında, İslam'a uygun olarak yaşayan kadının tanımlamasını yapmış ve özelliklerini belirtmiştir. Bu özelliklere göre, İslam'a uygun olarak yaşamak isteyen kadınların kendilerine örnek almaları gereken kişi, Hz. Muhammed'in kızı ve Hz. Ali'nin karısı olan Fatıma'dır. Ali Şeriati kadınları geleneksel, Batıcı ve "Fatımavari" kadın olarak üç gruba ayırmıştır.[161] Ona göre Batılı ve geleneksel kadın İslami toplum yaşantısına, eşit uzaklıktaki kadın tipleridir. Fatıma ise İslam toplumunda kadının nasıl

---

[160] Ebadi, s. 43-44.
[161] Ali Şeriati, **Kadın (Fatıma Fatımadır)**, Esra Özlük (çev.), Ankara: Fecr Yayınları, 2017, s. 51-52.

olması gerekir sorusunun cevabını veren en iyi kişidir. Şeriati' ye göre Fatıma'nın Müslüman kadınlar tarafından örnek alaınması gerekliliğinin sebepleri şunlardır:

"…o birçok açıdan örnek bir "kadın"dı. Babası için bir "kız", Kocası için bir "eş", Çocukları için bir "anne" ve Yaşadığı döneme ve toplumuna karşı sorumluluk bilincine sahip "direnişin ve bilincin sembolü" bir kadın. O bir "imam", bir numune, bir ideal, bir "örnek insan"dı. Kendi kişiliğini kendisi inşa etmek isteyen her kadın için bir "şahitti."[162]

Fatıma'nın yanı sıra Hz. Muhammed'in torunu olan ve Hz. Ali ve Fatıma'nın kızı olan Zeynep'te Ali Şeriati tarafından özellikle Kerbela'daki duruşu sebebiyle, kadınların örnek alması gereken biri olarak gösterilmiştir. Fatıma ve Zeynep figürleri kadınlara yapılan devrim çağrısında oldukça kullanılmıştır. Kadınların devrime destek vererek tıpkı Fatıma gibi ulvi bir amaç için savaştıkları empoze edilmeye çalışılmıştır. Devrim sırasında kadınların çektikleri sıkıntılar peygamber döneminde Fatıma'nın çektiği sıkıntılarla özdeşleştirilmiştir. Bu da Müslüman kadınları ortak bir amaç içerisinde devrime atılmayı itmiştir. Müslüman olmayan kadınları birleştiren güç ise, Şah'ın batı yanlısı politikaları ve gittikçe kötüleşen ekonomidir.

Sonuç olarak kadınlar, yönetimden memnun olmamakla beraber, toplumsal olarak devletin kendisine yabancılaşmıştır. Devrime destek vermelerindeki en önemli neden, Humeyni'yi gerek toplum içinde gerekse dini inanışları gereği kendilerine daha yakın hissetmeleridir. Diğer bir neden ise, kadınlar daha önce oy kullanıyor olsalar bile, tek adaylarının Şah olduğu bir seçim, kadınlara çok fazla anlam ifade etmiyordu. Kadınların Humeyni tarafından başlarını kapatarak sokağa çıkmalarının istenmesi, kadınların siyasi ve toplumsal anlamda kendilerine ihtiyaç duyulduğu ilk tarihtir. Devrim sırasında kadınlar ilk defa, erkeklerle birlikte eşit şekilde ülkeleri hakkında karar vermişlerdir.

[162] Şeriati, s. 212.

6. DEVRİMDEN SONRA İRANLI KADINLAR

İran İslam Devrimi 11 Şubat 1979 ‘da gerçekleşmiştir. Devrim sonrasında ise hem toplum genelinde hem de kadınlar özelinde bir dizi değişiklik yaşanmıştır. Devrime büyük destek veren kadınlar, devrim sırasında Fatıma’ya ve Zeynep’e benzetilip yüceltilirken, devrim sonrasında ise hükümetin yaptığı ilk icraat, kadınların var olan haklarını ellerinden almak olmuştur.

11 Şubat’ta iktidara gelen Humeyni, 26 Şubat 1979 tarihinde, Muhammed Rıza Şah tarafından 1967 yılında çıkartılan Aileyi Koruma Yasasını iptal etmiştir. Yasanın kaldırılmasıyla birlikte, kadınlar için evlenme yaşı yeniden 13’e düşürülmüş, erkeklere yeniden tek taraflı boşanma hakkı, boşanma durumunda çocuğun velayet hakkı verilmiştir. [163] 3 Mart 1979’da ise kadınların yargıç olabilme hakları elinden alınmıştır. Bunun yanı sıra, 6 Mart 1979’da kadınlara kamusal alanlarda hicap giyme zorunluluğu getirilmiştir. [164] Bu zorunluluk kadınlar arasında büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Çünkü devrimden önce Humeyni’nin Muhammed Rıza Şah’ı eleştirdiği en büyük konulardan birisi kadınların zorunlu olarak başörtüsü takamamalarıydı. Ayrıca devrimden önce yayınladığı fetvalarında, eşitlik ve adaletten sık sık bahseden Humeyni’nin kadınların örtünmesi ile ilgili herhangi bir bildirisi yoktur.

Dünya Kadınlar Günü olan 8 Mart’ta ise, kadınlar kent meydanlarına giderek hem Aileyi Koruma Yasası’nın kaldırılmasını hem de hicap yasasını protesto etmişlerdir. Bu protesto ayrıca yeni kurulan Hizbullah (Allah’ın Partisi) grubunun halkla ilk defa karşı karşıya geldiği olaydır. 5 gün süren bu protestolarda, “Çarşafa Hayır”, “Kahrolsun Diktatörlük” gibi sloganlar atılmıştır.[165]

Kadınlara getirilen bu kısıtlamalar sadece İran’da değil uluslararası arenada da geniş çaplı yer bulmuştur. Nitekim, 16 Mart’ta Paris’te İranlı kadınlar için bir protesto gösterisi düzenlenmiştir. Aynı gün ise, çarşaf giymiş olan yaklaşık yüz bin kadın, Humeyni’yi

---

[163] Leyla Kahraman, **İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili**, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt,17, Sayı 2, Güz 2014, ss. 71-120, s. 82.

[164]Elham Gheytanchi, **Chronology of Events Regarding Women in Iran since the Revolution of 1979 — February 1979 - May 2000 —** , 2000, http://www.iranchamber.com/society/articles/chronology_events_women_iran.php. (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

[165]Janet Afary ve Kevin B. Anderson, **Foucault ve İran Devrimi / Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayartmaları**, Mehmet Doğan (çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı, 2015, s. 149.

desteklemek ve Dünya Kadınlar Gününde yapılan protestoları desteklemek amacıyla Tahran'da bir araya gelmiştir. 8 Mart'taki gösterilerde Hizbullah'a bağlı silahlı gruplar varken, bu gösteri devlet tarafından bedava ulaşım gibi imkanlar ile desteklenmiştir.[166]

Kadınlara yasaklanan alanlar bunlarla bitmemiş, 9 Mart'ta Olimpiyat Takımları da dahil olmak üzere, spor yapan kadınlara yasak gelmiştir.[167] Aynı zamanda İran eğitim sistemi İslamileştirilmiş ve kadın ve erkeklerin artık bir arada eğitim alamayacakları açıklanmıştır. Kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkan Humeyni ve diğer din adamları, devrimden sonra kadınların oy haklarını ellerinden almamışlardır. Devrim gerçekleşir gerçekleşmez kadınlara yapılan bu müdahalelere rağmen, Nisan ayında yapılan oylamaya ile yeni rejim halk tarafından onaylanmıştır. Oylama sonrasında ise yeni anayasa çalışmalarına başlanmıştır.

Devrimi destekleyen kadınların birçoğu yeni hükümetin hem rejimini hem de rejimin içeriğini oluşturan İslam'ın kendisini sorgulamalarına neden olmuştur. Devrimi destekleyen kadınlardan biri olan Ziba Mir- Hosseini, devrimden sonrasında yaşadığı hayal kırıklığını şöyle ifade etmektedir:

"İranlı kadınların büyük çoğunluğu gibi bende İslam'ın adaletine inanarak 1978- 1979 devrimini tereddütsüz destekledim, ancak İslamcıların iktidarı güçlendikçe ve şeriatı(kendi yorumladıkları biçimiyle) yasalaştırdıkça ben, ikinci sınıf vatandaşa dönüştüm. Bu, ataerki, İslam'ın adıyla meşrulaştırıldığı ve desteklendiği müddetçe benim için, Müslüman kadın için adaletin olmadığını anlamamı sağladı. Hâkim olan şeriat yorumları, inandığım dinin temeli olarak gördüğüm değer ve prensipleri yansıtmamaktadır."[168]

Aileyi Koruma Kanunu'nun iptali ile boşanma hakları ellerinden alınan kadınlar, aynı zamanda çok eşliliğin geri gelmesi ile birlikte aile içinde tam anlamıyla bir tutsak konumuna düşmüşlerdir. Erkekler ilk eşin izni olmadan ikinci, üçüncü ve dördünü eş alabilmekte ve eşlerini herhangi bir sebep göstermeden boşayabilme hakkına sahip olmuşlardır. Kadınların ise tam tersi bir durum içerisinde, boşanma hakları ellerinden

---

[166] Afary ve Anderson, s. 152.
[167] Afary ve Anderson, s. 148.
[168] Mir- Hosseni, s. 101-102.

alınmıştır. Evlenme yaşı kız çocukları için 13 olarak düzenlenmiştir. O yaştaki kız çocuklarının, ataerkil bir zihniyet içerisinde büyütüldüğü göze alındığında, kendi başlarına evlenme kararı alamayacakları bilinen bir gerçektir. Böylelikle, kız çocuklarının kendilerine söz hakkı tanınmadan aileleri tarafından evlendirilmelerinin önü açılmıştır.

1980 yılının sonlarında, aile mahkemelerinde yer alan Hosseini' nin tanık olduğu olaylar da, kadınların boşanma konusundaki çaresizliğini ve erkeğe bağlı konumunu pekiştirmektedir.

"1980 Ekim'inde Tahran'da, İslami hakimler tarafından yönetilen yeni aile mahkemelerinde yer almaya başladığım sıralarda, hâkim karşısına çıkan kadınlar, artık eşlerinin onları kendi muvafakatları olmadan boşayabileceğini öğrendiklerinde oldukça şaşırıyorlardı. Bazıları buna inanmayarak hâkime birkaç defa, "Gerçekten de benim onayım olmadan boşanma talebinde bulunabilir mi? Şeriat böyle mi söylüyor?" diye soruyordu. 1985'te, yeniden mahkemelerde yer almaya başladığım sıralarda ise kadınlar artık şaşırmıyorlar, ancak memnuniyetsizliklerini ifade etmekten de geri kalmıyorlardı. Kimileri her fırsatta Müslüman hâkime şeriatın bekçisi olarak görevini ve kadınlara hiçbir koruma hakkı sağlamayan bu sistemin adaletsizliğini hatırlatıyordu. Sık sık kadınların hâkime, "İslam kadınları böyle mi onurlandırıyor? İslam'ın adaleti bu mu? Ben artık gençliğimi yitirdiğime göre kocamın benden kurtulup yerime daha genç bir kadın alabileceğini garantileyerek mi?" diye sorduğu duyuluyordu. Hakimlerin bu sorulara verecek cevabı olmuyordu, özellikle de bir erkek tamamen kendisine bel bağlayan, başka bir geliri ya da gidecek yeri olmayan bir kadını boşama hakkını kullanmakta ısrar ettiğinde."[169]

6.1. Anayasaya Göre Kadın Hakları

1980 yılında hazırlanan yeni anayasaya göre kadın hakları belirlenmiş bunun yanında kadının toplum içindeki olması gereken konumuna ilişkin açıklamalar da yapılmıştır. Örneğin, aile kurumu yüceltilmiş ve ailenin kurulumu ve devamında kadının üstündeki görevin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Kadının aile içinde tüketim düşkünü bir nesne olmaktan ziyade, İslami öğretilere bağlı insanlar yetiştirerek analık görevini üstlenmesi

[169] Mir- Hosseni, s.108-109.

gerektiği ve eşine destek olması gerektiği açıklanmıştır. Böylece kadının İslami olarak daha fazla değer göreceği düşünülmüştür.[170]

Anayasanın yirminci maddesinde, *"Milletin her ferdi, kadın veya erkek olsun, Kanun'un koruması açısından eşit durumdadırlar ve bütün insani, siyasi, içtimai ve kültürel haklardan İslami ölçülere uyularak yararlanırlar."*[171] Yazmaktadır. Böylece kadın ve erkeğin İslami ölçülerde aynı haklardan yararlanabileceği kanunla güvence altına alınmıştır. Fakat burada önemli olan İslami ölçüleri kimin belirleyeceğidir. İslami ölçüleri Kur'an mı belirleyecektir, yoksa din adamları mı? Yirmi birinci maddede ise kadın haklarının sağlanması için devletin gerçekleştirmek zorunda olduğu açıklanan maddelerin ilkinde *"Kadının kişiliğinin olgunlaşması ve maddi ve manevi haklarının canlandırılması için elverişli ortamın hazırlanması"*[172] yazmaktadır. Bu madde, devletin kadının kişiliğinin tam oluşmadığını desteklediğini gösteren bir maddedir. Bu maddenin, neden anayasaya koyulduğunun, anayasaya koyulmasındaki altyapısının neler olduğu da anayasa da belirtilmemiştir. Nitekim, kadınların kişiliğinin olgunlaşması için, onlara ortam hazırlayacağını anayasada belirten devlet, onları 13 yaşında birer çocukken evlendirmekten de çekinmemiştir.

Kadınlar, İslami nedenlerden dolayı hiçbir zaman Fakih (Rehber) olamamaktadırlar. Aynı şekilde devrim sırasında özellikle Kerbela'daki duruşu ve siyasi olaylarda karar veren Zeynep kadınlara örnek olarak gösterilirken, yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınlar Cumhurbaşkanı da olamamaktadırlar. Bunun nedeni olarak da İslamiyet'te kadınların hiçbir zaman siyasi olarak karar verme yetkisinin sahibi olamayacağı öne sürülmektedir.

Eğitim alanında karma eğitiminin kaldırılmasından sonra ise kadınlara Üniversitelerde 100'den fazla çalışma alanı, üniversite haricinde ise toplam 431 alan yasaklanmıştır. Bu uygulamanın sebebi olarak ise, İslam'a göre, bu bölümlerin, kursların vb. sadece

---

[170] Hatemi, s. 16-17.
[171] Hatemi, s. 32 (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 20. Madde.)
[172] Hatemi, s. 32 (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası. 21. Madde.)

erkeklere uygun olduğu açıklanmıştır.[173] Bazı sanat ve sosyal bilim dalları içerisindeki bölümlerde feminizm ile ilgili olabileceği için kapatılmıştır. [174]

İslam yasaları ceza alanında da kendini göstermiş ve kırbaç ve recm (taşlama) cezaları kabul edilmiştir. Fakat bu cezalar da kadın ve erkek arasında eşit olmayan bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin, recm cezası alan bir kadın boynuna kadar toprağa gömülürken, erkek ise beline kadar toprağa gömülmektedir. İran yasalarına göre idam sırasında idamdan kaçmayı başarabilen kişi, serbest bırakılmaktadır. Dolayısıyla recm cezası alan bir erkek, beline kadar gömüldüğü için kaçmayı başarabilmektedir. Fakat, boynuna kadar toprağa gömülü olan bir kadın için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. [175] Kan parası adı verilen bir uygulamada da, bir kadının yaşamının maddi değeri, bir erkeğin hayatının maddi değerinin yarısı kadar etmektedir. Örneğin bir kişi, bir kadın ve bir erkeği öldürse, erkeğin hayatı için kadına ödediği tazminat parasının iki katını ödemek zorundadır. Aynı zamanda mahkemelerde tanıklık edecek bir kadının şahitliği, bir erkeğin yarısına denk tutulmuştur. Böylece iki kadınının şahitliği, bir erkeğin şahitliği ile eşittir. [176] Ayrıca İran'da, *"tecavüze uğrayan kadınların korunması için yasal bir önlem yoktur. Tecavüz mağduru kadını namus adına öldüren babası, kocası ya da erkek kardeşi cezalandırılıp hapise atılmamaktadır."*[177] Böylece kadınların ailenin namusu olarak görülmesi düşüncesi, devlet tarafından da onaylanmaktadır.

1979 İslam devrimi öncesinde kadın ve erkekler birlikte müzik yapabilirlerken, devrim sonrasında, kadınların müzik yapmaları, şarkı söylenmeleri yasaklanmıştır. Hatta, *"kadınların çocuklarına söyledikleri ninnilerde bile bazı kısıtlamalar ve kıstaslar ortaya çıkmıştır."*[178] Kadınlara koyulan diğer bir ilginç yasak ise kadınların stadyumda futbol maçı izlemelerinin yasak olmasıdır. Bu yasağın koyulma sebebi ise, İslam'a göre Müslüman bir kadının, yabancı bir erkeğin vücudunu görmemesi gerekliliğidir.

---

[173] Somayyeh Radmard, **İran'ın Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okullarındaki Sayısal Gelişmeler**, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi, Cilt:2. Sayı:1, 2014, ss. 9-22, s. 19.
[174] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012. http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)
[175] Zulal Kalkandelen, **İran'da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın**, 02.03.2009. https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[176] Ebadi, s. 62.
[177] Kalkandelen, https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[178] Songül Çakmak, **İran Müzik Kültüründe Kadın Müzisyenlerin Sosyolojik Durumlarına Genel Bir Bakış**, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, Cilt:11, Sayı:21, 2018, 115-131. S. 125.

Devrim sonrasında İranlı kadınların ellerinden birçok haklar alınmıştır. Özellikle, kadınların bedeni üzerinde söz sahibi olmaya çalışan iktidar üzerinde, başörtüsünün kalkması için ısrar eden kadınların çabaları sonuç vermemiştir. Mecburi olarak başörtüsü kullanılması sadece Rıza Şah'tan itibaren başörtülü olarak dışarı çıkamayan, kamusal ve özel alanlarda zorluk çeken kadınlar için olumlu bir hareket olmuştur. Başörtülü kadınlar, bu yasakla beraber toplumun her alanına İslami ölçüler izin verdiği sürece girebilmişlerdir.

6.2. İran- Irak Savaşı (1980-1988)

Kadınların başörtüsü mücadelesi, 1980 yılında çıkan ve sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı nedeniyle, arka plana atılmıştır. Ayetullah Humeyni'nin iktidarda geçirdiği on yılın dokuz yılı İran- Irak savaşı içerisinde geçmiştir. İran- Irak savaşında devrimden sonra kurulmuş olan, Besic adı verilen çoğu on beş, on altı yaşlarındaki gençlerden oluşan düzensiz ordu birlikleri , çok kısa bir eğitimden sonra, savaşa gönderilmişlerdir. Bu gençler, "insan dalgaları" olarak adlandırılan savaş stratejisi gereği ön saflarda yer alarak, çoğunlukla mayınlı alanlarda çıkan patlamalar sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir. [179] Böylelikle ön saflarda mayınlarda hayatlarını kaybeden çocuklar, arkadan gelen askerlerin savaşması için temiz bir alan yaratmıştır.

Savaş sırasında, tıpkı devrimde olduğu gibi insanların milliyetçi duyguları olabildiğince İslam ile ilişkilendirilmiştir. Daha önce Şah ile olan mücadelesinde kullandığı özellikle Şii İslam simgelerini, Irak ile olan savaşta da kullanmıştır. Özellikle şehitlik makamı yüceltilerek, insanların savaşa katılması sağlanmıştır. Böylece insanlar, savaşa katılmayı milliyetçi duyguların beraberinde, dini olarak manevi bir görev olarak kabul etmişlerdir. Daha önce Şah'ı Yezid'e benzeterek, insanlara dini propaganda yapan Humeyni, devrimden sonra ise bu propagandaları ülkesi adına insanların savaşması için kullanmıştır.

Savaşta iki taraftan da çok büyük kayıplar verilmiştir. Toplamda bir milyondan fazla İranlı ve Iraklı insan bu savaşta yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Yüz binden fazla insan ise savaş esiri olmuştur. Savaş sonrasında, yaklaşık olarak 2,5 milyon insan da

[179] Onat, s. 237

mülteci olmuştur. [180] Hayatını kaybeden, yaralanan, göç eden vb. insanların dışında kazananı ya da kaybedeni olamayan bu savaş, devrimden çok kısa bir süre sonra savaşa giren İran halkı için birçok olumsuz sonuç yaratmıştır. İnsanlar savaştan sonra geriye dönüp baktıklarında, kocalarını, oğullarını ve babalarını kaybetmelerine rağmen, kazandıkları pek bir şey olmadığını fark etmişlerdir. Fakat devrim sırasında başta Irak ile savaş kararı alan Humeyni olmak üzere, din adamları tarafından şehit olmak oldukça kutsal sayılmıştır.

Savaşlarda her zaman en büyük acıyı, en büyük kayıpları eken kimseler kadınlar olmuşlardır. İran – Irak savaşında da durum değişmemiş, kadınlar çocuklarını, eşlerini kaybetmişlerdir. Devlet, savaş yıllarında tıpkı devrimde yaptığı gibi kadınlara, Fatıma'nın, Zeynep'in çektiği acılardan bahsederek tıpkı onlar gibi kutsal kişiler olduğu izlenimini yaratmıştır. Böylelikle kadınlar, İran- Irak savaşında kendilerini peygamber soyundaki kadınlar gibi ulvi bir ama için oğullarını feda eden kimseler gibi görmüşlerdir. Unutulmamalıdır ki, İran'da derin bir yas kültürü vardır. Ölen insanların ardından kırk gün yas tutulmaktadır. Kerbelâ olayı ise, Şii İslam için çok önemli olmakla birlikte her yıl, insanlar bu olayı anmak için gösteriler düzenlerler ve Hüseyin'in, Zeynep'in çektiği acıları anarak onlarla manevi olarak bağlantı kurmuşlardır. Bu yüzden savaş sırasında devletin hem kadınlara hem de askerlere dini unsurlarla propaganda yapması, çok etkili olmuştur. Dolayısıyla İran-Irak savaşı sırasında, devlet tarafından kadın sorunları ikinci plana atılmıştır. Bu dönemde kadınlar da milliyetçi düşüncelerle hareket ederek, savaş sırasında kendileriyle alakalı sorunları meclise pek fazla yansıtamamışlardır.

6.3. Hicap

Toplumun her alanında kadınların hicap takmaları ve İslami kurallara uygun olarak giyinmeleri, devletin kadınların geleneksel toplum yapılarındaki gibi denetlenebilir olduğunu kabul ettiğinin göstergesidir. Kadınların zorunlu olarak başörtüsü takması ve İslami kurallara göre giyinip giyinmediğinin denetlenebilir olması, toplum içinde kadının statüsünü düşürmeye yönelik bir girişimdir. Çünkü, sokaklarda, işyerlerinde, okullarda vb. her türlü alanda, devletin kadınları denetlemesi için görevlendirdiği insanların yanı

[180] Ebadi, s. 106.

sıra bu durum, toplum içindeki herkesin kadınların kılık kıyafetine karışabileceği anlamına gelmektedir.

Devrimden sonra genel olarak baktığımızda kadınlar için, eğitim seçiminden çalışabileceği iş alanlarına kadar bir dizi yasaklar getirilmiş, hatta ev içinde nasıl davranması gerektiğine dair bir sürü fikir ortaya çıkmıştır. Fakat bu yasakların hiçbiri, erkeklere uygulanmamakla beraber, toplumda ortaya çıkabilecek ve günah kavramıyla ilişkilendirilebilecek her durumun önüne kadınlar engellenerek geçilmeye çalışılmıştır. Bunun sebebi de İslam inancında, kadının günah kavramıyla ilişkili olarak ele alınmasıdır.

Kadının günah kavramıyla ilintili olması, kadın bedeninin İslam kültüründe ifade ettiği anlamla ilgilidir. İslam inancında, kadın bedeni cinselliği ifade eden bir durumdur. Fakat bir kadın için kendi bedeni, cinselliğin ötesinde kendi benliğini oluşturan bir kavramdır.

“Dolayısıyla bedenin algılanışı iki yönlü olmaktadır: bunlardan ilki, bedenin kendi fiziksel ve duyusal gerçekliğidir. İkincisi ise, bunun sonucu olarak, bedenin faaliyetlerinin fıkıh tarafından çerçevelenmesi ve dolayımlanmasıdır. Bedenin kendini özgür olarak ifade etmesinin kısıtlanması onun bu denli dünyevi olarak algılanılmasından dolayıdır.”[181]

İran’da kadınların başörtüsü takmaları ve İslami kurallara uygun olarak giyinmelerinin zorunluğu toplumda yeni bir kadın algısı oluşturmaktır. Oluşturulmak istenen bu kadın tipi, erkeklerin cazibe merkezi olarak görmedikleri, ablası ya da annesine benzettikleri kadınlar olmalıdırlar. Böylece, kadınlar toplum için tehlikeli bir varlık olmaktan çıkarlar ve rahatça kamusal alanda yer alabilirler. İlyasoğlu kadının örtülü şekilde toplumda yer almasını şöyle açıklamıştır:

“Tesettür içindeki kadınlar, “nötrleştirilmiş”, öznel anlamda kamusal alandaki erkekliğin “erişemediği”, güvenli kesişim alanında bir dolayım gerçekleştirme yönelişindedirler. Bu güvenli alan içinde kadınlar ücretli çalışma hayatına girerler,

[181] İlyasoğlu, s. 80-81

siyasete, siyasal kampanyalara katılırlar, kendi tesettür stillerini ve modalarını yaratırlar."[182]

Kadınlar için kamusal alandaki bir nevi cinsiyetsizleştirilmeyi simgeleyen kıyafetler, kendisinin ve dışarıdaki herkesin de toplumsal cinsiyet içerisinde de cinsiyetsiz bir şekilde görünmesini sağlar. Bu durum, özel alandan kamusal alana geçmiş kadının, özel hayatı ile kamusal alanı da birbirine geçirir. Aslında kadının kamusal alan ve özel alan arasındaki yaşamının sınırlara ve tabulara bağlı olmasını, dinin önemi ve geleneksel düşünce yapısı ile ifade etmek daha doğru olacaktır. Geleneksel, daha doğrusu ataerkil düşünce yapısıyla yüzyıllardır yaşayan toplumun, kadının kamusal alana girmesini anormal ya da belli sınırlar içerisinde normal bir durum olarak görmesi, yalnızca İslam ya da Şiilikle açıklanabilecek bir durum değildir. Fakat İran'da kadınların İslami dönüşüm süreci, sadece devlet içinde değil aile içindeki roller, vb. herhangi güç ilişkilerinde ve modern kesimdeki insanlar da buna dahil olmak üzere yaşam şekillerinde değişiklik yaratmıştır. Böylece, kadının tek tip altında ve siyah renk ağırlıklı olarak giyinmesinin istenmesi, İran kültüründe kadının kimliğinin kaybedilmesi anlamına gelmektedir.

Kadınlar ise, bu duruma sessiz kalmasalar bile, evlerinden dışarıya çıkabilmek ve eğitim, siyasal yaşam vb. alanlarda yer alabilmek için mecburi olarak giyim kurallarına uymak zorundadırlar. İranlı kadınların söylediği; *"Biz İran' lı kadınlar, en çok soğuk havaları severiz, çünkü o zaman örtümüz bize yük olmaz."*[183] cümlesi, kadınların başörtülerini mecburi olarak taktıklarını ve psikolojik bir ağırlık olarak gördüklerini yeterince açıklamaktadır.

Ali Şeriati'nin kadınlar hakkındaki fikirleri hem İslam Devrimi sırasında hem de daha sonraları her fırsatta oldukça kullanılmıştır. Özellikle, kadınların örnek almaları gereken insan olarak belirttiği Fatıma figürü, devrim zamanında din adamları tarafından kadınlara sık sık söylenmiştir. Şeriati, Fatıma'yı örnek kadın olarak gösterirken, kadınlar hakkında başka fikirlerini de açıklamıştır, fakat bu fikirleri din adamları tarafından pek fazla önemsenmemiştir. Örneğin Ali Şeriati çarşafı yorumlarken, iki türlü anlamı olduğunu ve

[182] İlyasoğlu, s. 121-122.
[183] Oğuz ve Çakır, s. 110.

bunları birbirinden ayırmak gerektiğini söylemiştir. Hicabın mecburi olarak giyilmesiyle ilgili: *"Eğer sakalı dini bir sembol olarak görecek olursak, o zaman tüm Amerikan hippileri bir numaralı muttakiler olurlardı.!"*[184] demiştir. Böylece çarşafın kendi içinde taşıdığı anlam ile mecburi olarak takılan hicabın arasında fark olduğunu bizlere göstermiştir: *"Biz çarşafın her zaman ve baştan beri itikadı bir giyim tarzı olduğunu sanıyoruz. Oysa sadece İslam'a yeni yönelen ve örtünmeyi seçen yeni neslin giydiği çarşaf İslami olma özelliği taşır, geleneksel olarak ve tercih dışı örtülen çarşaf değil."*[185] Diyen Şeriati, kadınların kendi istekleri ile taktıkları başörtülerinin İslami bir unsur olduğunu, diğer sebeplerden dolayı takılan başörtülerinin ise, bir anlam ifade etmediğini söylemiştir. Hatta kendi isteği ile başörtüsü takan kızların, başörtüsüz olanlara karşı güzellik kompleksine girmediklerini belirtmiştir. Bunun sebebi olarak da başörtülü kızların, başörtülerine güzellik dışında daha önemli buldukları, inanç gibi anlamlar yüklediğini söylemiştir.[186]

Kadınların başörtüsü takması genel bir kural olsa da şehirlere göre bu kural daraltılıp, genişletilebilmektedir. Örneğin, *"Özellikle Kum ve Meşhed gibi din adamlarının yoğun olarak bulunduğu ve eğitim aldığı şehirlerde kelimenin tam manasıyla "kadının adı yok". Giyim kuralları orada en ağır biçimde uygulanıyor ve çarşaflı bir kadın ayak ucundaki çarşafın hafiften yukarı çıkması esnasında bile uyarılıyor.*[187] Dolayısıyla kadınların giyim kuşamları, İran'da yaşadıkları şehirlerin dini özelliklerine, toplumsal yapılarına vb. farklılık gösterebilmektedir.

6.4. Muta Nikahı

Muta nikahı; *"Bir erkek ile evli olmayan (bekar, boşanmış veya dul) bir kadının, çoğu zaman kendi aralarında ve sözlü olarak, bir saatten doksan dokuz yıla değişebilen belirli bir süre için birbirleriyle evlenme kararı verdikleri bir sözleşme biçimidir."*[188] Şii Müslüman olan İran'da erkekler dört tane kadınla evlenebilmelerinin yanı sıra, birçok kadınla da muta nikahı kıyabilir. Muta nikahı kıyacak olan kadının evli olmaması

---

[184] Şeriati, s. 274.
[185] Şeriati, s. 279.
[186] Şeriati, s. 276.
[187] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012.
http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)
[188]Shahla Haeri, İran'da Geçici Evlilik ve Devlet: Kadın Cinselliği Üzerine İslami Bir Söylem, **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**, Pınar İlkkaracan (drl.), Ebru Salman (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 6. Baskı, 2018, s. 161.

gerekirken, erkeğin evli olması bu durumu etkilemez. Muta nikahından doğan çocuklar meşru olarak kabul edilir. Yine de muta nikahından doğan çocukların aile içindeki durumu, tamamen babanın davranışına bağlıdır. Muta nikahı yapan kadınlar genellikle boşanmış kadınlar olmaktadır. Çünkü İran toplumunda kadınların ilk evliliklerinde bakire olmaları gerekmektedir. Hatta İran toplumunda *"Kadın bekareti konusu o kadar önemliydi ki(hala öyle), bir erkek arkadaşlarıyla yakınlaşma riskini alan kadınların, evlenme şansları önemli ölçüde azalıyordu- özellikle aynı erkekle evlenmeleri neredeyse imkânsız hale geliyordu."*[189] Fakat erkeklerde böyle bir durum söz konusu değildir. İran toplumun hiçbir kesiminde erkeklerin cinsellikleri sorgulanmamaktadır. İslami kültürde boşanmak hoş karşılanmadığı için, kadınlar boşandıktan sonra geçici evliliği hayatlarını idame ettirmek amacıyla bir kurtuluş olarak görmektedirler. Fakat bu durum da onların toplumda fahişe olarak görülmesine neden olmaktadır.

İlK evliliklerini muta nikahı ile yapmak isteyen kızların, babasından onay alması gerekmektedir. Doğan çocuklar yasal olarak, kalıcı evliliklerdeki çocuklarla aynı haklara sahip olsa da kadınların bu evliliklerde yasal nikah kıyan kadınlarla aynı haklara sahip değildir. İran'ın İçişleri Bakanı (Aynı zamanda molladır.) Mustafa Purmuhammedi'nin *"Fuhşa alternatif olarak geçici evliliği teşvik etmeliyiz."* Sözüne ise birçok kadın karşı çıkmaktadır. Din adamları bekar erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını giderdiği için, kadınların ise fahişelik yapmaması için gerekli bir uygulama olduğunu söylemektedir. Oysa bu evlilikleri bekar erkeklerden daha çok evli erkekler tercih etmektedir. [190]

Ali Şeriati, kadınların özgür ve bilinçli olarak yetişmeleri gerektiğini savunduğu halde muta nikahını onaylamıştır. Geçici evlilikten bahsederken, *"Mut'a bugünkü şekliyle ve aydınların hakkında eleştirilerde bulunduğu haliyle çok çirkin ve nefret uyandırıcıdır. Ama bana göre geçici evlilik, psikolojik, sosyolojik ve bilimsel tahlili yapıldığında günümüz genç neslinin cinsel buhranı için en büyük, belki de tek çıkar yoldur ve vazedilmiş en ileri uygulamadır."*[191] demiştir. İran toplumunda kadının her alanda aşağılanmaya maruz kaldığını bilen Şeriati, şaşırtıcı bir şekilde, kadının cinsel bir obje olarak görüldüğü İran'da muta nikahını olumlu bir olay olarak değerlendirmiştir. Bunun

---

[189] Haeri, s. 158.

[190] Zulal Kalkandelen, **İran'da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın**, 02.03.2009. https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

[191] Şeriati, s. 262.

yanında İran'ın dördüncü Cumhurbaşkanı olan Haşimi Rafsancani'nin de kadın hakları konusunda olumlu yaklaşımlarda bulunmasına rağmen muta nikahını teşvik ettiği bilinmektedir.

6.5. Humeyni Sonrasında Kadınlar

Savaşın bitiminden sonra Humeyni, hayatını kaybetmiştir. Humeyni'den sonra ise, daha önce Cumhurbaşkanlığı görevi yapan Ali Hamaney, yeni Velayet-i Fakih olmuştur. 1989 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Ekber Haşimi Rafsancani yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Rafsancani döneminde devlet, kadınlar konusunda biraz daha ılımlı davranışlar sergilenmiştir. Bu dönemde eğitim alan kadınların sayısında olumlu anlamda değişiklikler yaşanmıştır. Kadınların iş hayatına girmesinin önündeki engeller ve kılık- kıyafet kontrolleri azaltılsa da yine de bu yönde çok fazla gelişme kaydedilememiştir. [192] Örneğin, "*1993'te İran'da 113000 kadın kıyafet kanununa uymadıkları için tutuklanmıştır.*"[193]

Rafsancani döneminde, kadının konumunun iyileştirilmesi için birtakım yenilikler yapılmaya çalışılmış, fakat bu yenilikler, devrimden sonra topluma iyice yerleşmiş olan ataerkil düşünce sistemi ile pek fazla uyuşmamıştır. Örneğin, "*1991'de Cumhurbaşkanı Rafsancani, Şehla Habibi'yi kadın işleri danışmanı olarak atadı. İlk kez bir kadın bu kadar üst düzey bir resmi göreve getirilmiş oldu.*"[194] 1993 yılında ise, "*hükümet kadınların yargı kurumlarında üst düzey makamlara getirilebilmesini sağlayan bir kanun tasarısını onayladı. Kasım ayında ise Kadınların üniversitelerde bütün dallarda eğitim görmesi serbest bırakıldı.*" [195] Spor alanında faaliyet göstermek isteyen kadınlar da devrimden sonra Rafsancani döneminde yavaş yavaş gelişme gösterebilmişlerdir. Örneğin; *"Kadın milli takımı, ancak 1995'te, İran Milli Olimpiyat Komitesi 2. Başkanı, Faize Haşimi' nin çabalarıyla kurulabilmiş. O yıl İranlı kadın kayakçılar Asya Oyunları'nda beşinci olmuşlardır."*[196]

---

[192] Kahraman, s.. 86.
[193] Ali Cem Göz, **İslami Feminizm: Feminizmle Uzlaşma mı Feminizme Meydan Okuma mı?**, Toplum ve Demokrasi, Cilt 2, Sayı 4, Eylül- Aralık, 2008, ss. 201-210, s. 208.
[194] Oğuz ve Çakır, s. 296.
[195] Oğuz ve Çakır, s. 297.
[196] Oğuz ve Çakır, s. 130.

Rafsancani döneminde her ne kadar kadınlar nezdinde iyi gelişmeler kaydedilmeye çalışılsa da bu gelişmeler uzun vadede çok fayda sağlamamıştır. Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığı'nın son iki yılında da meydana çıkan Ensari Hizbullah grubu, İslam'a uygun olmayan birçok şey hakkında eylem yapıyordu. Bu grup 1996 yılında, İslam'a uygun olmadığını düşünerek Tahran Civarındaki bir parka girerek, orada bulunan insanlara saldırıda bulunup, şiddet uygulamıştır. Aynı yıl bir filmin, İslam'a aykırı olması gerekçesi ile filmin yayınlandığı bir sinemayı basarak, insanlara saldırıda bulunmuşlardır. Bu saldırılardan sonra ise, kadınların bisiklete binmesi devlet tarafından yasaklanmıştır. [197]

Devrimle beraber İran'da ücretsiz eğitime geçilmiş, fakat kadınlar için eğitim olanakları sınırlandırılmıştır. Eşitlikçi bir eğitim sistemi uygulanmamıştır. İranlı kadınların eğitimlerinin önündeki en büyük engel, cinsiyet ayrımı yapan devletin kendisidir. Çünkü devrim, kadınların toplumsal olarak en büyük görevinin annelik olduğunu her fırsatta belirtmiş ve eğitim almak isteyen kadınları ise üniversitelerde bir şekilde sınırlandırmıştır.

Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığı görev süresinin bitmesinden sonra yapılan seçimleri Muhammed Hatemi kazanmıştır. Seçimi kazanmasının temelinde, gençlere ve kadınlara verdiği vaatler büyük rol oynamıştır. Çünkü, *"Hatemi, gençlere iş ve daha fazla özgürlük vaatlerinde bulunuyor; kadın seçmenlere, "İran'daki erkek egemenliğinden" kurtulmak gerektiği türünden mesajlar veriyordu."*[198] Bu yüzden seçimlerde Hatemi en büyük desteği kadınlardan almıştır. Hatta, *"1996 Meclis ve 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine, kadın seçmenlerin belirleyici rolleri nedeniyle' kadınlar seçimi' bile denilmiştir."*[199]

Hatemi Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, kadınlara verdiği sözleri unutmamıştır. Cumhurbaşkanlığı görevinin verdiği yetki çerçevesinde, kadınlara destek olmaya çalışmıştır. Eğitim ve sanat gibi alanların, çeşitli kadın kuruluşlarının, feminist yapılanmaların vb. geliştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Hatemi döneminde, kadınların

---

[197]Oğuz ve Çakır, s. 299- 300.
[198] Yüksel Taşkın, **Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 39, Ekim 2008, s. 21-53. S. 30.
[199] Taşkın, s. 34.

konumu ve faaliyetleri diğer dönemlere göre biraz daha artmıştır.[200] Örneğin 1997 yılında, *"4 kadın hukukçu, Rey Aile Mahkemesi'nde yargıç olarak atandı. Böylece İran İslam Cumhuriyetinde ilk kez kadınlar yargıç oldu."*[201] Aynı zamanda kadınlar bir çok alanda kendilerine bu dönemde yer bulmuşlardır. 2000 yılında *"Tebriz Belediye Meclisi üyesi Nazila Safi, Tebriz Valisi'nin idari ve mali işler yardımcılığına atandı ve İran'da ilk kez bir kadın, vali yardımcılığına atanmış oldu."*[202] Kadınların yargıç olabilmesi ve devletin önemli alanlarında görev alabilmesi kadınların karar verme yetisinin olmadığı ya da az olduğu düşüncesini toplumda değişmeye başlamıştır. Böylece devrimin ilk yıllarında kadınlara konulan katı kurallar, yavaş yavaş kırılmaya başlamıştır.

Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı yaptığı yıllarda, kadınların kendilerine konulan yasakları protesto ettiklerine rastlamak mümkündür. Bu eylemlerde, Hatemi'nin özgürlükçü tutumunun da etkisi vardır. Örneğin, kadınların televizyonda ve stadyumda izlemesi yasak olmasına rağmen 1977 yılında bu yasak kadınlar tarafından çiğnenmiştir. *"Avustralya'da Dünya Kupası vizesini alan İran milli takımı kutlamalar için 29 Kasım 1997'de helikopterle Azadi (Özgürlük) Stadı'na indirilmişti. Bu sırada yaklaşık 10 bin kadın taraftar kapıları patlatıp bu milli coşkuya katıldı."*[203] Kadınların futbol maçı izleyememesinin temel sebebi, erkeklerin vücudunu görmemeleri gereği olarak gösterilmiştir. Fakat uluslararası düzeyde milli bir maçta, kadınlar ülkelerine destek vermek için, bu yasağı hiç korkmadan çiğnemişlerdir. Kadınların Hatemi dönemine denk gelen 2000 yılında yaptıkları diğer bir protestonun sebebini ise, çektikleri su sıkıntısı oluşturmuştur. *"Tahran'ın güneyindeki 20 bin nüfuslu Şetare banliyösünde 3 binden fazla kadın su sıkıntısını protesto için yolları trafiğe kapadı."*[204]

2001 yılında yeniden yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, kadınların desteğiyle Muhammed Hatemi, ikinci kez Cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat unutmaması gereken şudur ki, 2001 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı adayı için adaylığını koyan pek çok kadında vardır. Yaklaşık 800 adayın 44'ü kadındır. Bu adaylardan biri de Farhad

---

[200] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012. http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)
[201] Oğuz ve Çakır, s. 302.
[202] Oğuz ve Çakır, s. 308.
[203] Oğuz ve Çakır, s. 123.
[204] Oğuz ve Çakır, s. 311.

Hosravi'dir. Hosravi, *"Eğer kadınlar cumhurbaşkanı seçilebiliyorsa, seçilebilmeli de."* [205] demiştir. İran'da kadınların Cumhurbaşkanı olmaması için yazılı bir kural bulunmasa da kadınların yönetim ve karar verme konusunda yeterli olmadıkları görüşü yaygın olduğu için kadınların başvuruları türlü sebepler öne sürülerek kabul edilmemiştir. Böylelikle Muhammed Hatemi ikinci kez Cumhurbaşkanı olmuştur.

Hatemi, devrimden sonra yasaklanmış olan birçok dergi ve gazetenin, yayınlanmasına izin vermiştir. Bu dönemde, kadınların çalışma saatleriyle ilgili yeni gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevine geldiği ilk yılda Hatemi, kendisine kadın konularında yardımcı olabilmesi için, danışman olarak Zahra Shoja'yı atamıştır. Böylece, kadının konumunun toplum içerisinde yükseltilmesi için, ilk olarak kendisi birtakım adımlar atmıştır. Çocuk davaları gibi konularda kadınların devrimden sonra kaybettiği haklar geri verilmese de bu davalar için kadın danışmanlar atanmıştır. Hatemi döneminde, üniversiteye başvuran öğrencilerin %57'sinin kadın olduğu bildirilmiştir. [206] Devrimden sonra yasaklanan 8 Mart kadınlar günü kutlamalarına bu dönemde yeniden başlanmıştır.

İran'da kadın ve çocuk hakları konusunda tanınan bir isim olan Şirin Ebadi, 2003 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. Şirin Ebadi' nin bu ödülü kazanması özellikle kadınlar için oldukça sevindirici bir haber olmuştur. Dabashi' ye göre Ebadi; *"Ebadi yıllardır eşitsizlikler karşısında ellerinden alınamaz hakları uğruna nesiller boyu mücadele veren İranlıları temsil ediyordu."*[207] Bu yüzden kadınlar, yapılan cinsiyet eşitsizliği karşısında kendilerine umut ışığı olan Ebadi' nin Nobel Barış Ödülü'nü kazanmasını sevinç içerisinde karşılamışlardır.

Hatemi döneminde yapılan bu iyileştirici yaptırımlar, kadınlar nezdinde iyi anlamda gelişmeler sağlamış olsa da yasalar karşısında çözümlenemeyen bazı durumlar vardır. Örneğin 1997 yılında, Afsaneneh Mourizi adında bir kadın, kendisine tecavüz etmeye çalışan kocasının arkadaşını öldürmüştür. Bunun sonucunda hem Afsaneh hem de kocası tutuklanmışlardır. Polisler Afsaneh'i, kendisine tecavüz etmeye çalıştığı için öldürdüğü değil, yasa dışı bir ilişki sonucunda öldürdüğü yönünde zorla ifade vermeye

---

[205] **Kadının Fendi Konsey'i Yenecek**, 16.05.2001 http://www.radikal.com.tr/yorum/kadinin-fendi-konseyi-yenecek-597810/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[206] Elham Gheytanchi, **Chronology of Events Regarding Women in Iran since the Revolution of 1979 — February 1979 - May 2000 —** , 2000, http://www.iranchamber.com/society/articles/chronology_events_women_iran.php. (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
[207] Dabashi, s. 223-224.

çalışmışlardır. 3 yıl boyunca kocası ve Afsaneh yargılanmadan hapiste kalmışlardır. Kocası açlık grevine başlamış ve birkaç ay sonra da serbest bırakılmıştır. Fakat Afsaneh, hapiste kalmaya devam etmiştir. 2003 yılında ise, Afsaneh' a idam cezası verilmiştir. İdam emri halkın büyük tepkisinden dolayı kaldırılsa da , bu olay uluslararası bir boyuta dönüşmüştür. Afsaneh, öldürdüğü kişinin kan parası olarak, 50.000 tümen karşılığında, 2760 gün hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. [208] Normal şartlar altında İran'da, bir erkek karısını zina yaparken yakaladığında, abisinin, babasının ya da kocasının o kadını öldürme hakkı vardır. Daha doğrusu zina yaptığı gerekçesi ile bir kadını öldürmenin herhangi bir cezası yoktur. Fakat Afsaneh, kendisine tecavüz etmeye çalışan bir adamı, kendi yaşamını savunarak öldürdüğü için, eğer ki halkın tepkisi olmasaydı öldürülecekti. Tam tersi bir durumda ise, Afsaneh adamı öldürmeseydi ve tecavüze uğrasaydı, zina yapmak suçundan yine hayatı son bulacaktı. Afsaneh örneği, kadınların toplumda statüleri ve konumları ne kadar yükselirse yükselsin yine de İslami toplum kurallarına göre ikincil konumdaki bir insan olarak görüldükleri gerçeğini değiştirmemektedir.

Hatemi, iki dönem Cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra, 2005 seçimlerinde yerine Mahmud Ahmedinejad yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu dönemde, Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı zamanında kadınlara tanınan hakların birçoğu geri alınmış, Hatemi'nin yayınlanmasına izin verdiği dergi ve gazeteler yayından kaldırılmıştır. Feminist bir yayın organı olan Zanan dergisinin kapatılması buna örnektir.

Kadınlar, Ahmedinejad döneminde, üniversitedeki öğrencilerin yarısından fazlasını oluşturmaktaydı. Fakat kız öğrencilerinin sayısındaki artış, din adamlarını rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık öyle bir raddeye varmıştır ki, *"Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'a bir rapor sunan Parlamento Araştırma Merkezi, bu durum engellenmezse, sosyal dengeyi ve kadın ile erkek arasındaki ekonomik durumu bozucu bir hal alacağını belirterek hükümetin uyarılmasını önerdi."*[209] Ahmedinejad kadınlar konusunda hem Rafsancani'ye hem de Hatemi' ye göre daha tutucu tavırlar sergilemiştir. Cumhurbaşkanlığı döneminde,

---

[208] Deljou Abadi, **Iran: Too little, too late- Afsaneh Norouzi's death sentence and pardon**, 13.05.2005. https://www.amnesty.org/download/Documents/88000/mde130232005en.pdf (Erişim Tarihi: 26.04.2019)
[209] Zulal Kalkandelen, **İran'da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın**, 02.03.2009. https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

kadınlar için olumlu anlamda yaptığı pek yenilik toktur. Aksine, daha önceden kadının konumunun iyileştirilmesi için yapılan yenilikleri de kaldırmıştır. *"Ahmedinejad nüfusun artmasıyla takıntılı olduğu için, ona göre kadının asli görevi mümkün olduğunca çok çocuk doğurarak eşine her daim hizmet etmesidir."*[210]

Kadınların eğitim hayatındaki yerini belirleyebilmek için 2005-2006 yılında yapılan çalışmalara bakıldığında, "*kadınların toplam öğrenci sayısı içindeki oranlarının ön lisans, lisans, yüksek lisans, mesleki doktora (Tıp) ve doktorada sırasıyla %40,8, %62.3, %36.6, %56.8, % 27.1 olduğu görülmektedir. Lisans programlarında en çok kadın öğrenci sayısı Tıp fakültelerindedir.* [211] Bunun sebebi ise, İran'da kadın hastanelerinin açılmasıyla birlikte kadın doktorla ihtiyaç duyulmasındandır. Aynı zamanda tıp fakülteleri, devrimden sonra kadınların girmesi yasaklanan birçok bölümden biri olmadığı için, kadınlar tarafından ideal ve tehlikesiz bir meslek olarak görülmüştür. Yukarıdaki oranlara göre, İran'da üniversite eğitimi alan kadınların sayısının fazla olduğu görülse de yüksek lisans ve doktora eğitimi alan kadınların oranı düşüş göstermektedir. Bunun sebebi ise İran'da kadınların eğitimde fırsat eşitliğinin gerek devlet gerekse toplum tarafından sağlanmıyor oluşundandır.

2006 yılında yayımlanan, Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre, İran toplumsal cinsiyet eşitsizliği sıralamasında 115 ülke içinden 108. Olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin uygulama alanlarına bakıldığında ise, kadın ve erkekler arasında eğitim fırsatları bakımından 80. , sağlık ve hayatta kalma sırlamasında 52., Ekonomiye katılım ve fırsat eşitliği sıralamasında 113. ve siyasi güçlendirme sıralamasında 109. Sırada yer almaktadır."[212]

2009 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Ahmedinejad yeniden Cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Karşısında ise, yeşil hareketi başlatan Mir Hüseyin Musavi vardır. Yeşil Hareket Musavi'nin, Cumhurbaşkanlığı için başlattığı genel hareketin adıdır. Bu hareket toplumda büyük destek görmüştür. *"Yeşil Hareketi'nin*

---

[210] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012. http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)
[211] Somayyeh Radmard, **Kadınlar, Yükseköğretim ve İş Gücü Piyasası: İran Örneği**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt5, Sayı 9, Güz 2013, ss.82-92, s. 87.
[212] **The Global Gender Report 2006**, s. 76. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2006.pdf. (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

toplumsal tabanı, İran'ın kentli orta-üst gelir sınıflarından, özellikle bu sınıfa mensup kadınlar ve öğrencilerden ve de ayrıca modern-muhafazakâr farklı eğilimler taşıyan entelektüel kesimlerden meydana gelmiştir."[213] Bu kesimleri bir araya toplamasındaki sebep, Musavi'nin özgürlük yanlısı bir tutum sergilemesidir. Aynı zamanda, *"… en büyük propaganda silahı olarak güçlü bir kadın profili çizen, öğretim görevlisi ve sanatçı eşi Zehra'yı kullanması ve propaganda posterlerinde eşiyle elele çekilmiş fotoğraflara yer vermesi, kadın ve genç seçmenler üzerinde olumlu izler bırakmıştır."*[214]

Kadının görevinin çocuk doğurmak olduğunu düşünen ve Hatemi döneminde iş hayatında yapılan iyileştirmeleri vb. kaldıran Ahmedinejad, kadınlar tarafından 2009 seçimlerinde pek fazla desteklenmemiştir. Fakat seçimlerde Ahmedinejad' ı desteklemeyen pek çok kadın, bu seçimlerde Besic grupları tarafından saldırıya uğramışlardır. Örneğin, *"… 2009'da bir Besiç tarafından öldürülen Nida Ağa Sultan kurban oldu ve gelecekteki potansiyel reformcu feministlere caydırıcı bir örnek olması amaçlandı."*[215] Bu gibi davranışlar, kadınların Yeşil Harekete daha çok destek vermesine sebep olmuştur. Kadınların ve özgürlükçü düşünen birçok insanın Musavi' yi desteklemesine rağmen, 2009 seçimlerini Ahmedinejad kazanmıştır. Böylece İran'da kadınların sesi, bir şekilde susturulmuştur.

Seçimlerin olduğu yıl olan 2009 yılında, Reyhaneh Jabbari adlı kadın, tıpkı Afsaneh Nourisi gibi kendisine tecavüz etmeye çalışan bir erkeği öldürmüştür. İnsanlar kadının ceza almaması için kampanyalar vb. başlatsalar da Reyhaneh İslam İran Cumhuriyeti tarafından idam edilmiştir. [216]

Ahmedinejad döneminde yapılan cinsiyet eşitsizliği çalışmalarında, 2OO7 yılında ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sıralamasında 128 ülke içinden 118. Sırada olan İran, 2008 yılında 130 ülke içinden 116. Sırada, 2009 yılında 134 ülke içinden 128. Sırada, 2010 yılında, 134 ülke içerisinden 123. Sırada, 2011 yılında, 135 ülke içerisinde 125. Sırada

---

[213] Gürakar, s. 21.
[214] Gürakar, s. 19.
[215] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012. http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)
[216] **İran'da tecavüzcüsünü öldüren Kadın İdam Edildi**, 25.10.2014 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141025_iran_reyhaneh_jabbari (Erişim Tarihi: 29.05. 2019)

,2012 yılında, 135 ülke içerisinden 127. Sırada ve son olarak 2013 yılında ise, 136 ülke arasından 130. Sırada olmuştur. [217]

2013 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, İran İslam Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani olmuştur. Ruhani' nin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinde kadınların verdiği desteğin önemi büyüktür. Göreve başladığı 2013 yılında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaldırılması için, birtakım adımlar atmıştır. Örneğin, *"24 yaşındaki kadın sporcu Shirin Gerami'nin Londra'da yapılacak Dünya Triatlon Şampiyonası'nda yarışması için izin verdi."*[218] Cumhurbaşkanı olmadan önce, kadınları üst düzey mevkilere getirme sözü veren Ruhani, daha önce Hatemi döneminde Çevre Bakanı olarak görev yapmış olan Masume Ebtekar'ı Cumhurbaşkanı Yardımcılığı'na atamıştır. Bunun yanında, Meclis Başkan Yardımcılığı görevini Elham Eminzade'yi, Merziye Efhem'i ise Dışişleri Bakanlığı sözcüsü olarak atamıştır. Efhem, İran İslam Cumhuriyeti'nde Dışişleri Bakanlığı sözcüsü olan ilk kadın siyasetçidir. [219]

Masume Ebtekar, bugün İran'da kadınlar arasında en yüksek düzeyde görev yapan kişidir. Tahran'da yaptığı bir röportajda, İslami kurallarla yönetilen bir ülkede Cumhurbaşkanı Yardımcılığı gibi büyük sorumluluk isteyen bir görevin, kadın olarak zorlayıcı olabileceğini söylemiştir. Bu konuda Ebtekar;

''Devletle ilgili bir göreve başladığımda, herkes benden kadın kimliğimi bırakarak, erkek gibi davranmamı bekliyor. Ama ben, kadınlığımda direnerek rakiplerimi alt etmeyi planlıyorum. Kadın olarak muhalefetle karşılaşacağımı biliyorum. Ancak kadın olmanın, daha doğrusu Allah'ın kadınlara bahşettiği yeteneklerle hepsinin üstesinden geleceğim."[220]

Diyerek, kararlılığını belirtmiştir. İran'da 2013 yılında yapılan yerel seçimlerde ise, 27 yaşında olan Nina Siahkali Moradi adındaki bir kadın, İran'ın Kazvin şehrinin konseyine

---

[217] **The Global Gender Gap Report 2013**, s. 227.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019)
[218] **İran'da Kadın Atlete İzin Verildi**, 14.09.2013
http://www.hurriyet.com.tr/iranda-kadin-atlete-izin-ccccverildi-24708648 (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[219] **İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kadın**, İstanbul - BİA Haber Merkezi,11.09.2013
http://bianet.org/bianet/siyaset/149832-iran-in-yeni-cumhurbaskani-yardimcisi-kadin (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[220] **İran'ın Masume 'si: Önce Kadınım**, 12.09.1997
http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iranin-masumesi-once-kadinim-39264004 (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

milletvekili olarak seçilmiştir. Ancak, İslami kurallara uygun olmadığı gerekçesiyle görevine başlayamamıştır. Sonradan öğrenilen bilgilere göre rakipleri tarafından Moradi' nin seçim posterleri oldukça eleştirilmiştir. *İngiliz gazetesi Times'a konuşan İranlı bir yetkili "Konseyde podyum modeli istemiyoruz" ifadesini kullandı."*[221] Siyasal alanda yeterli donanımlara sahip genç bir kadın, sadece güzel olduğu için, görevini yerine getirememiştir. Güzellik kavramı, İran'da bir kadının toplumda yüksek görevlere gelmesini engelleyen ve toplumsal konumunu düşüren bir standart halini almıştır.

2014'te İran ile İtalya'nın Tahran'da oynayacağı Dünya Voleybol Ligi maçı, kadın taraftarlar ve gazetecilere yasaklanmıştır. Kadınlar Federasyon binasının dışında, bu yasağı protesto ederken, gazetecilerden Fatemeh Jamalpour bu olaylara sessiz kalmamıştır. Akreditasyon kartı almak isteyen Jamalpour'un bu protestosu ise kadın gazetecinin yaklaşık 6 saat nezarette tutulmasına sebep olmuştur. [222]2017 yılında ise üç yıl süren bir çabanın sonucu olarak, Behnaz Shafiei adındaki bir kadın, Spor Bakanlığı'ndan tamamı kadınlardan oluşan ilk motosiklet yarışı için izin almıştır. Spor Bakanlığı yarış boyunca erkeklerin piste girmesini yasaklamıştır. Yarış organizatörleri, yarışanlar ve izleyenlerin hepsi kadındır. Ayrıca kadınların yarış dışında, motosiklet kullanmaları da yasaktır. Behnaz Shafei, kadınların motosiklet kullanma konusunda karşılaştığı zorluklar hakkında; *"Sürekli çamaşır yıkamaya ve yemek yapmaya dönmemi söylüyorlardı. Kadınların motosiklet kullanamayacağını söylediler. Ben de onları haksız çıkartmaya azmettim."* demiştir. Ayrıca, "*İran'daki erkekler kadınların sürücülüğüyle dalga geçer ama çok iyi sürücü olduğunu savunan bu erkekler benim motosikletimle yapabildiklerimi görseler ne yapacaklarını şaşırırlar."*[223] Diyerek, cinsiyet aşağılanmasının araba kullanmak üzerinden bile yapılabildiğini bizlere göstermiştir.

En son 26.02.2016 tarihli verilere göre İran' da kadınların parlamentodaki yüzdelik dilimi, 17 kadın ile 5.9'dur. Bu oran ile İran, 193 ülke arasında yapılan sıralamada 179. Sıradadır. [224]Bunun sebeplerinden biri, İran parlamentosunda kadınlar için kota uygulamasının olmamasıdır. Kadınların parlamentodaki sayısı herhangi bir kurala bağlı

[221] **Güzelsin Meclise Giremezsin**, 16.08.2013, (Erişim Tarihi: 26.05.2019) http://www.milliyet.com.tr/guzelsin-meclise-giremezsin-/dunya/detay/1750523/default.htm
[222] **İran'da Kadınlara İlginç Yasak**, 22.06.2014. https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/165565.aspx (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
[223] Joel Gunter, **İran'da Bir İlki Gerçekleştiren Kadın Motosikletçi**, 03.02.2017. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38857077 (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
[224] **Woman in National Parliaments**, http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

olmadığı için, kadınların karar verme ve siyasal alanda söz sahibi olmaması gerektiğini düşünen bir toplumsal yapı içerisinde, sayıları çok fazla olmamaktadır. *"Bir diğer nedeni de adayları veto yetkisi bulunan aşırı muhafazakâr Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin, kadın adayların dini inançları ve İslam Cumhuriyeti'ne bağlılığı konusunda ikna edilmelerinin zorluğu…"*[225] Tıpkı Moradi örneğinde olduğu gibi, kadınların siyasal alanda söz sahibi olmaması gerektiği düşüncesinin tek nedeni kadın olmalarıdır. Böylelikle, İran toplumunda kadın cinsiyetine atfedilen anlam, devlet- toplum yapılanmasının her alanında aynı sonuçları doğurmaktadır.

Akyar'ın Tahran'daki on devlet üniversitesi özelinde yaptığı çalışmada, "cinsiyet" baz alınarak yapılan grup çalışmasında, kadınların yüzde doksandan fazlası kadın haklarına saygı duyulmadığını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde "gelir durumu" değişkeni göz önüne alınarak yapılan diğer grup çalışmasında, gelir düzeyi fark etmeksizin kadınların geneli, anayasada kadınlar için değişiklikler yapılması, parlamentoda daha fazla kadının bulunması ve kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde, kadınların dindarlık seviyeleri baz alınarak yapılan grup çalışmalarında dindar kadınlar, kadın haklarına saygı duyulduğunu ve törelere bağlı olunması gerektiğini söylemişlerdir. Az dindarların ise, kadın haklarına saygı duyulduğunu düşünmedikleri ve törelere karşı oldukları ortaya çıkmıştır. [226]Böylece, İran'da kadınlar gelir düzeylerinin, dindarlık seviyelerinin vb. farklılaşmasına bağlı olarak, İran'da kadın haklarına verilen önemden hoşnut olup - olmama durumlarının değiştiği anlaşılmaktadır. Son olarak ise, 2018 yılında yayımlanan Dünya Cinsiyet Eşitsizliği Sıralaması raporuna göre İran, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sıralamasında, 149 ülke içinden, 142. Sırada yer almıştır."[227]

[225] Zulal Kalkandelen, **İran'da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın**, 02.03.2009. https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

[226]Onur Okyar, "**İran' da kadın hakları: Uluslararası Sisteme Feminen Bir Bakış**, Fe Dergi 9, No. 1, 2017, ss. 121-133, s. 127-128.

[227] **The Global Gender Report 2018**, s. 127. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

7. FEMİNİZM

"*Latince kadın anlamına gelen femine sözcüğünden türetilen feminizm Fransızcaya 1837'den sonra, (Feme-kadın sözcüğünden türetilerek) İngilizceye ise 1890'larda womanism (kadıncılık) ismini alarak girmiştir.*"[228] Tanım olarak ise feminizm, "*On sekizinci yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsler arası eşitliği-*kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir* toplumsal hareket*"[229] tir. Özellikle o yıllarda kadınların eğitim, çalışma, oy haklarındaki eşitsizliklerin giderilmesini isteyen kişiler feminist olarak adlandırılırdı. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen günümüzde, kadın-erkek eşitsizliği hala çözülmemiş olup, feminizmin toplumsal olarak hassas olunan alanlarda, daha doğrusu ana sorunlarının farklılık gösterdiği birçok alt türü bulunmaktadır. [*]

Feminizm, kadın haklarını savunan bir düşünce yapısı olsa da, *"... ortaya çıktığı Avrupa ve Kuzey Amerika'da etkili olduğu dönemde, "(Müslüman) yerel toplumların baltalanmasını meşrulaştırma ve Avrupa'nın tartışılmaz üstünlüğünü destekleme" işlevini de görüyordu. "*[230] Bir batı düşüncesi olarak ortaya çıkmış olan feminizmde özellikle Müslüman toplumlardaki kadınlar, otantik bir unsur olarak görülmekteydi. Çünkü feministler kendi kültürlerini, toplumlarını, ataerkil devlet yapılarını vb. her şeyi üzerine kurmuş oldukları düşünce içerisinde(Marksizm, liberalizm gibi) eleştirebiliyorlardı. Fakat Müslüman toplumlarda kadın hakları çabaları herhangi düşünce üzerine kurulmamış olduğu için, kadınlar fikirlerini yeterince sağlam temellendiremiyorlardı. Fakat, bu durum Müslüman kadınların kendi ideolojilerini oluşturamayacakları anlamına gelmemiştir. Müslüman kadınlar kendi ideolojilerini İslam üzerine kurarak yeni bir feminizm düşüncesi geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada iki tür feminizm ele alınacaktır. İlk olarak İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesini sağlayan Marksizm temelli, kadın-erkek arasındaki eşitsizlikte ana sorunun ekonomi olduğunu düşünen Marksist Feminizm ve ikinci olarak da İran'da yaşayan kadınların toplumsal hareket olarak savundukları, kadın-erkek arasındaki

---

[228] Ayşe Sevim, **Feminizm**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s. 7
[229] Marshall, s. 240.
[*] Liberal Feminizm, Kültürel Feminizm, Anarşist Feminizm, Marksist Feminizm, İslami Feminizm, Varoluşçu Feminizm, Radikal Feminizm, Lezbiyen Feminizm, Siyah Feminizm vb.
[230] Mir- Hosseni, s. 114.

eşitsizliğin ana sebebinin İslam değil, İslam'ı bu şekilde yansıtanlar olduğunu düşünen İslami feminizmdir.

7.1. Marksist Feminizm

Marksizm İran İslam Devrimi fikrinin gerçekleşmesinde kuşkusuz payı olan bir düşüncedir. Devrimin alt yapısını oluşturan düşünceler arasında toplum ahlakının bozulması gerekçesinin yanı sıra kapitalizme olan düşmanlık ta vardır. Muhammed Rıza Şah döneminde toplumun büyük bölümünün ekonomik olarak kötü durumda, çok az bir bölümünün ise çok iyi durumda olması, sınıf ayrımını da beraberinde getirmiştir. Devrimi gerçekleştirenlerin amaçları arasında ekonomik olarak görece eşit, sınıfsız bir toplum yaratmak vardır. Bu yüzden Marksizm, devrimin gerçekleşmesinde insanlara fikir vermiş, yardımcı olmuş olan bu düşüncenin toplumsal hayatta da kadın-erkek ilişkileri ve yaşamları arasında etkisi olup olmadığı incelenmek istenmiştir.

Marksist feminizm, toplumda sınıf yapısı olduğu sürece kadın ve erkek arasında hiçbir konuda fırsat eşitliğinin olmayacağını söyler. Marksist feminizme göre kadının toplumda konumunun aşağıda olmasının sebebi kapitalizmdir. Bu yüzden Marksist feministler, kadının ezilmesinden bahsederken, kapitalizm, sınıflı toplum vb. Marksist tanımı ifade eden sözcüklerden oldukça fazla yararlanırlar. Bu düşünceye göre, erkek burjuvaziyi, kadın ise proletaryayı temsil etmektedir. [231]

Nisa Sure' sinin 34. Ayeti *"Allah'ı insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için saliha kadınlar itaatkarlardır."*[232] demektedir. Bu durum Marksist feminizm düşüncesine göre İslam'da kadın ve erkeğin ekonomik olarak eşit olmadığını doğrulamaktadır. İslam, kadın ve erkeği eşit olmaktan ziyade, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmektedir. 'Kadın çalışmamalıdır.' diye kesin bir kural olmasa da ailenin kurulumu ve devamı açısından en büyük rolü kadınlar üstlenmektedir. İran İslam Devleti Anayasası'nda da kadının en önemli görevi olarak 'annelik' görülmüştür. Kadın her ne kadar işte çalışsa bile, eve geldiğinde ev işleri yapmak, çocuğu varsa onunla

[231] Sevim, s. 64
[232] Nisa Suresi / 34. Ayet.

ilgilenmek vb. tüm işler, modern bir hayatta dahi, geleneksel bir yaşam düzeni içerisinde kadına aittir.

Marksist feminizme göre, *"kocanın ailesine bakmakla yükümlü olması, ona üstün bir konum sağlar. Modernleşme, yanında çekirdek ailenin gelişmesini, bu da ev içi emeğin özelleşmesini ve aşağılanmasını sağlamıştır."*[233] Doğal olarak, kadının toplumsal olarak görevleri arasında görülen ev işleri, çocuk bakımı, Marksist Feminizme göre doğuştan bir sınıflandırmadır. Bunlardan başka, Marksist feminizme göre, *"…fahişelik ahlaki değil ekonomik bir sorundur. Fahişeler ahlaksız oldukları için değil ekonomik olarak güçsüz oldukları için bu işi yaparlar. Marksist feministlere göre, evli pek çok kadının durumu da fahişelikten farksızdır. Ekonomik gücü olmayan kadın kocasına yaşamak için cinselliğini sunar."*[234] İran'da birçok kadın küçük yaşta aileleri tarafından evlendirilmektedir. Bu kızlar, eğitim alma şansları olmadığı için, kendilerini geliştirememekte ve iş bulma alanlarında zorluk yaşamaktadırlar. Ayrıca çocuk balkımı vb. ev işi konularıyla ilgilenen kadınların birçoğu çalışamamaktadırlar. Bu yüzden tek gelir kapısı kocaları olan birçok İranlı kadın vardır. Kadınların başörtülerinin açılmasını büyük bir ahlaksızlık olarak nitelendiren İran'da ise saatlik ya da aylık olarak para karşılığı Muta nikahı kıyılabilmektedir.

7.2. İslami Feminizm

Feminizm, ortaya çıkmış olduğu coğrafyanın siyasi ve toplumsal koşullarından etkilenmiştir. Her ne kadar kadın haklarını ve toplumsal eşitliği destekleyen bir akım olsa da savunduğu argümanlar, kendi sosyal gerçekliğinin dışavurumudur. Bu yüzden ortaya çıkan feminist akımların birçoğu, bir önceki feminist akımın kendi sorunlarına çözüm üretememesinden doğmuştur. İslami feminizmin ortaya çıkmasında ise hiç kuşkusuz Batı'nın payı vardır. Genel olarak ,*"…"Üçüncü Dünya" kadınlarının ve özellikle de Müslüman kadınların, Batı'daki imajı çok şematik ve önyargılıdır. Müslüman kadın itaatkâr, ezilmiş ve çekingen olarak tasvir edilmiştir. Kitle iletişim araçları ve eğitim sistemi bu betimlemenin inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır."*[235] İslam ülkelerinin ya da İslam ülkelerindeki kadınların geri kalmış olduğunu savunan bu yaklaşımların

[233] Sevim, s. 64.
[234] Sevim, s. 68 – 69.
[235] Göz, s. 203.

gerçeklik payı olsa da olmasa da İslamcı feminist düşünce yapısının ortaya çıkmasında önemli rolü vardır. Bu yaklaşımların sonucu olarak kadınlar ve bazı entelektüel erkekler, kendilerini savunma gerekliliği hissetmişlerdir. Fakat bunu Batı'daki gibi sekülerlik, modernleşme gibi kavramları kullanarak değil kendi toplum yapılarına ve yaşantılarına uygun kavramlar yaratarak , kendi sorunlarını çözmeye çalışmışlardır.

"1990' lı yıllarda kullanılmaya başlanılan İslami feminizm kavramı, *İranlı akademisyenler Afsaneh Najmabadeh ve Ziba Mir- Hosseini'ye göre bu kavramı İran'da ilk kez kullananlar, Shahla Sherkat tarafından 1992'de Tahran'da kurulmuş olan Zanan gazetesinin kadın editörleridir."*[236] Tanım olarak ise, İslamcı feminizm, *'' din ve gelenek içindeki kadının durumunu eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren, toplumsal cinsiyet eşitliğine özel bir önem veren, geleneğin ve dini yorumların ataerkil karakterini sorgulayan, bunları yaparken de başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dini metinleri referans alan bir söylemdir."*[237] Sadece İran'da savunulan bir düşünce değil, genel olarak Müslüman toplumları kapsayan bir kadıncılık anlayışıdır. Bu anlayış temel argümanını, Hucurat Suresi'nde yer alan *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli, olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah bilendir, her şeyden haberdardır."*[238] Ayeti oluşturmaktadır. Bu ayet İslami feministlere göre kadın ve erkeğin eşit yaratıldığını kanıtlar niteliktedir. Bu sureye göre, Allah'a en yakın, en değerli olanın Allah'ın öğretilerine (Kur'an- hadis vb.) uyanların olacağını, ancak böylelikle bir ayrım olacağını fakat cinsiyete dayalı olarak herhangi bir ayrım olmadığını söylerler. Yine aynı şekilde Ahzab Suresi, 35. Ayet de İslami feministlerin kaynağını oluşturmaktadır.

"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzını

236Margot Badran, İslami Feminizm Nedir? **İslami Feminizmler**, Zahra Ali (drl.) Elitez, Öykü (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 39.
237 Ayşe Güç, **İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 2008, ss. 649-673, s. 654.
238 Hucurat Süresi, 13. Ayet.

koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı en çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır."[239]

Bu cümleler, İslam feministler için, insanlığın görevini belirleyenin onun cinsiyeti olmadığını, Allah'ın öğretileriyle yaptıkları işler, yaşadıkları hayatlar olduğunu, kadın ve erkek arasındaki ayrımın Kur'an'da cinsiyete göre değil ahlaki sorumluluğa göre olduğunu kanıtlar niteliktedir. İslami feministlere göre bu surede de kadın ve erkeğe cinsiyetine göre toplumsal cinsiyet görevleri verilmemiş, birbirinden aşağıda ya da yukarıda cinsler olarak da görülmemiştir.

İslamcı feministlere göre Müslümanlık tarihinde ve günümüzde de görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelini, erkekler oluşturmuşlardır. Lambaret bunun sebeplerini şöyle açıklamıştır:

"Tüm monoteist dinlerde olduğu gibi, kutsal olanı tekeline alma kaygısındaki dinine bağlı erkekler, tarihten kadının izlerini özenle silmiş ve kadınları insan olarak ilk ve tek görevlerinin bu olduğuna inandırarak ikincil faaliyetlerle sınırlandırmıştır. Kutsal kaynakların yorumu, tarih ve gelenek, bu eşitsiz dini temsilin sağlanması için el birliği ile çalışmıştır."[240]

Lambaret, daha sonra ise şu örneklerle fikirlerini desteklemiştir:

"*En büyük İslam tarihçilerinden İbn Hacer, Hicri takvime göre 3. Yüzyılda İslami bilimler eğitimi veren üç yüz kadın kaydetmiştir. İslam topraklarında bu kadınları kimler tanıyor? Onları kim önemsedi? Yazıları, öğretileri nerede? Klasik eserlerde de kadınlardan hiçbir iz yok. Bu kadınlar elbette ki kendi tecrübelerini, kadınlara dair yorumlarını okumalara taşımıştır; ancak ağırlıklı olarak maskülen uygulama ve muhakemeleri temel alan daha sonraki yaklaşımlar onları tamamen yok saymış ve bu fikirlerin ortaya çıktığı toplumun ataerkil atmosferini yansıtmaya devam etmiştir."*[241]

[239] Ahzab Suresi, 35. Ayet.
[240] Asma Lambaret, Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Formu Arasında, **İslami Feminizmler**, Zahra Ali (drl.), Öykü Elitez (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 52.
[241] Lambaret, s. 62.

Dolayısıyla, yüzyıllardır devam eden İslami içtihat, İslami feministlere göre aslında, ataerkil davranış kalıplarının İslam'a uyarlanarak yeniden yorumlanmasından başka bir şey değildir. Hadislerin ve Hz. Muhammet'in toplumdaki davranışlarının günümüze kadar gelişi de bugün doğruluk payı olduğu için değil, ataerkil inanç sistemini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bu yüzden hadislerin güvenilirliği sorgulanabilir. İslam dininin kendisiyle çelişen hadislere örnek olarak aşağıdaki örnekler verilebilir:

"... bir hadis rivayetinde, kadının erkekten (Adem'in eğri kaburga kemiğinden) yaratıldığı iddia edilmekte ve böylece kadın ikincil ya da türe(til)miş bir varlık olarak sunulmaktadır. Ayrıca klasik tefsirlerde, Havva'nın Adem'i ayarttığından bahseden ve böylece kadını cennetten çıkarılmanın sorumlusu olarak yansıtarak baştan çıkaran kadın stereotipini pekiştiren bazı yorumlar da vardır."[242]

Halbuki Barlas'a göre; *"Dini eleştiren uzmanlar, okuma eyleminin sonucunda bir metne yüklediğimiz anlamların yoruma dayalı olmasının yanı sıra, doğal olarak – tıpkı dilin kendisi gibi- cinsiyetlendirilmiş ve maskülenleştirilmiş de olduğunu savunmaktadırlar."*[243] Dolayısıyla İslami feministler için, toplumsal cinsiyet baskısı ve cinsiyet eşitsizliği olmadan yaşayabilmek için kendilerine çizecekleri yoldaki tek kaynakları İslam'ın da kalbi olan Kur'an'dır. Kadınların Kur'an'ın mealini kendilerinin yapmalarının diğer bir nedeni ise Asma' ya şu sözlerle açıklamıştır:

"*Müslüman kadınlar, haklarının büyük çoğunluğundan, bilhassa kendilerine İslam tarafından verilmiş olanlardan bihaber. Aslında insanların zamanla kutsallaştırılmış olan yorumlarına dayanan, ancak Allah'ın buyurduğu iddia edilen ayrımcılıkları da bu bilgisizlikten dolayı kabul ediyorlar. İşte bu yüzden, metinlerin kadın bakış açısıyla yeniden okunması, İslam mirasının kadınların yokluğu ve sessizliğiyle budanmış olan parçasının yeniden doğuşu için bir başlangıç noktası olabilir.*"[244]

Kendi kutsal kitaplarını bir başkasına ihtiyaç duymadan okuyan kadınlar böylelikle, kendi dinlerini ataerkil ve cinsiyetçi ifadelerden arındırmış bir şekilde yeniden

[242] Arif Korkmaz, **Feminizmim Modern Dönem Kur'an Tefsirine Etkileri: Tefsir Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme**, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı 2, 2017, ss. 940-956, s. 33.
[243] Asma Barlas, Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması, **İslami Feminizmler**, Zahra Ali (drl.), Öykü Elitez (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 69
[244] Lambaret, s. 63.

yorumlayabilirler. Böylelikle de Allah'ın emri diye kabul edip ses çıkarmadıkları birçok cinsiyetçi durumda, kendi haklarını kendi dinleriyle savunabilirler. İslami feministlerin temel amacı, kadınların hem eşit hem de İslami bir yaşama kavuşmalarıdır. Bunu da aslında İslamiyet uğruna yapmaktadırlar.

Mesela, Nisa 4/34 Suresinde geçen, *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için saliha kadınlar itaatkarlardır.*" ayeti cinsiyetçi bir yaklaşıma sahiptir. Kur'an'ın erkekler tarafından cinsiyetçi biçimde kadınların yaşamında uygulanmaya konulması hakkında Mernissi çözüm yolu olarak peygamber döneminin ele alınması gerektiğini söylemiştir. Çünkü, İslami feministlere göre peygamberin ölümünden sonra çıkan birçok hadis, gerçek İslami düşünceyi yansıtmamaktadır. [245] Böylelikle tarihsel bir süreç sonucu dinin içinde varlığını sürdürmüş ataerkil düşünce kaybolabilir ve kadınlar günümüz toplumunda Müslüman kimlikleriyle hem cinsiyet hem de toplumsal cinsiyet eşitliği ile yaşayabilirler.

Tahire Saffarzadeh Kur'an'ın mealini yapan ilk İranlı kadınlardandır. Onun gibi, Kur'an'ın mealini yapan kadınlar arttıkça da İslami feminizm dalgası daha da yükselmiştir. Mesela Kur'an'da Havva'nın Adem'in kaburgasındaki bir kemikten yaratıldığı geçer. Fakat bu durum hiçbir zaman Kur'an'da bir statü göstergesi olarak belirtilmemiştir. Aynı şekilde insanlığın cennetten kovulmasının sebebi olarak da kadınlar gösterilmemiştir. Fakat insanlar öyle olduğuna inanmak istemişlerdir.[246] Bu düşünceler içerisinde İslami feministler, Kuran'ı ve hadisi yeniden yorumlamışlar, tarihsel bir anlayış olarak gelen cinsiyetçi söylemleri saf dışı bırakmaya çalışmışlardır. Böylelikle Müslüman toplumlardaki erkekleri ve özellikle de kadınları, kendi dinlerinde var olan yanlışları düzelterek bilgilendirmeye çalışmışlar ve kadınların haklarını aramaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu düşünceye göre İslami feministler, erkeklerin sahip oldukları tüm haklardan kadınların da eşit bir şekilde yararlanması gerektiğini savunmuşlardır.

---

[245] Hatice Şahin Aynur, **İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Bir Değerlendirme**, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 13, Sayı 3, 2013. ss. 89-122, s.107

[246] Barlas, s. 74-75.

‘Women Living Under Muslim Laws’ (WLUML) [247] İslam ülkelerinde yaşayan kadınların seslerini duyurmaları için kurulmuş olan feminist bir bilgi ve yardımlaşma sitesidir. Aynı şekilde İran’da büyük ses getirmiş ve ardından kapatılmış olan Zanan dergisi de kadın haklarını destekleyen bir dergidir.

İslami feminizme destek veren insanlar dışında, eleştiren de birçok kişi vardır. Bu eleştiriler, feminizmin İslam’la ortak bir söylem üretemeyeceği ya da İslami feminizmin ataerkil düşünce yapısına karşı yeterince sert bir eleştiri olmadığı yönündedir. Aslında feminizme göre, İslam’ın feminist düşünce ile beraber bir söylem üretebilmesi, kendisine ters gelen bir harekettir. Çünkü feminizm ataerkil ve eşitliksiz davranışların kaynağı olarak dini görür. Diğer yandan ise feminizm, kadınların dini inanç seçme özgürlüğüne de inanmaktadır. Bunların yanı sıra ise İslam’da kadın erkek cinsinin biyolojik olarak eşit olmasından başka, kadın ve erkek birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Aile kurumu da bu sebepten İslamcı feministlerde hala değerli bir toplumsal yapıdır.

Feminizm, meydana geldiği coğrafya ve o coğrafyanın toplumsal yapısından ötürü, İslami Feminizm ile birçok alanda farklılık göstermektedir. İlk olarak feminizmde aile kurumu, kadını ezen ve sınırlayan bir yapı olduğundan oldukça eleştiri almıştır. Fakat İslami feminizmde, aile kurumu saygın bir toplumsal yapı olarak varlığını devam ettirmektedir. İkinci fark ise, Batı’da kadınlara daha çok bedeninin biyolojik olarak eksikliği üzerinden eşitsizlik yapılırken, İslam’da ise bu eşitsizlik kadının zihni üzerinden yapılmaktadır. Şöyle ki, İslam’da kadının tehlikeli ve sinsi bir varlık olduğu toplumsal inancı vardır. İnsanlığın, cennetten kovulmasının sebebi olarak Hz. Havva gösterilir. Aynı şekilde Hz. Yusuf ve Züleyha hikayesi de kadının cinselliğini tehlikeli bir biçimde kullandığına örnek olarak gösterilir. Bu yüzden, İslam toplumlarında kadınlar, kontrol altında tutulması, üzerinde baskı kurulması gereken tehlikeli nesneler olarak düşünülür. Üçüncü olarak ise, feminist söylemlerin çoğu (alt akımlar vb.) dini cinsiyet eşitsizliğinin temeli olarak görürken, İslami feminizmde ise din, kadınların kaybetmek istemedikleri, kendi kimlikleri olarak gördükleri, İslami feminizm düşüncesinin ortaya çıkmasındaki ana nedendir. Bu yüzden diğer feminist dalgalarda rağbet gören cinsel özgürlük hakkı

[247] Bakınız. **Women Living Under Muslim Laws**, http://www.wluml.org/ (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

gibi İslam'ın kendi yapısına ters gelen düşünceler, İslami feminizmde pek fazla öne çıkmamaktadır.

7.3. İran'da İslami Feminizm ve Kadın Hareketleri

İran'da İslami feminizm kavramı ilk defa, Shehla Sherkat'ın kurucusu olduğu Zanan dergisinde kullanılmıştır. *"Zanan'ın yanında Farzaneh ve Bad Jens gibi başka bazı etkili dergiler de İslami feminizm düşüncesini desteklemişlerdir."*[248] Abbasgholizadeh'e göre İran'da İslami feminizm üç aşama sonucunda oluşmuştur." Devrimin ilk yıllarında "Ben Kimim?" diye kendilerine soran kadınlar, devrimin üzerinden 10 yıl geçtikten sonra kendilerine "Benim Görevlerim Nedir?" diye sormuşlardır. Bu sorulara dini açıdan ve toplumsal açıdan cevap bulmaya çalışan kadınlar, daha sonra ise "Benim Haklarım Nelerdir?" sorusunu sorarak, kendileri hakkında gerçekçi ve özgür bireyler olarak düşünmeye başlamışlardır."[249]

Kadınların geçirdiği bu üç aşama sonucunda, İslami feminizm kadınların haklarını korumak için başvurdukları bir yöntem olmuştur. İslami feminizm ile kadınlar, devlet ve toplum yapısında, temelini İslam'dan alınarak oluşturulan cinsiyet eşitsizliğini kaldırmak istemişlerdir. İran'da İslami feminizmin ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden bir tanesi, özellikle devlet tarafından oluşturulmuş olan Batılı kadın algısıdır. İran devrimi sırasında da Batılı kadın profili oldukça kullanılmıştır. Kadınlara Batı'da yeterince değer verilmediği, onları kapitalist sistem içerisinde cinsel meta olarak kullanıldığını söyleyen devlet, İslam'ın ise kadınları kutsal saydığını belirtmiştir. Böylelikle kadınlar İslam'ın daha doğrusu devrimden sonra oluşturulan İslam kadını profiline isteyerek girmişlerdir.

İran'da İslami feminizm hareketi modern İslam düşünürleri tarafından ortaya çıkarılıp kullanılmaya başlamıştır. "Bu düşüncenin teorik çerçevesini Abdulkerim Suruş çizerken seküler görüşlü bir avukat olan Mehrengiz Kar ve din adamı Seyyed Mohsen Sa'idzadeh

---

[248] Sinkaya, s.60.
[249] Mahboubeh Abbas- Gholizadeh, **İran'da İslami Feminizm Deneyimi**, İstanbul: BİA Haber Merkezi, 13.11.2014 https://bianet.org/bianet/kadin/48086-iranda-islami-feminizm deneyimi?fbclid=IwAR0IS_PdWdd37sHiBaRdji_ygQ1Nxw4zQWgG_5JbHvKcKYOiQ8W-ZB9LH3Y (Erişim Tarihi: 29.05.2019)

modernist /İslamcı söylemi kadın meselesine uyarlamışlardır." [250] Zanan dergisi de bu hareketi, insanlara tanıtma konusunda büyük başarı sağlamıştır.

İran'da İslami feminizme destek veren insanlarla beraber çok sayıda eleştiren insan da vardır. Bu eleştirilerin sebebi de üretilen İslami feminizm düşüncesinin yeterince sert kuralları olmamasına dayanmaktadır. İran'da İslami toplum kültürü devrimden önce de varlığını korumuştur. Bu yüzden devrimden sonra kadınlara devlet, olumsuz yaptırımlar uygulasa bile, kadınların birçoğu bu yaptırımlara dini inançları yüzünden karşı çıkmamıştır. Bazı İslami feministler, İran'da kadınlara uygulanan yaptırımlar karşısında devletle muhalif olmayıp, uzlaşmaya çalışmışlardır. Bu yüzden İranlı feminist Shahrzad Mojab'a göre, *"İslami feminizm patriarşiye karşı ciddi bir meydan okuma değildir ve halen bağımsızlıktan, sekülerizmden ve demokrasiden uzaktır. Daha fazlası, İslami feminizm hareketi kadının özgürleşmesi için gerçekçi bir hareket olmaktan çok patriarşi ile bir uzlaşıdır."*[251]

İran'da ortaya çıkan İslami feminizm ile ilgili, Shahrzad Mojab'dan başka, Haideh Moghissi, Ziba- Mir Hosseini, Nayereh Tohidi, Afsaneh Najmanbadi, vb. isimlerin de çalışmaları bulunmaktadır. *"Pervin Paidar ve Hale Afshar da İran'da kadın sorunu hakkında yazan ve İslami feminizmin kazanımlarını savunan diğer iki önemli yazardır."*[252]

İran'da kadın hareketleri devrimden önce de var olmakla beraber, devrimden sonra de varlığını devam ettirmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte kadın hareketleri içerdiği konular vb. olarak dönüşüme uğramıştır. Dergiler açan, dernekler kuran ve toplantılar düzenleyen kadınlar İran'da her dönem haklarını savunmak için çabalamışlardır. Örneğin, *"1996 yılında Eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin küçük kızı ve Tahran Milletvekili Faeze Haşimi, İran'ın ilk günlük kadın gazetesi Zen'i (Kadın) yayımlamaya başladı."*[253] *"Azam Taleqani ise birinci Meclis'te parlamento üyesi olarak görev yaptı ve sosyal adaletin en önemli önkoşulunun kadın hakları olduğunu savunduğu*

[250] Sinkaya, s. 57.
[251] Göz, s. 205- 206.
[252] Sinkaya, s.47.
[253] Oğuz ve Çakır, s.209.

Payam-e Hajar dergisini yayınladı."[254] İran İslam Cumhuriyeti Kadınlar Derneği, 1989'da kurulmuştur. Kurucu üyeleri arasında Humeyni'nin kızı, Zehra Mustafavi de bulunmaktadır. 9 yıl sonra ise, 1998 yılında İslami Kadınlar Birliği kurulmuştur. [255]

2003 yılında Şirin Ebadi' nin Nobel Barış Ödülü alması, İran'daki kadınlar arasında büyük sevinçle karşılanmıştır. *"On bir kitap yazmış olan Ebadi, aile içi şiddet, "namus cinayetleri" ve talak uygulaması karşısında kadın haklarını savunmuştur. Ayrıca, boşanan kadınların çocukların velayetini ve nafaka alması için de çalışmıştır."*[256] Çocuk ve kadın hakları konusunda önemli çalışmalar yürüten Ebadi, Çocuk Haklarını Koruma Derneği'n ve İnsan Hakları Savunmacıları Merkezi (CDHR)'nin kurucusudur. Dabashi Şirin Ebadi'nin Nobel Barış Ödülü'nü almasını şöyle değerlendirmiştir:

2005 yılında kadınlar, Cumhurbaşkanı seçilememelerini protesto etmişlerdir. *"2000 civarında kadının Tahran Üniversitesi önünde düzenledikleri oturma eylemi, Feminist Hareketin özerk bir politik hat izleme kararlılığında önemli bir milat olarak görülüyor."*[257] 2000-2004 yılları arasında mecliste görev yapan Jamilah Kadivar ve Elaleh Koulayi gibi kadınlar, İran'ın Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi[*] (CEDAW) 'ni imzalaması için kampanya başlatmışlardır. Fakat bu kampanyaya, meclisteki kadınlar da dahil olmak üzere muhafazakâr isimler karşı çıkmış ve sonuç olarak bu sözleşme onaylanmamıştır. [258] CEDAW meselesi, muhafazakâr İslamcı kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı durduklarını göstermiştir. Siyasal alanda söz sahibi olan kadınlar da cinsiyet eşitliğini savunmamış, İran'ın kadını ikinci plana atan yönetim şekline karşı durmamışlardır. Bu da göstermektedir ki, İran'da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için, kendi hemcinsleriyle de aralarında bir anlaşmazlık olduğunu göstermektedir. Mahnaz Afkhami devrimden önce Pehlevi hükümetinde görev alan kadınlardan biridir. Devrimden sonra kadınlar hakkında çalışmalar yürüten Afkhami, devrimin siyasal bir olay olmaktan

---

[254] Sinkaya, s. 61-62.
[255]Oğuz ve Çakır, s. 187.
[256] Afary ve Anderson, s. 228.
[257] Taşkın, s. 16.
[*] Un Convention of Elimination of All Forms of Discrimination Against Woman. (CEDAW).
[258] Sinkaya, s. 62.

ziyade, kadınlar üzerinde kurulan baskılar neticesinde, toplumsal bir olay olarak inşa edildiğinden bahsetmiştir.

"Son 30 yıldır kadınların durumu ülkede diyaloğun merkezinde; rolleri, pozisyonları, ne giydikleri, nasıl davrandıkları…İslam Cumhuriyeti'nin kadınların eşarplarını doğru yere götürmek ve yüzlerini telafi etmek için harcadığı enerji, zaman, kaynaklar ve kadınlarla erkeleri ayrı tutmak için harcanan enerji türü, olağanüstü."[259]

Yaşamın renkleri (Plesantville) filminde geçen bir sahne kadınların düşüncelerindeki değişimleri anlatmıştır. Bu filmde, bir adam gömleğinin yanık yakasını arkadaşlarına göstermektedir. Arkadaşları yanığın nasıl olduğunu sorduklarında ise, o da şöyle cevap verir; "ben de karıma sordum, 'bu nasıl oldu?' diye. 'Düşünüyordum' dedi" der. .[260] Kadınlar düşünmeye başladıklarında, artık erkeklerin hizmetçisi ya da onlara bağlı olmayacaklardır. Özellikle son yıllarda daha da güçlenen İslami feminizm hareket, bunun dışında kadınların protestoları vb. eylemler, kadınların artık İslami rejimin kurallarına uymak istemediklerini göstermektedir. Örneğin, İran'da 2017 yılında beyaz Çarşamba adı verilen başörtüsü protestoları yapılmıştır. İlk olarak Viva Muvahhid adlı bir kadının Tahran'da İnkılap Caddesi'nde yüksek bir yere çıkarak bir sopanın ucuna başörtüsünü takarak salladığı protestonun ardından, ayrı ayrı yerlerde kadınlar onun gibi yüksek yerlere çıkıp, başörtülerini çıkartıp sallamışlardır. İnkılap Caddesi Kızı olarak anılan Viva Muvahhid devrim muhafızları tarafından tutuklanmış ve iki yıl hapis cezası almıştır. [261] Başörtüsü protestolarının yanı sıra İran'da birçok gizli dövme salonu bulunmaktadır. Kadınlar devlet tarafından birçok alanda kısıtlansa da bir şekilde yasakları delmenin yollarını bulmaktadırlar. Tahran'da gizli bir dövme salonu bulunan Süheyl Aflaki, müşterilerinin çoğunun kadın olduğunu söylemektedir. [262]

---

[259] Nikki Jecks, **I was Iran's last woman minister**, 14.08.2009, BBC World Service. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8207371.stm (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

[260] Ergun Duman, **Hayatın Renkleri ve Toplumsal Uzlaşma**, Birikim Dergisi. Sayı 149, Eylül 2001. https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4226/hayatin-renkleri-ve-toplumsal-uzlasma#.XOmR0ogzY2w (Erişim Tarihi: 26.05.2019.)

[261] **İran'da Başörtüsü Protestosuna 2 Yıl Hapis Cezası**, 07.03.2018. (Erişim tarihi: 25.05.2019) https://www.haberturk.com/iran-da-basortusu-protestosuna-2-yil-hapis-cezasi-1867176

[262] Kubilay Barış Çelik, **İran'ın gizli dövme salonları. "Gizli Bir Direniş Eylemi"**, 05.02.2019. https://medyascope.tv/2019/02/05/iranin-gizli-dovme-salonlari-gizli-bir-direnis-eylemi/ (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

İran'da internet kullanımı olabildiğince sınırlandırılmıştır. Sadece pornografik siteler değil, kadın haklarından bahseden feminizm içerikli ve Batı tipi yaşamı içeren siteler de yasaklanmış durumdadır. Yasaklanan bu sitelerin sayısı 5 milyondan fazladır. Kadınların birçoğu bu yasakları "blog" kullanarak aşmaktadır. Bugün dünyada blog kullanımı arasında Farsça en çok kullanılan üçüncü dildir. Yapılan araştırmalar göre, İran'da gençler interneti devletin yasakladığı filmlere müziklere vb. ulaşabilmek ve kendi aralarında iletişim kurabilmek için kullanmaktadırlar. [263]

İran'da kadınlar kıyafet tercihlerini devrim yasalarının sınırları içerisinde fakat, olabildiğince farklı şekillerde kullanmaya çalışmaktadırlar. Temel olarak giydikleri iki çeşit kıyafet vardır. Birincisi, kamusal alanda giydikleri mecburi kıyafetlerdir. İkincisi ise, İran'da oldukça yaygın olan ev partilerinde giydikleri abiye tarzı giysilerdir. İran'da ev partileri, kadınların özgürce giyinebildikleri, davranabildikleri organizasyonlar olarak, özellikle devrimden sonra oldukça popüler hale gelmiştir. Kadınların dışarıda giydikleri kıyafetler ise, sanılanın aksine, sadece siyah bir çarşaf ya da pardösüden oluşmamaktadır. İranlı kadınlar, *"Batılı giyim tarzını, mevcut yapılarının dokusuna tamamen ters düşmeden kendi içinde katı kuralları absorbe ederek, ülkenin siyasi, dini, sosyal ve geleneksel yapısına ters düşmeden iç yapısına münhasır bir giyim tarzı benimseyerek özgün modernleşme pratiklerini oluşturmuşlardır."*[264]

Kıyafetlerinin dışında İranlı kadınlar, kendi bakımlarına ve makyajlarına oldukça önem vermektedirler. İran'da kozmetik reklamların yapılmasının yasak olmasına rağmen, dünyada en çok makyaj malzemesi tüketen ülkelerden biri İran'dır. Bunun yanında özellikle burun estetiği İranlı kadınlar arasında oldukça yaygındır.[265] Makyaj, estetik ve kıyafet gibi oldukça sıradan gözüken bu değişiklikler kadınların İran'da sessiz direnişleridir.

---

[263]Zulal Kalkandelen, **İran'da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın**, 02.03.2009. https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
Ayrıca Bkz. Nasrin Alavi, **Biz İran'ız/ İranlı Gençler Tartışıyor**, Ali Çakıroğlu (çev.), İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2006.

[264] Sibel Kılıç ve Nuray Öz Ceviz, **İran Geleneksel Kadın Giysi Geleneği ve Yaşanan Toplumsal Hareketlerin Giyim Kültürüne/ Aksesuarlarına Etkisi**, Türk ve İslam Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD), Yıl 4, Sayı: 13, 2017, ss. 338-350, s. 339.

[265] Yüksel Kamacı, **İran'da Kadın Olmak**, 21.08.2012. http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019)

SONUÇ YERİNE

İranlı kadınlar, tarihin birçok döneminde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmışlardır. Bu duruma ise yüzyıllardır İran'da devam eden ataerkil düşünce sistemi neden olmuştur. Kadınlar eğitim alanında kısıtlanmışlar, siyasal alanda söz söyleme hakkı bulamamışlar ve aile içinde temel görevleri çocuk doğurmak olarak görülmüştür. İran'da Şii İslam'ın toplumsal hayattaki etkisi çok büyüktür. Kadınların toplumsal hayatta giyimlerinden davranışlarına kadar her türlü durumlara karışma hakkını kendinde bulan din adamları, İran'da toplumsal baskının ana sebebidir. Özellikle kırsal kesimlerde devletin sözünden daha çok, din adamlarının sözleri geçmektedir. Din adamları ise, İslam'ın kadınlara verdiği hakları objektif bir şekilde değerlendirmektense, İslam'ı İran kültürünün kendisine uyarlamışlardır. Örneğin Muta nikahı İslamiyet'in İran'a gelmesinden daha önce İran'da yürütülen bir uygulamadır. Fakat, İslamiyet'ten sonra ise İran'da İslam'ın muta nikahını onayladığı belirtilmekte ve uygulamaya devam edilmiştir.

Ataerkillik, İran'ın geleneksel toplum yapısının içerisinde olan bir düşünce sistemidir. İran'da İslamiyet'ten önce de ataerkil yapı var olmuştur. Bu ataerkil yapı, İran'ın sözlü kültürünü oluşturan birçok atasözünde deyimlerde vb. görülmüştür. Kadını aşağılayan, ikinci sınıf insan konumuna koyan bu düşünce birçok İslam filozofu tarafından da devam ettirilmiştir. Buna göre kadınların eğitim alma hakları birçok dönemde tartışılmıştır. Birçok alanda, karar verme mercilerinde bulunmalarına, kadınların akıllarının kıt olduğu gerekçesiyle izin verilmemiştir. Kadınlar İran toplumunda cinsellikleri sınırlanması ve koruma altına alınması gerekilen bir tabu olarak görülmüştür. Buna rağmen çocuk yaştaki kızların evlendirilmesinde hiçbir sakınca görülmemiştir. Erkeklerin ise cinsellikleri hiçbir zaman sınırlandırılmamış aksine, dört tane eş ve yanında birçok muta nikahı kıydıkları kadınla beraber olabilmektedirler. Görülmektedir ki, İran toplumu, İslam'ın geleneksel yorumunu kendi kültür yapılarıyla özdeşleştirmiş ve kadının konumunu toplumda en alt seviyeye indirmeye çalışmışlardır.

Pehlevi döneminde İran'da kadınlar hakkında, olumlu yönde kırılmalar yaşanmıştır. Rıza Şah Pehlevi, kadınların eğitim alabilmesi için çeşitli uygulamalar başlatmıştır. Bu dönemde küçük yaşta evlendirilen kızların önüne geçilmek için evlilik yaşı yukarıya

çekilmiştir. Fakat, Rıza Şah'ın kadınlara kamusal alanda başörtüsü yasağı getirmesi, kadınlar için olumsuz bir gelişme olmuştur. Eğitim almak ve çalışmak isteyen başörtülü kadınlar, mecburi olarak başörtülerini çıkarmak zorunda kalmışlardır. Gençler bu yasağa zorunlu olarak uymak zorunda olsalar da, yıllardır başörtüsü ile yaşayan kadınların bir çoğu başörtülerini çıkarmadıkları için, evlerinden dışarıya çıkmamışlardır. Musaddık yönetimindeki kısa süre kadınlar için görece özgür bir ortam oluşmuştur. Bu yıllarda kadınlar dergiler, gazeteler vb. yayın organlarıyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Muhammed Rıza Şah'ın yeniden devletin başına geçmesi ile kadınların Musaddık döneminde açtıkları yayın organları kapatılmıştır. Muhammed Rıza Şah döneminde kadınlara oy hakkı verilmiştir. 1967 yılında çıkartılan ve 1975 yıllarında değiştirilen Aileyi Koruma Kanunu ise kadınların İran tarihinde elde ettikleri en geniş hakları içermektedir. Buna göre küçük yaşta kız çocuklarının evlendirilmesine karşı çıkılmış, kadınlara boşanma ve çocuk velayeti hakları verilmiştir. Ayetullah Humeyni başta olmak üzere din adamları, özellikle kadınlara oy hakkı verilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır.

Muhammed Rıza Şah, her ne kadar kadınlar için önemli gelişmeler yapsa da kadınlar için tamamen özgür bir ortam yaratamamıştır. Kadın hakları ile ilgili çalışan kurumları bir çatı altında toplamıştır (İKÖ). Bu dönemde kadınların eğitim alanındaki oranları oldukça yükselmiştir. Fakat erkek egemen toplum yapısına sahip İran'da iş hayatı için eşit dağılımdan söz edilememektedir.

Devrim sırasında kadınlar Ayetullah Humeyni'ye büyük destek vermişlerdir. Bu destek aralarında düşünce ve gelir farkları olan, toplumun her kesimindeki kadınlardan ortak olarak gelmiştir. Humeyni'nin isteği üzerine siyah çarşaflar giyerek sokaklara dökülen kadınlar, İran İslam Devrimi'nin sembolü olmuşlardır. Kadınların devrime verdikleri desteğin milliyetçi düşüncelerden ileri geldiği anlaşılmaktadır. İranlı kadınlar milliyetçi düşüncelerle daha önce de Kaçar hanedanlığı döneminde Tütün protestosunda bulunmuşlardır. Muhammed Rıza Şah'ın Batı yanlısı tavırları halkı kendisinden uzaklaştırmıştır. Humeyni ise, toplumsal yaşamlarını İslam'a göre düzenleyen İran toplumunda sözü dinlenen biri haline gelmiştir. Humeyni'nin dini kullanarak yaptığı propagandalar ise insanların ülkede artık Şah'ı istememelerini sağlamıştır. Özellikle Ali Şeriati'nin Müslüman toplumlardaki kadınlara örnek olarak gösterdiği Fatıma ve Zeynep modeli, kadınların kendileri manevi olarak bu devrime destek vermeleri gerektiğini

düşündürmüştür. Bu yüzden, kadınlar da Şah'ı istemeyerek aslında kendi kültürlerini savunduklarını düşünmüşlerdir ve İslam devrimine destek vermişlerdir.

Devrimden çok kısa bir süre sonra ise yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti devleti kadınlar için birçok yasak ve kısıtlamalar getirmiştir. Bunlardan en sembolik olanı ise, kadınların başörtüsüz sokağa çıkmamaları gerektiğidir. Ayrıca kadınların yargıç olmaları, karar verme yetkisini gerektiren yerlerde çalışmaları ve üniversitelerdeki birçok bölümde eğitim almaları yasaklanmıştır. Kız çocuklarının evlenmesine yeniden izin verilmiş, poligami onaylanmış ve kadının aile içinde elde ettikleri tüm haklar ellerinden alınmıştır. Kadınların birçoğu, gelen bu kuralları protesto etse de devrim muhafızlarının sert tepkileriyle karşılaşmışlardır. Ayrıca ataerkil bir toplum olan İran'da kadınların sahip oldukları hakların elinden alınması erkekler tarafından kolaylıkla kabul edilmiştir. Erkekler bu duruma kadınlar üzerinde eril tahakküm hakkı elde ettikleri için, kolaylıkla uyum sağlamışlardır.

Yapılan araştırmalarda görülmektedir ki, kadınların birçoğu devrimden sonra ellerinden birçok hakkın alınacağını tahmin etmemiştir. Humeyni'nin kadınları öven ve İslam'ın kadınları yücelttiğini söyleyen konuşmaları kadınların devrime destek vermesine sebep olmuştur. Kadınlar devrimden sonra Humeyni'yi protesto etseler de yeni anayasa onaylandığı için, kurallara uymaktan başka ellerinden hiçbir şey gelmemiştir. Devrimden sonra çıkan İran- Irak savaşı ise kadın meselesinin bir kenara atılmasına sebep olmuştur. Kadınların toplumsal hayatta çektikleri güçlükler, Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte azaltılmaya çalışılmıştır. Kadınların toplum içerisindeki konumunun yükseltilmesi ve siyasal alanda söz sahibi olması için çaba gösteren Hatemi, bu konuda çok başarılı olamamıştır.

Devrimden sonra birçok kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Dergiler ve gazeteler yayınlayan kadınlar, kadın hakları konusunda çalışmalar yürütmüşlerdir. 1990'larda ortaya çıkan İslami feminizm düşüncesi de kadın hareketlerine bir örnektir. İslami feminizm genel olarak kadınların dinlerinden vazgeçmeden, kendi haklarını savunmalarını ele almıştır. Buna göre kadınlar, bugüne kadar erkekler tarafından okunup yorumlanmış İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an'ı Kerim'i kendileri okuyup yorumlamışlardır. İslam'da erkekler ile kadınlar arasındaki tek farkın biyolojik yapıları olduğunu söyleyen İslami feministler, toplumsal eşitsizliğin ise erkekler tarafından oluşturulduğunu açıklamışlardır. Böylelikle

İslami feministler, kadınları sınırlayan düşüncenin İslam değil ataerki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmanın temel sorunsalı, İranlı kadınların devrim sırasında toplumda bir özne iken, devrimden sonra neden nesne konuma düşürüldükleri idi. Yapılan araştırmalarda görülmektedir ki, kadınlar devrim sırasında dini ve milli kimlik duygusu ile devrime katılmışlardır. Özellikle İran topraklarında yüzyıllardır inşa edilen dini düşünce, Humeyni ve Ali Şeriati'nin fikir ve konuşmalar ile meşrulaştırmıştır.

İranlı kadınların devrime destek verirken, devrimin kendileri için hazırladığı sonuçların farkında olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunun en iyi örneği, devrimin büyük destekçisi olan Şirin Ebadi' nin devrimin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra, bu desteğinden dolayı büyük pişmanlık duymasıdır. İranlılık kimliklerinin içerisinde İslam kültürünü de barındıran kadınlar, toplumsal olarak yabancılaştıkları Şah'ın yerine Humeyni'yi, İranlı kimliklerine daha yakın görmüşlerdir. Devrimden sonra ise kadınlara getirilen yasaklardan dolayı, birçok kadın verdiği desteklerden pişman olmuştur. Devrimin kadınlar nezdinde getirdiği tek iyi şey ise, muhafazakâr kadınların, toplumun birçok kesiminde kendilerine daha rahat yer bulabilmeleridir.

KAYNAKÇA

Abrahamian, Ervand. **Modern İran Tarihi**. Dilek Şendil (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları,

Afary, Janet ve Kevin B. Anderson. **Foucault ve İran Devrimi / Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayartmaları**. Mehmet Doğan (çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı, 2015.

Aktaş, Cihan. **Bacıdan Bayana/ İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi**. İstanbul: İz Yayıncılık, 7. Baskı, 2016.

Aktaş, Cihan. **Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri /İran'da Siyasal, Kültürel ve Toplumsal Değişim**. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.

Aktaş, Cihan. **İktidar Parantezi/ Kadın, Dil, Kimlik**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Alpay, Emine, **Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği**, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.

Arıkan Sinkaya Pınar. ''İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket''. **Akademik Ortadoğu**. Cilt 5, Sayı 1, 2010, ss. 43-67. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/pinar_arikan_sinkaya.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

Asaf, Hüseyin. **İran'da Devrim ve Karşı Devrim**. Taha Cevdet (çev.). İstanbul: Pınar Yayınları, 1988.

Ayşe Güç. ''İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları''. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt 17, Sayı 2, 2008, ss. 649-673,

Badran, Margot. ''İslami Feminizm Nedir?'' **İslami Feminizmler**. Zahra Ali (drl.). Elitez, Öykü (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss.37-50.

Barlas, Asma. ''Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması''. **İslami Feminizmler**. Zahra Ali (drl.), Öykü Elitez (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss. 65-87.

Berger, Peter L. ve Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası/ Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**. (çev.) Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 2008.

Berktay, Fatmagül. **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

Beşeriye, Hüseyin. **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

Caner, Mustafa. ''Amerikan Medyasında İran'da Kadın Hareketleri.'' **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt: 3, Sayı: 1, 2016, ss. 75-95.

Cleveland, William L. **Modern Ortadoğu Tarihi**. Mehmet Harmancı (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015.

Çakmak, Songül. ''İran Müzik Kültüründe Kadın Müzisyenlerin Sosyolojik Durumlarına Genel Bir Bakış''. **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:21, 2018, 115-131.

Çevik, Elif. **Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

D. Menashri, Education and the Making of Modern Iran, Ithaca: Cornell University Press, 1992.

Dabashi, Hamid. **İran: Ketlenmiş Halk**. Emine Ayhan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

Ebadi, Şirin. **İran Uyanıyor**. Zeynep Sönmez (çev.) İstanbul: Timsah Kitap, 2008.

Erendor, Metin. **İran'da Türk Kimliği**. İstanbul: Kamer Yayınları, 2018.

Garthwaıte, Gene R. **İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze…** Fethi Aytuna (çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018.

Gazzali, İmam Muhammed b. Muhammed. **Nasihatü'l Müluk**. Celaleddin Humayi'nin tashihiyle Tahran: İntişarat-ı Encümen-i Asar-ı Milli, 1351.

Göz, Ali Cem. ‘’İslami Feminizm: Feminizmle Uzlaşma mı Feminizme Meydan Okuma mı?’’ **Toplum ve Demokrasi**. Cilt 2, Sayı 4, Eylül- Aralık, 2008, ss. 201-210.

Güler, Hasan. ‘’**Humeyni Sonrası İran Sinemasında Kadın’’**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

Gürakar, Tolga H. **Bir Toplumsal Hareketin Anatomisi: İran Yeşil Hareketi.** https://www.academia.edu/7396178/B%C4%B0R_TOPLUMSAL_HAREKET%C4%B0N_ANATOM%C4%B0S%C4%B0_%C4%B0RAN_YE%C5%9E%C4%B0L_HAREKET%C4%B0 (Erişim Tarihi: 24.04. 2019).

H. Filmer, (J. Childs). **The Pageant of Persia.** Londra, 1936,

Haeri, Shahla. ‘’İran’da Geçici Evlilik ve Devlet: Kadın Cinselliği Üzerine İslami Bir Söylem’’. **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**. Pınar İlkkaracan (drl.). Ebru Salman (çev.). İstanbul: İletişim yayınları, 6. Baskı, 2018, ss. 151-173.

Hatemi, Hüseyin. **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Homa, Katouzian ve Hüseyin, Şahidi. **21. Yüzyılda İran**. Güven Pınar (çev.). Ankara: Sitare Yayınları, 2011.

Hoodfar, Homa. **The Women’s Movement in Iran: Women at the Crossroads of Secularization and Islamization**. France: Women Living Under Muslim Laws (WLUML), Winter, 1999.

İlyasoğlu, Aynur. **Örtülü Kimlik- İslamcı Kadın kimliğinin Oluşum Öğeleri**. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

İmam, Ayesha M. ‘’Müslüman Dinsel Sağ (‘’Köktendinciler’’) ve Cinsellik’’. **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**. Pınar İlkkaracan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.75-98.

Kadivar, Cemile. **Zen/ Kadın**. Asiye Tığlı (çev.). İstanbul: Mana Yayınları, 2014.

Kahraman, Leyla. ‘’İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili’’. **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**. Cilt,17, Sayı 2, Güz 2014, ss. 71-120.

Kewan, Me'mun. **İran Yahudileri**. Şahin Bal (çev.). İstanbul: Mana Yayınları, 2017.

Khosrokhavar, Farhad ve Oliver Roy. **İran: Bir Devrimin Tükenişi**. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık, 3. Baskı, 2018.

Kılıç Sibel ve Nuray Öz Ceviz. ''İran Geleneksel Kadın Giysi Geleneği ve Yaşanan Toplumsal Hareketlerin Giyim Kültürüne/ Aksesuarlarına Etkisi''. **Türk ve İslam Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Yıl 4, Sayı: 13, 2017, ss. 338-350.

Konthy, Oliver. ''Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine''. **Doğu Batı Dergisi**, Sayı 20, 2002, ss. 117-135

Korkmaz, Arif. ''Feminizmim Modern Dönem Kur'an Tefsirine Etkileri: Tefsir Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme''. **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**. Cilt 6, Sayı 2, 2017, ss. 940-956.

Kur'an'ı Kerim Açıklamalı Meali, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2014.

Lambaret, Asma. ''Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Formu Arasında.'' **İslami Feminizmler.** Zahra Ali (drl.). Öykü Elitez (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Makhtarpour, Alireza. ''**İran Devlet Modeli''**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Mengü, Nevşin. **İnsanın Düşünmekten Canı Yanar Mı?**. İstanbul: Everest Yayınları, 2017.

Mir- Hosseini, Ziba. ''Gerçekleştirilmemiş Bir Proje: İran'daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı.'' **İslami Feminizmler**, Zahra Ali (drl.), Öykü Elitez (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss. 101-125.

Moghissi, Haideh. **Feminism and Islamic Fundamentalism: The Limits of Postmodern Analysis.** Zed Books, 1999.

Moghissi, Haideh. **Populism and Feminism in Iran: Women's Struggle in a Male-Defined Revolutionary Movement**. New York: St. MartinS Press,1996.

Najmabadi, Afsaneh . ‘’Güç ve Fail: Rıza Şah Dönemi Kadın Aktivizmini Yeniden Ele Almak’’. **Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran’da Modernleşme**, **Toplum ve Devlet**. Touraj Atabaki (drl.). Serhan Afacan (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, ss. 205-232.

Oğuz Sami ve Ruşen Çakır. **Hatemi’nin İran’ı**. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Okyar, Onur. “İran’da kadın hakları: Uluslararası Sisteme Feminen Bir Bakış, **Fe Dergi**. Cilt 9, No. 1, 2017, ss. 121-133,

Özarslan, Selim. ‘’Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları’’. **Kelam Araştırmaları** 3:1. 2005, ss. 41- 60

Pahlavi, Muhammed Rıza, (1967). The White Revolution of Iran, Kayhan Press.

Pehlevi, Farah. **Anılar**. Rukiye Öke (çev.). İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.

Radmard, Somayyeh. ‘’İran’ın Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okullarındaki Sayısal Gelişmeler’’. **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, 2014.

Radmard, Somayyeh. ‘’Kadınlar, Yükseköğretim ve İş Gücü Piyasası: İran Örneği’’. **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt5, Sayı 9, Güz 2013, ss. 82-92.

Sancar, Serpil. **Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi**. Ankara: Nika Yayınevi, 2016.

Sarıkaya, Yalçın .“**Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum Ve Kültür**’’. Dış Politika Araştırmaları Merkezi Rapor No: 2 // Kasım 2012.

Searle, John R. , **Toplumsal Gerçekliğin İnşası**, (çev.) Muhittin Macit ve Ferruh Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.

Sevim, Ayşe. **Feminizm**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Söylemez, İsmail. **Modern İran Edebiyatında Kadın**. https://www.academia.edu/19679859/Modern_%C4%B0ran_Edebiyat%C4%B1nda_Kad%C4%B1n (Erişim Tarihi: 23.05.19).

Sözen, Mustafa. ‘’Türk ve İran Kültüründe Bedenin Yeniden Sunumu ve Bunun Sinemadaki Yansımaları’’. **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**. Sayı 20, ss. 111-133., 2008, s. 113.

Şahin, Hatice Aynur. ‘’İslami Feminizm ve Feminist Kur’an Okumaları Üzerine Bir Değerlendirme’’. **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. Cilt 13, Sayı 3, 2013, ss. 89-122

Şeriati, Ali. **Kadın (Fatıma Fatımadır)**. Esra Özlük (çev.). Ankara: Fecr Yayınları, 2017.

Şirazi, Sadruzzin. **el- Hikmet’ül- Mutealiye fi’l Esrafil – Erbaa, el- Cüz’üs-Sani Mine’s- Sefer’is-Salis**. Beyrut: Daru’l- İhyai’t-Turasi’l- Arabi, 1990.

Taflıoğlu, Serhan. ‘’İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrutiyet Kaynağı ‘’Velayet- i Fakih’’’’. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No:3, 2013, ss. 95-112.

Taşkın, Yüksel. ‘’Devrim Sonrası İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek’’. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. No: 39, Ekim 2008, ss. 21-53.

Tekin, Burcu. **İran İslam Devrimi Sürecinde Kadının Konumu**. https://www.academia.edu/36421253/%C4%B0ran_Devrim_S%C3%BCrecinde_Kad%C4%B1n%C4%B1n_Konumu (Erişim Tarihi: 23.02.19)

Tığlı, Asiye. ‘‘’Minimum Din Maksimum Demokrasi.’’: Müslüman Entelektüellerin Bakışıyla İran’daki Siyasal İslam Tecrübesinin Kısa Bir Tahlili.’’ **Alternatif Politika**, Cilt 7, Sayı 3,. 2015, ss. 369- 398.

Tohidi, Nayereh. **The Women's Movement and Feminism in Iran: A Global Perspective**. https://www.academia.edu/22239547/The_Womens_Movement_and_Feminism_in_Iran_A_Glocal_Perspective (Erişim Tarihi: 18.05.19)

Toubia, Nahid. ''Kadın Genital Mütilasyonu Nedir?''. **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik**. Pınar İlkkaracan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.265-277.

Vaziri, Afzal. ''Mardha khayli zirangi mi'kunand''(Erkekler Uyanık Geçiniyor), **Şafak-i Sorh**. 9 1565 (18 Ağustos 1930).

Wallace, Ruth A. ve Alison Wolf, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları / Klasik Geleneğin Genişletilmesi**, (çev.) Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Woodsmall, Ruth Frances. **Women and the New East**. Washington : Middle East Institute, 1960.

İnternet Kaynakları

https://odatv.com/hangi-mezhebin-nufusu-ne-kadar-1505171200.html (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

Özalp, Ahmet. ''Zerdüştlük.'', https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/zerdustluk (Erişim Tarihi: 05.05.2019).

https://kelimeler.gen.tr/namus-nedir-ne-demek-228382 (Erişim Tarihi: 08.05.2019).

Ontiveros, Eva. ''Kadın Sünnetine Karşı Sıfır Tolerans Günü: 'Kadın sünneti' nedir, hangi ülkelerde yaygın, neden durdurulamıyor?'', (06.02.2019). https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47137898 (Erişim Tarihi: 13.05.2019).

Eren, Ali. ‘’İzdivaç ve Mahremiyetleri’’, https://www.fatihcamii.net/izdivac/cehennemlik-kadinlarin-tarifi.html (Erişim Tarihi: 07.05.2019).

Zeynep Özel, ‘’Keşf-i Hicab: İran'ın yakın tarihinde örtü yasağı’’, (24.12.2018). https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/kesf-i-hicab-iran-in-yakin-tarihinde-ortu-yasagi-h25660.html (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

http://www.iranchamber.com/personalities/sdowlatabadi/sediqeh_dowlatabadi.php (Erişim Tarihi: 21.05.19)

‘’Exiled Iranıan Princess Safiyeh Firouz’’, New York News Service, (25.02.1990). https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1990-03-25-9001240978-story.html (Erişim Tarihi: 21.05.19

http://www.diruz.it/lintervista-di-oriana-fallaci-a-mohammad-reza-pahlavi/ (Erişim Tarihi: 10.05.19)

https://www.womensmediacenter.com/shesource/expert/mahnaz-afkhami (Erişim Tarihi: 21.05.19)

Gheytanchi, Elham. ‘’Chronology of Events Regarding Women in Iran since the Revolution of 1979 — February 1979 - May 2000 — ‘’, (2000). http://www.iranchamber.com/society/articles/chronology_events_women_iran.php. (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Kalkandelen, Zulal. ’’İran’da Kadın Olmak/ Şeriatın Gölgesindeki Kadın’’, (02.03.2009). https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ (Erişim Tarihi: 26.05.19)

‘’The Global Gender Report 2006’’. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2006.pdf. (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

‘’The Global Gender Gap Report 2013’’. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.19)

‘’İran’ın Yeni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kadın’’, İstanbul - BİA Haber Merkezi,11.09.2013 http://bianet.org/bianet/siyaset/149832-iran-in-yeni-cumhurbaskani-yardimcisi-kadin (Erişim Tarihi: 26.05.19)

Joel Gunter, ‘’İran’da Bir İlki Gerçekleştiren Kadın Motosikletçi’’, (03.02.2017). https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38857077 (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

The Global Gender Report 2018, s. 127. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.19)

Woman in National Parliaments, http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm (Erişim Tarihi: 26.05.19)

Abbas- Gholizadeh, Mahboubeh. ‘’İran’da İslami Feminizm Deneyimi’’. İstanbul: BİA Haber Merkezi, (13.11.2014) https://bianet.org/bianet/kadin/48086-iranda-islami-feminizm deneyimi?fbclid=IwAR0IS_PdWdd37sHiBaRdji_ygQ1Nxw4zQWgG_5JbHvKcKYOiQ8W-ZB9LH3Y (Erişim Tarihi: 29.05.2019)

Jecks, Nikki. ‘’I was Iran’s last woman minister’’, BBC World Service.(14.08.2019). http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8207371.stm (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

Çelik, Kubilay Barış. ‘’İran’ın gizli dövme salonları. ‘’Gizli Bir Direniş Eylemi’’, (05.02.2019). https://medyascope.tv/2019/02/05/iranin-gizli-dovme-salonlari-gizli-bir-direnis-eylemi/ (Erişim Tarihi: 22.05.19)

Duman, Ergun. ‘’Hayatın Renkleri ve Toplumsal Uzlaşma’’, Birikim Dergisi. Sayı 149, (Eylül 2001.) https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4226/hayatin-renkleri-ve-toplumsal-uzlasma#.XOmR0ogzY2w (Erişim Tarihi: 26.05.2019.)

Girgis, Monuquie. ‘’Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary’’.

http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran3.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

‘’Fotoğraflarla: İslam Devrimi'nden önce ve sonra İranlı kadınlar’’. BBC News, (10.02.2019). https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658 (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Girgis, Monuquie. ‘’Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary’’. http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran2.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

Girgis, Monuquie. ‘’Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary’’. http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran1.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

Abadi, Deljou. ‘’Iran: Too little, too late- Afsaneh Norouzi’s death sentence and pardon’’, (13.05.2005). https://www.amnesty.org/download/Documents/88000/mde130232005en.pdf (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

Yılmaz Adem. ‘’İran Komünistlerinin Hikayesi: Tudeh’’, (07.05.2018) https://www.gzt.com/mecra/iran-komunistlerinin-hikyesi-tudeh-3346004 (Erişim Tarihi: Tarihi: 02.05.2019).

İran’ın Masume ’si: Önce Kadınım, (12.09.1997). http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iranin-masumesi-once-kadinim-39264004 (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

Kadının Fendi Konsey’i Yenecek, (16.05.2001) http://www.radikal.com.tr/yorum/kadinin-fendi-konseyi-yenecek-597810/ (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

Kırkıncı, Mehmet. ‘’Müçtehid Kimdir?’’, (13.05.2006) https://sorularlaislamiyet.com/muctehit-kimdir (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

Algül, Hüseyin. ‘’Kerbela’da Neler Oldu?’’, (15.12.2011). http://diyanethaber.blogspot.com/2011/12/kerbelada-neler-oldu.html (04.05.2019).

Kamacı, Yüksel. ‘’İran’da Kadın Olmak’, (21.08.2012). http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Güzelsin Meclise Giremezsin, (16.08.2013). http://www.milliyet.com.tr/guzelsin-meclise-giremezsin/dunya/detay/1750523/default.htm (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

‘’İran’da Kadın Atlete İzin Verildi’’, (14.09.2013) http://www.hurriyet.com.tr/iranda-kadin-atlete-izin-ccccverildi-24708648 (Erişim Tarihi: 26.05.19)

İran’da Kadınlara İlginç Yasak, (22.06.2014). https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/165565.aspx (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

‘’İran’da tecavüzcüsünü öldüren Kadın İdam Edildi’’, (25.10.2014) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141025_iran_reyhaneh_jabbari (Erişim Tarihi: 29.05. 2019)

İran’da Başörtüsü Protestosuna 2 Yıl Hapis Cezası, (07.03.2018). https://www.haberturk.com/iran-da-basortusu-protestosuna-2-yil-hapis-cezasi-1867176 (Erişim tarihi: 25.05.2019).

https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/01/15/sia-mezhebi-nedir-sia-mezhebinin-uc-buyuk-firkasi-hangileridir-sia-mezhebine-gunumuzde-nasil-bakiliyor (15.01.2019). (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

Women Living Under Muslim Laws, http://www.wluml.org/ (27.05.2019).

‘’L’intervista di Oriana Fallaci a Mohammad Reza Pahlavi’’, (15.03.2019) http://www.diruz.it/lintervista-di-oriana-fallaci-a-mohammad-reza-pahlavi/ (Erişim Tarihi: 10.05.19).

EKLER

Şekil 1: "Adalet: terazi ve kılıçlı kadın" (1935 yılı posta pulu)[266]

Şekil 2:" Eğitim: gençliğe ders veren melek"(1935 yılı posta pulu)[267]

---

[266] Abrahamian, s.107.
[267] Abrahamian, s. 107.

Şekil 3: "Devrim sırasında askerlerin önünden geçen bir kadın. Tahran- 1978"[268]

Şekil 4: "1960'lı yılların ortalarında İran İmparatorluk Ordusu'nun bir Hava Kuvvetleri kadın subayı."[269]

---

[268] Abrahamian, Ervand. S. 210.

[269] Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary**. http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran1.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

Şekil 5:" 1972 dolaylarında mezuniyet töreninde polis akademisinin kız öğrencileri."[270]

Şekil 6: "…1970'lerin ortalarında İran'ın ilk kadın pilotlarından biri."[271]

[270] Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary.** http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran1.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)
[271] Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary**

Şekil 7: İranlı Kadınların Ayetullah Humeyni'nin peçe ile ilgili verdiği açıklama sonrasındaki protestoları."[272]

Şekil 8: İranlı kadınların 8 Mart 1979'da yaptıkları protestolardan bir görüntü.[273]

---

http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran1.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

[272] Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary.** http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran2.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

[273] **Fotoğraflarla: İslam Devrimi'nden önce ve sonra İranlı kadınlar,** BBC News**,** 10.02.2019. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658 (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Şekil 9: Devrimden sonra, ilkokuldaki kız çocuklarının bir fotoğrafı.[274]

Şekil 10: "İslam yönetimi altında doğup büyüyen kadınlar"[275]

[274]Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary.** http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran3.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

[275] Monuquie Girgis, **Women in pre- revolutionary, revolutionary and post-revolutionary.** http://www.iranchamber.com/society/articles/women_prepost_revolutionary_iran3.php (Erişim Tarihi: 12.01.2019)